

The Project Gutenberg eBook of Thury Zoltán összes művei (1. kötet)

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Thury Zoltán összes művei (1. kötet)

Author: Zoltán Thury

Release date: November 10, 2006 [eBook #19749]

Most recently updated: June 25, 2020

Language: Hungarian

Credits: Produced by Tamás Róth, Szever Pál and the Online Distributed Proofreading Team. With special thanks to the library of Pécs, especially to the director, József Kereszturi for the help in selecting and borrowing the books.

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK THURY ZOLTÁN ÖSSZES MŰVEI (1. KÖTET) ***

THURY ZOLTÁN ÖSSZES MŰVEI

ELSŐ KÖTET KETTY ÉS EGYÉB ELBESZÉLÉSEK

Nyomatott a kiadó Kner Izidor könyvnyomdájában

GYOMA

1908

TARTALOMJEGYZÉK

Ketty
A sztrájk
A sütemény
Kőművesek
Becsület
Az egér
A legszegényebb vértanú
A vacsora
A miniszter vendégei

A hatodik
Az ezred
A gyermek
Kálvária
Az igazság
Anna
A vasut
Urak és parasztok
Este
Éjjel
Orvosságok
Szerencsétlenség
A botrány
A két Glubovitz
A komponista
A szerző
Rubin urnál
Az öregrendű ur
A tisztességes emberek
Az utolsó órában
Két boltos
Tercsa néni gyermeket nevel
Logika
Át kell dolgozni a könyvet
Sötétség
A király és a pipacs
A farkas
A két fiu
Raffay tisztelendő ur
A speciálista
A Flórián filozófiája
A lovak

KETTY

I.

A bürgerstrassei nagy civilkaszárnya dobrakerült s jó olcsón jutott hozzá a szép nagy házhoz valami Huber nevű vastag, goromba képű bajor. A müncheni házakon nagyon sok az adósság, annak esett áldozatul a civilkaszárnya is. Nem valami túlságosan nagy épület ez, hanem a környezet kunyhói közül úgy kiemelkedik a négy emeletével, mint a milyen nagy egy hegy a hangyazsombék mellett—és szabályos, mint egy koczka, nincs rajta semmi felesleges. A falait már megszurkította a sok hó és eső s csupa szűk, munkásemberek számára épített lakosztály miatt lett kaszárnya a neve. Huber ur másnap beköltözködött a földszintre s minthogy meg akarta ismerni a lakóit, mindjárt ebéd után behivatta a házmesternét.

—No csak őszintén rukkoljon ki mindennel. Fizetnek a lakók?

—Hát igen, igen—hümmögött az asszony.

—Pontosan?

—Igen, igen... Látszott, hogy szeretne el is hallgatni valamit, ez az ember nem úgy néz ki, mint aki kegyelmet ismer a lakókkal szemben, de Huber ur nem elégedett meg a felelettel.

—Számolja elő, kik fizetnek pontosan s kik rendetlenkednek... No, befagyott a szája?

A szegény jó asszony látta, hogy itt nincs mentség, pontosan beszámolt hát a lakókról.

—Az első emeleten a kárpitos megkésik néha egy-két nappal, hanem azért nagyon becsületes ember. Erre az emeletre aztán nincs panasz. A második egészen pontos, sokszor még előre ideadja a pénzt egynémelyik, nehogy elköltse. A harmadik emeleten lakik egy vámhivatalnok...

—Balra, jobbra?

—Jobbra, az egy kicsit kártyás, de ha szerencséje van, két-három hónapra egyszerre teszi le a gondját. Fenn az atelierben egy festő lakik, az bizony nagyon szegény ember. Beteges is, sokszor hetekig fekszik, nem tud dolgozni sem...

—Menjen fel s mondja meg neki, hogy holnap reggelre költözzék ki.

Az asszony megjedte.

—Én mondjam neki?

—Maga hát.

—Én nem, kérem.

—Miért, talán nagyon mérges ember.

—Nem, dehogy, de félek...

—Mitől?

—Nagyon szegény ember az és szerencsétlen is, meg beteg, csak nem maradhat lakás nélkül. Tél van most, uram, nem nyár. Sohase venném a lelkemre, ha nagy elbusulásában valami kárt tenne magában.

—Mondott valami ilyest?

—Mondott bizony, azt mondta, hogy ha már innen is kizavarják, agyonlövi magát. Várják meg, a meddig készen lesz valamivel, négy-öt képe is munka alatt van, majd csak sikerül szereznie valamit. A volt háziur rá is hagyta a dolgot, szívesen várt neki, mert látta, hogy máskülönben derék ember. Várjunk talán mi is még egy kicsit.

—Ezzel majd elvégzem én—mondta Huber ur és fölment az atelierbe.

Kopogására egy sápadt, szikár fiatal ember kiáltotta ki a *szabadot* s bizonyosan azt hitte, hogy valami megrendelővel van dolga, mert öröm szaladt végig az arcán. Huber ur azonban gyorsan észretérítette s végzett is vele hamar.

—Ön lakik ebben a szobában?

—Én, szolgálatára lehetek valamiben?

—Huber vagyok, az új háztulajdonos. Hallottam, hogy uraságod rendetlenül fizeti a házbért. Ugy rendeztem be a dolgomat, hogy csupa jó lakóim legyenek, azért holnap délig fizesse ki egy hónapra a házbért, vagy hurczolkodják ki. Azt is mondta a házmesterné, hogy főbe akarja magát lőni. Ebben az esetben legyen szives megkímélni a házamat a botránytól, elég nagy az angolkert. Ehez tartsa magát, kérem, mert én nem szeretem a teketóriát.

A szegény festő kapkodott ide-oda, valamit felelni akart, de mire szóhoz jutott volna, Huber ur már lenn járt a vámhivatalnoknál. Nem tudta, hogy mit tegyen? Sirni szeretett volna, de nem jött könny a szemébe, csak nagy keserűség töltötte el egyszerre s annál inkább dúltak benne az indulatai, mert érezte a tehetetlenségét. Ha néhány aranya lett volna, hogy a szeme közé vágthatná annak az arcátlan gazdag embernek, megkönnyebbülne, de nincs és ki fogják kergetni az utcára. Hogy azután mi lesz, arra nem is gondolt, csak a csúfos elmenetelre. Kikaczagják majd ezek az emberek a művészt, a kinek még annyi pénze sincs, hogy ki tudná fizetni ezt a lyukat. Homlokán megfeszültek az idegei, úgy eltelt gondol az agya. Hiába gondolkozott, el se tudta képzelni, hogy honnan vehetne pénzt. Közel volt a megfulladáshoz, annyira ránehezedett mellére a fülledt levegő s a nagy gond. A töprengésben megfájult a feje, majdnem öntudatlanul botorkált ki az ajtón s le a lépcsőkön, ki az utcára.

Künn a szállingó hópolyhekkal küzdött egy kis márcziusi napfény, mintha kergetőznének a sugarak a hóval, csupa játék az egész levegő. Egy gyerek meglökte futtában, de ezt észre se vette, csak ment előre, maga se tudta merre. Bejárt egy csomó utcát, a csipős hideg megkékítette arcza halványságát s vékony, kopott ruháin átjárt a szél. Betévedt egy műáruhoz, a kinél már sokat alkalmatlankodott. A mint belépett az ajtón, már idegessé lett a nagytekintetű férfiú s meg se hallgatta a hebegését.

—Nem lehet kérem, a mi üzletünk nem előlegekre van építve.

—A nélkül nem dolgozhatom...

—Szomorú, de nem tehetünk róla.

Sóhajtva ment haza, egyszerre eloszlott még az a kis önérzete is, a mit eddig olyan féltékenyen ápolt. Sehol se veszik semmibe, önmagának csak nem hazudhatik egyebet, a mikor látja a valóságot. Bolondság így élni, a leghalványabb kilátása sincsen a boldogulásra. Mit akar hát még? Ezen töprengett, mire hazaérkezett.

Atelierjében egy szép, fiatal leánykát talált. A nagy ablakfal előtt állott s érdeklődve, kíváncsian lapozgatott egy vázlatkönyvben. A művész abból a sorsból szedi legszebb hangulatait, melyben él, csupa nyomor volt a könyvbe rajzolva. Rongyos nagykendő, vén olasz modellek, ellesve az akadémia előtti hidegben, éhes gyermekek, akikről czafatban lógott le a ruha, beesett, sápadt, sovány arcok, minden lapon egy-egy vergődő élet. A lány komoly, odaadó figyelemmel mélyedt bele egy-egy vázlatba, rátapadt a tekintete a vonásokra s látszott az arcán, hogy nagyon meghatották a képek. Nagy, komoly szemeit fölvetette, amikor fölnyitott az ajtó s nem ijedt meg a szokatlan helyzet miatt, hanem egyszerűen, természetesen köszöntötte a festőt.

—Jó napot, bocsásson meg, hogy itt várakoztam önre, de nem akartam a lépcsőn utját állani.

—Ki ön, kisasszony?

—A háztulajdonos leánya vagyok, Ketty.

—Valami ujat izent talán az apja?

—Nem, azt sem tudja, hogy itt vagyok. Magam akarom önt valamire kérni.

—Mi az?

—Fessen le engem.

A festő elkényszeredve nézett erre-arra, nem volt biz' itt semmi olyasmi, amivel képet lehetne kezdeni. Egy csomó festék száradt a palettájára, azt már fel nem hígítja semmiféle olaj, sehol egy darabka vászon, egy pillanatig azt gondolta, hogy talán gunyolódni akar vele a leány, de mikor az arcára nézett, nagy jóakaratot olvasott le róla. Azt felelte hát neki, ami épen az ajkaira jött.

—Kisasszony, én nagyon szegény ember vagyok, megrendelése engem nagy zavarból ment ki, csakhogy ha előlegesen is nem segít rajtam, hozzá sem tudok kezdeni a képhez.

A leány egészen természetesnek találta így a dolgot s egy ötven márkás bankjegyet tett az asztalra. Szépíteni se igyekezett a dolgot s olyan egyenes komolysággal beszélt, mintha legalább is tiz esztendővel idősebb lenne.

—Szívesen adok rá előleget s apámtól azt is tudom, hogy ön szegény. De ez nem tesz semmit, még jobban szeretem így, tudom, hogy nagy gondot fordít majd az én csúnya képekre. Holnap már ülhettek, ha úgy tetszik.

—Köszönöm, higgye el, hogy nagyon szorgalmas leszek.

A festő fölhívta a házmesternét, s leküldte a pénzt a házi urnak. Elégülten gondolt arra, hogy valamennyire elégtételt szerzett magának ezzel a néhány márkával. Másnap jó kedvvel kelt fel, befűtetett, valamennyire rendbehozta a fészket s mikor a leány feljött, elkezdték a munkát.

III.

Mikor a piktor közbe-közbe letette a palettát, sokat beszélgettek. Mindenről össze-vissza, egyformán, rendszertelenül, szabadon gondolkoztak mind a ketten s néha alig jutott eszükbe, hogy újra munkához kezdjenek. A lány azt mondta:

—Az ülés fárasztó, a beszéd pedig élvezetes. Inkább beszéljünk.

—Hát a képpel mi lesz?

—Az is elkészül, csak valamivel lassabban. Nem baj az. Ugy is apámat akarom meglepni vele s neki mindegy, akár ma, akár egy hét múlva kapja meg.

—Nem sokat törődik a képekkel?

—Semmit.

Már voltak annyi bizalommal egymás iránt, hogy a festő megkérdezhetette:

—De a leányával igen?

—Velem se nagyon,—mondta a lány s keserűen legyintett kezével a levegőbe. Nem tartozom az üzlethez, ő pedig csak üzletember. Egész nap nincsen itthon, szaladgál a városban, mint valami commis, gorombáskodik itt is, ott is; nyer, vesz, de én senki vagyok neki. Tehetek amit akarok, élhetek úgy, a mint épen a legjobbnak látom, neki az mindegy.—Egy kicsit elmélázott, hátradólt a széken és sóhajtván beszélt tovább.—Egy kis szeretet nagyon boldoggá tenne, nem lenne olyan üres az életem, mint most. Érzem, hogy senki se áll hozzám közel. Kár is beszélni ilyesmiről, mert csak nagyon elkeseredem s azért nem változik semmi.

A festő szórakozottan állott a vászon elé s a háttért kezdte átfesteni valami sötétebb színnel. Inkább a földet nézte, mint a vásznat, nagyon elgondolkozott s neki is voltak észrevételei arra, a mit a lány mondott.

—Igy van mindenütt, fogy a szivünk s nő az eszünk. Komoly dolog ez, nagy átalakulást jelent, megsynli minden. Nem az ön állapotára mondom, talán tulozza is kissé, a mit mondott, hanem látom napról-napra mindenütt. Kevés az emberekben a szeretet, sok az üzlet. A ki nem érti a kereskedést, az elbukik. Mi nem értjük.

Sokáig hallgattak aztán mind a ketten. A piktor szólalt meg előbb s nagy volt hangjában az erő.

—Én megmaradok annak, a ki voltam. Végre is a mi igazságunkért is kell, hogy küzdjön valaki. Szeretni kell mindent. Ki kell tárnai a szivünket s nem elzárni. Ez a föld, ugy a milyen, soha se fog fölemelni, sok benne az, a mi bepiszkít, de az én eszményem szép, az nekem az anyag a művészetben, nem a mire nézni sem tudok. Szerelem, hála, becsület, jóság, természet—semmiben sem fogadni el azt, a mivé tették az emberek, hanem a mint mi nézzük. Hogy naivak vagyunk, az nem tesz semmit, én megvetem azt, aki ezt vádként hozza fel ellenem. Legyen más az okos, én csak szeretni akarok s nagyon szeretni, ugy, a mint ma már csak kevesen tudnak.

A lány magába szivott minden hangot s tágra nyitott szemekkel várta, hogy még beszéljen a festő. Az pedig elgondolkozott s öntudatlanul babrált a képen. Az napra vége is lett a munkának, gépiesen fogtak kezét egymással. A leány még visszafordult az ajtóból, mintha mondani akart volna valamit, de azután mégis csak szó nélkül ment el.

Lenn nem találta otthon az apját s örült, hogy egyedül maradhatott egész este. Beült a maga kis szobájába, lámpát se gyujtott, a mikor már besötétedett, csak a sötétben gondolkozott a divány támlájára dölve. Valahogy így gondolta ő ezt eddig is, csak formát nem tudott adni a gondolatnak. Igen, igen, mindenben az eszményt, meg kell a salaktól tisztítani az ideált, nemessé lenni a gondolkozásban, kiválni a tömegből. Megtisztulni, megtisztulni!

Körülnézve a szobában, szinte fázott. Ha az apjára gondolt, érezte, hogy milyen messzire van tőle. Magasan fölötte áll s valami megvetésfélét érzett iránta. Most csak egy emberben látja az igazit, utána vágyott, hallgatni szerette volna mindig, a mit mond gyönyörködni benne s magában ismételtette minden szavát, mintha meg akarta volna tanulni az egészet. Perczről-perczre érezte, hogy mennyire távolodik azoktól, a kikkel együtt él s ha eddig valamennyire vonzódott hozzájuk, most üresség maradt a vonzalom helyén a szivében s egy csomó mély fanatizmus, csupa olyan tanok, a melyek korlátot emelnek közte és a többi ember között. A többi ember pedig első sorban az apja volt, ezt ismerte a legjobban s mig magában fölépítette a maga hitvallását, megborzadt, hogy neki ilyen apja van. Behivta a cselédet.

—Ha apám hazajött, mondja meg, hogy már lefeküdtem és hogy beteg vagyok.

IV.

Másnap nem ment föl az atelierbe, félelmet érzett magában. Még folyton tartott lelkében a forradalom, elzárkózott mindenki elől s csak magában szinezte ki a gondolatait, kislányos élnkséggel, de öntudatosan. Harmadnap már fölment, de a kép keveset haladt. Sokat beszéltek most már közelebről, egymás mellé ülve. A férfi néha kipirult, a magáéban felejtette a leány kezét. A leány csak hallgatta, mint egy idegen országból jött szép szavu apostolt s tágra nyitott mély szemeiben látszott, hogy meg is érti s hogy lázba hozza az a tűz, a melylyel a fiatal ember védi a maga igazságát.

Megértették egymást teljesen a maguk külön világában s zavarólag hatott rájuk még a hang is, a mi alulról egyszer-egyszer felhangzott. Egymás után vágyakoztak mindig, szomoruan váltak el, örömmel találkoztak újra s ha kezük az egymáséhoz ért, delej szaladt végig rajtuk. Mikor a fiatal ember észrevette, hogy szereti a leányt, megijedt. Egyszerre eltávolítani igyekezett magától. Bármily nehezére esett is, kevesebbet szólott hozzá s szorgalmasabban dolgozott a képen. A szegény leányt lehangolta ez a magaviselet, szomorúan ült a helyén s egész más kifejezést vett föl az arcza, mint a mi a képre volt rajzolva. A festő nem bánt semmit, csak legyen már vége az egésznek, sietett, félt magától.

Ketty sokszor fejfájásról panaszkodott s előbb elment. Lassan haladt le a lépcsőkön s igazán ugy nézett ki, mintha beteg lett volna. A festő utána nézett s akkor sem tudta betenni az ajtót, mikor már eltűnt a szemei elől.

—Szegény gyermek...

—Már nem vagyunk mi egymáshoz olyan őszinték, mint eddig,—mondta egyszer a leány s megteltek a szemei könnyel.

—Miért? De igen...

—Miért nem beszél nekem többé arról, a mint gondolkozik? Olyan szép volt...

—De nem igaz.

—Nem! Ön mondja ezt? Ön?

—Én, beláttam. Csak egy az igaz, az élet, úgy a mint van. Ne hallgasson semmi egyébire, egyéb minden hazugság. Lásza, itt élünk, egyedül vagyunk milliók között, mit akarunk egyebet mint a milliók? Ha lázadók vagyunk, legázolnak minket, sokan vannak.—Kis szünetet tartott, keresett érveket ehhez az új okoskodáshoz, de nem tudott meggyőződés nélkül úgy beszélni, hogy a leány el is higgye, a mit mond. Kapkodott erre-arra, érezte, hogy gyöngye s ez elkésérette. Mit tudjon mondani ennek a leánynak, a ki úgy néz rá most is, mint a papra.—Az az igazság, hogy gyengék vagyunk, a mi fajtánk kihalt már, vagy átalakult. Én is azon az uton vagyok, hogy más ember legyen belőlem. Megjőzanódtam, nem akarok áldozatul esni egy olyan vallásnak, a miben nem hisz senki.

—Én hiszek.

—Mi ketten, de aztán mutasson még valakit, Senki sehol... Mi lesz belőlünk. Ketty, menjen szépen haza, hagyjon engem el. Nincs igazam, szégyenlem magam, hogy telebeszéltem a fejét bolondsággal. Mit csinálunk mi ketten.—Hátra huzódott és intett, hogy csak menjen, menjen a leány. A szegény fiatal embert pedig lázassá tette a sok beszéd, egyszerre megrémüli, mikor már a leány a küszöbre tette a lábát, utána rohant s megfogva a kezét, visszahuzta.

—Vagy maradjon, de aztán legyen készen mindenre. Szegények leszünk, kinevetnek, megvetnek.

Karjaiba fogta, a leány mosolyogva sírt a vállára hajolva. Nem szólottak semmit, csak ölelték egymást, mintha féltek volna, hogy most mindjárt elröppen a másik.

A SZTRÁJK.

I.

A bácsi kenderfinomító-gyárban egy hete szünetel a munka. Az elmúlt szombaton deputációt küldtek a munkások az igazgatóhoz s béremelést követeltek. Az igazgató a legkerekebben visszautasította őket s csendőrségért telegrafált a parancsnoksághoz. Ezzel nem szabad késni, mert később aztán nagyon megbánhatja az ember. A tüzeket kioltották az egész gyárépületben, raktárak, gépház, műhelyek kapuira a zár mellé föltették a lakatokat is. Kizavartak az udvarból minden oda nem tartozót s elnémult az egész telep. A munkások a gyár kantinjai helyett szétozlottak a falubeli kocsmákban, szónokoltak, ittak s kimondták, hogy gazember az, a ki munkába áll, míg követeléseiknek eleget nem tesznek. Éjfélkor már az asszonyok is énekeltek, szemérmetlen, részeg tömegek ölelkeztek a füstben s egy részük az asztal alatt hemperegve, teljesen elázva kezdte élvezni a szabadságot. Az igazgató s a gyár hivatalnokai átvirrasztották az egész éjszakát családjaikkal együtt. Tizenkét órakor begyültek valamennyien a nagy tanácsterembe s az igazgatóné teát szolgáltatott fel az egész társaságnak.

Másnap reggelre megérkeztek a zsandárok.—A kapus páholyába három legénynyel beült az őrmester s a falu is tele lett szuronynyal. Csak a rendet tartották fenn, nem elegyedtek semmibe, a mi a sztrájkolók közt folyt. Őrizkedtek attól, hogy magukra vadítsák ezt a most már mindig részeg tömeget s ha néhány nagyhangú rendetlenkedőt elfogtak, éjjel, titokban szállították be őket a városba.

Egyszer aztán a sztrájkolókhöz beállított a szükség. Kevés megtakarított pénzük volt és azzal is úgy bántak, hogy: vigye az ördög, most már úgy is mindegy—fölették, fölítették s hamarosan elfogyott. Kezdték kijózanodni. Keserűség, düh fogta el őket. Az okosabbak megtanították őket, hogy mennyire igazuk van és hitvallássá vált közöttük, hogy most már semmi sem segít, csak a kitarás. Soknak már kenyérre valója se volt, éhesen, szomjasan csavarogtak a többi közt s mikor hiába vártak segítséget, sehonnan se jött, a tehetetlen ember vak dühével vetették bele magukat a nyomorba, káromolták a czudar világot, a mely dőljön össze, mert úgy se ér semmit; eladták a hátukról az utolsó zubbonyt kenyérért és pálinkáért s aztán kábultan várták,

hogymi lesz. Lassan-lassan levetkőzött az egész tömeg. Az elvesztegetett czókmókjaikkal eldobálták maguktól azt a kevés józanságot és megfontolást is, a mi addig meg volt bennük s a rettenetes nyomorúságban magával ragadta őket a láz, az éhes ember őrlőngése. Most kezdtek csak igazán félelmesek lenni. Ha az igazgató úr a csendőrhadnaggyal s hátuk mögött néhány szuronyos legénnyel végigment a falun, visszaborzadt némely arcztól s mikor folyton ismétlődtek ezek a tekintetek, az ő arcza is fehér lett, mint a kréta s szinte menekülve ment vissza a gyárba. A hadnagynak izgatottan magyarázta meg, hogy most már nemsokára baj lesz, a faluban szerte pedig hirdetésekkel ragasztatta tele a falakat s tudtára adta a munkásoknak, hogy egy heti ideje van még mindenkinek, hogy visszatérjen a gyárba. Némi engedményeket is ígért az esetre, ha jövőre ilyen rendzavarás többé nem történik. Ez csak olaj volt a tüzre. A vezérek a hirdetések nagy sárga papirosát lobogtatva, szónokoltak a kocsmákban s tele ordították a szegény nyáj fejét azzal, hogy fél a gyár, megijedtek. Most már csak azért se térnek vissza. Minden kell, vagy semmi. A szegény embernek is olyan igazsága van, mint az úrnak. Ők eleget koplaltak, majd kikoplaltatják az urakat is. Egymás után ugráltak fel az asztalra szónokolni, a tömeg belefűlladt a sok szóba s az általános hangulat magával ragadott mindenkit.

—Megmutatjuk nekik!—ezzel váltak el egymástól s ezzel jöttek újra össze. Némelyiket már ingre vetkőztette a nyomor, ezekből rohammal dőlt a szó és a káromkodás s ha rájuk nézett az ember, igazán azt hitte, hogy igazuk van. Forrott, sistergett az egész tömeg, mint egy izzó katlan s egy este nekimentek a gyárnak. Míg a nagy kaput döngették, valaki fölrántotta belülről a kis ajtót és csendőrök állottak el a küszöböt. A kik az első sorokban állottak, meghökkentek kissé a szuronytól, de hátulról nyomták őket, nem lehetett visszatérni. A hadnagy kiállott emberei elé s revolvert tartott a kezében. Halavány volt, tanácstalanul nézett végig a sok ember feje fölött s mikor a tömeg a falhoz szorította, újra visszament az udvarba, a nélkül, hogy valamit rendelkezett volna. A tömeg zugott, csak a legközelebb állók szavát lehetett kivenni.

Egy öreg, kis szürke ember állott az első sorban, élénk szemeivel jobbra-balra nézett s menekülni szeretett volna. Már nem lehetett, remegett az izgalomban, míg előre tolták egy-egy lépéssel s mikor már látta, hogy okvetlenül a szuronyok közé jut, reszketve szólott a csendőrhöz:

—Eresszetek be testvér, ti is szegény emberek vagytok.

Hátulról mindig előbbre tolták, egy csendőrkáplár mellbevágta a puska agyával. Az ütéstől elszédült s támoilyogni kezdett, valamit keresett, a mibe megfogódzzék. Ránczos, barna homlokáról folyt az izzadtság s kis szemei nyílás után kutattak, a hol elszaladhasson. A zsandárok kiabáltak, előkerült a hadnagy is és vezényelt, de a tömeg már nem hallott semmit, csak nyomta előre az előlállókat.

A kis öreg kétségbeesve tett egy-egy lépést s gyöngye lábait megtámasztotta a küszöbön. Visszaakart tartani mindenkit. Esedezve nézett a zsandárookra s még egyszer elmotyogta nekik, hogy: bocsássák be őket, hiszen mindnyájan szegény emberek. Mikor belökték a küszöbön, félre akart hárítani utjából egy szuronyt, kétségbeesve nyomta oldalra a puskacsövet s mutatta, hogy nem tehet róla, utána jönnek. Még annyit látott, hogy a melléből kiömlik a vér s egy utolsó, szemrehányó tekintettel végigesett a küszöbön. Szomszédai is melléje buktak s az utolsó hang, amely átkísérte őket erről a világról a másokra, a csendőrök sortüzének dörrenése volt, mintha csak az ő tiszteletére sűtötték volna el a puskákat.

II.

Most már vér is folyt, sok vér. Gőzölgő vörös tócsák aludtak meg a kapu előtt s folytak el keskeny, kanyargó árkokban a kövek közt. Az emberek elfordították tekintetüket s megátalkodott tekintettel, összeszorított ajakkal mentek tovább. A kapu előtt asszonyok és gyermekek jajveszékelték, egyenkint eresztették be őket az udvarra s átadták nekik a halottjaikat. A sebesülteket benn ápolták a gyárban, a nagy szövőterem megtelt ágyakkal, melyek közt föl és alá járt egy-két csendőr. Délután megkezdődött a temetés. A csendőrök párosával, komolyan kísérték el a koporsókat, mintha ők is a gyászolókhöz tartoznának. Egy másik csapat egy csomó munkást lánczra fűzve hajtott be a városba, a falu pedig mintha megdermedt volna, nem mert mozogni. A kocsmákba, a söntés mellé csendőrök szállásolták be magukat s fegyvereiket egy-egy üres hordóhoz támasztva, figyeltek. Némelyiknek egy-egy pillanatra leragadtak a szemei, de a másik fölrázta. Negyvennyolcz óra óta nem aludtak. A hadnagy álmosan járta sorba a posztokat, halvány volt a fáradságtól meg a sok vértől. Néha azon vette észre magát, hogy sirni szeretne és sóhajtott.

Egy kocsmában mégis összeverődött néhány munkás. Itt csendőr se volt, nem jutott mindenhova. Csendesen ittak, suttogva beszéltek s az elfüggönyözött ablak mögött is összedugták a fejüket, komor arczczal cserélve ki egy-egy szót s keresve valamit a füstben. Mikor egy nyulánk, szőke fiatal ember belépett közéjük, összenéztek s némelyik sóhajtott. A fiatal ember a kis szürke munkás fia volt. Szomoruan ült le az asztal végére, elfogadta a bort, de nem tudott inni. Gyorsan pislogott, hogy ne sirjon s csak egy-egy szóval válaszolt a kérdésekre. Legjobban szeretete volna, ha nem háborgatják.

—Hát eltemettétek?—kérdezte az egyik munkás.

—El.

—Ott volt a zsandár is?

—Ott.

—Nem vágtad agyon?

A fiatal ember csak intett a fejével, hogy: nem. A másik mosolyogva méregette végig a szemével s mutatni akarta, hogy kevésre becsüli.

—Én leütöttem volna az öklömmel.—Mutatta szőrös, durva kezeit s újra mondta:—az öklömmel. A fiu elgondolkozott, hosszasan bámult bele a pohárba s mikor fölemelte a fejét, azt kérdezte:

—Hát azután?

A másik föl vonta a vállát s ivott:

—Az mindegy. A mi azután jön, az nekem semmi, hanem a zsandárt leütöttem volna.

—Nem jól tetted volna, nem jól—erősítette a fiatal ember s a többihez fordult, mintha igazságot kérne. De azok nem adtak neki igazat. Egy másik is mutatta az öklét, az asztalra vágott s ő is elmondta, hogy mit tett volna.

—Leütöttem volna az öklömmel a zsandárt. A czudar, hogy mer odajönni?

Sokáig hallgattak. A kis szürke ember fia gondolkozott, a maga igazságát mérte össze a másikkal s a végén nem adta meg magát s míg beszélt, látszott rajta, hogy nagy átalakulás ment benne végbe tegnap óta.

—Én is gondoltam rá—mondta—de nem jól tettem. Ők az erősebbek. Most már látom, hiába minden. Hát ha leütöm a zsandárt, mi lesz? Engem is leütnek. Hát a kis fiam, abból mi lesz? Abból embert kell csinálni, nem olyant, mint a milyen szegény ördög az apja, hanem urat.

—Mégis leütöttem volna!—állította konokul a másik.

—Le, mert nem vesztettél semmit.

—Hát az öcsém, ott fekszik a zsandárok közt a kórházban.

—Meggyógyul, de az én apámat már sehogy se tudod felköltetni.

Nem annyira a beszéd, inkább a végtelenül szomorú arcz hatott a többire. Elhallgattak.

—S még vissza akarnak hívni, mondta végre az egyik s rámutatott a falon függő sárga hirdetésre.

—Én vissza is megyek, ha bevesznek, mondta csendesen a fiatal ember.

—Te?—riadtak fel a többiek.

—Én hát!—s most már valami dacz is vegyült a szavába, kezdte megvetni ezeket az embereket, a kik nem tudják megérteni.

—Hát a szegény apád vajjon mit szólana hozzá?

—Nem szól ő már semmit.

Vette a kalapját és indult. Már a járásán is látszott, hogy egy nap alatt nagyon sokat vénült. Támolygott s alig találta meg a kilincset. Az ajtóból még egyszer visszafordult s komolyan szólott a többihez:

—Jertek ti is vissza.

Az egyik elkiáltotta magát:

—Mi? Hogy mi menjünk vissza?!

A másik hozzá akart vágni egy poharat. Annak, a ki legelőször szólott, megint a temetés jutott az eszébe, mert újra elmondta:

—Leütöttem volna az öklömmel a zsandárt. A czudar, oda mer jönni.

III.

A szegény fiu pedig elbódorgott az utczákon, maga se tudta, hogy merre megy. Mindig az apja járt az eszében s úgy mosolygott, mint egy csendes örült. A gyár előtt megszólították a csendőrök:

—Hogy hívnak?

—Vas József.

—Mit keresel az utcán?

—Hát csak úgy járok.

—Eredj haza, a mig jó dolgod van.

Haza nem akart menni. Úgy tett, mintha szót fogadna, gyorsabb léptekkel indult el lefelé az utcán, de mikor már nem láthatták, újra ellankadt s úgy húzta maga után a lábait, mint a megvert komondor. Kétszer is elment a házuk előtt, látta, hogy világosság van odabenn, talán éppen vacsorát ad az asszony a gyerekeknek, de azért nem ment be. A nélkül, hogy tudta volna, merre megy, kiért a faluból. Mikor már nem látott házakat maga körül, szétnézett, törülgette a szemét, hogy jobban lásson s megdobbant a szive, mikor balra észrevette a temetőt.

—Én Istenem, hát idekerültem?—kérdezte magától s elindult a halmok között megkeresni az apja sírját. A fellegek mögül előderengett egy kis holdvilág, könnyen rátalált. Sokáig nézte, arra gondolt, hogy a tavaszon kijön majd egyszer az asszonynyal s bevetik az egészet fűmaggal, akkor majd nem lesz ilyen fekete. Fáradtnak érezte magát, leült a sirra és szórakozottan simogatni kezdte a hevenyében, két faágból összerótt keresztet. Imádkozni szeretett volna mindenáron, de alig mondott el egy-két sort a Miatyánkból, már másfelé kalandoztak a gondolatai s egyebet motyogott a fogai között.

—Látod öreg, nem jól van az, hogy úgy előre mentél. Most is élnél, együtt lennénk.

Rémülten kapta föl a fejét, mikor lépteket hallott a háta mögött s a kibukkanó hold fényében megcsillani látta a szuronyokat. Két csendőr jött. Az uj sírok körül czirkáltak. Mire azonban megállottak előtte, visszanyerte a bátorságát. Ok nélkül csak nem bántják, emberek ők is. Hogy ide jött, abban ugyan semmi rossz sincs.

—Mit akarsz itt?—kérdezte az egyik csendőr.

—Hát csak kijöttem. Apám van itt alattam.

A csendőr gondolkozva nézett rá, nézegette az arcát, aztán gyöngéden odébb tolt a ő is leült a sirra.

—Adj egy kis helyet.

Intett a társának is, hogy üljön le. Egy darabig hallgatva ültek egymás mellett, vontatottan indult meg egy-két szó közöttük. A fiu huzódott, félszegen mindig több, több helyet adott a másik kettőnek, azok pedig fáradtan, komoran bámulták maguk előtt a földet.

—Öreg volt már? kérdezte az egyik s befelé mutatott a földbe.

—Olyan hatvanas.

Az idősebb csendőr gondolkozni kezdett s kétszer, háromszor is végignézte a fiút, a mig szólott.

—Egy kis szürke, szakála és bajusza is volt? Ugy-e?

—Az, az, ismerte talán?

A csendőr meglökte a társát s odasúgott neki valamit. A fiu annyit hallott belőle: a kapuban, de erre fölkapta a fejét.

—Talán látta szegényt? Bár ott lettem volna.

A csendőr gondolkozott, találgatta magában: megmondjam, ne mondjam?—de mikor végignézte a fiatal ember szelid, szomorú arcán, mégis elmondta.

—Látod fiam, szomorú ez, én voltam éppen az, a kivel összejött az öreg. Meg kellett neki halni.

A fiu utána mondta:

—Meg, meg.

Kiváncsian mérte tetőtől talpig a csendőrt, tudni akarta, hogy hogy néz ki egy ilyen ember. A csendőr tovább beszélt:

—Miért jött oda... Öreg ember létére tudhatta volna, hogy az nem tréfa. Ha én nem lettem volna ott, ott van más, mindegy.

—Persze, sokan vannak, jegyezte meg a fiu és sóhajtott. Ez elragadt a csendőrökre is, elszomorodtak. A fiu jött elébb szóhoz, megint az apjáról beszélt és most már sírt is.

—Rosszul tette pedig káplár úr, jó munkás volt s vénebb katona, mint maga.

A csendőr intett, hogy kár érte. A fiut meghatotta a részvét, egyszerre szükségét érezte annak, hogy bizalmas legyen és beszélni kezdett a maga dolgairól.

—Én már megmondottam mindent. Hiába erőlködünk, az urak csak azt csinálják a mi nekik tetszik. Visszamegyek a gyárba. Szóljon káplár ur egy-két jó szót az igazgató úrnak. Sokat köszönhet most a gyár maguknak, tán hajt a szavára, ajánljon be neki. Megteszi ugy-e? Hiszen maga káplár úr olyan jó embernek látszik.

A SÜTEMÉNY

A kis Terka az ablak mellett gubbasztott, mint valami kopott kis madár és átbámult a szomszéd falra. Reggel óta mindig ott ült és hallgatta annak a vedlett akácznak a zizegését, a mit az udvar közepén koppasztott le még szegényebbre a szél. Csak egyszer szólott oda a bejárónénak, a ki a konyhán tett-vett, hogy adja a lába alá a kis széket. A háta mögé is tétetett, egy párnát s kicsi, sovány, szintelen fejét az ablaküveghez támasztva, üresen bámult tovább maga elé. Pedig szép nagy fekete szeme volt, az egyetlen szép és nagy azon a kicsi fejletlen gyermektesten, a mi éppen csak akkorácska volt a piczi lábakkal és kezekkel, mintha a gyermekiskolából vitték volna férjhez. Nagyon nehezen birta magát. Utolsó napjaiban volt annak az időnek, a mire az anyaság következik az örömmel, a mosolygó meglepéssel, míg a gyermek szopik, míg kapkod a levegőben, a mikor már gyermek az a sejtés, a mi most remegés, félelem, nyugtalanság és örökös halálos képzelődés. Aztán tükröt kért a bejárónétól, a kit most egy-két hónapra fogadott melléje az ura, és csinósította magát. Különféle maradék pántlikákat csokrozott össze a sovány nyakán meg a mellén, a hajába is kötött egy vörös máslit, vastagabb volt a szalag, mint az egész tekercs a mit összefogott. Aztán friss fehér réklit vett elő a szekrényből, nyögött, míg ide-oda vonszolta magát, fölvette s azután megint elhelyezkedett a széken az ablak mellett és bámult a világba megtört, bágyadt nézéssel, mintha vizes hályog ereszkedett volna szemére. Az asszony ki- és bejárt és csörömpölt a konyhán az edénnyel s aztán becsapta maga után a külső ajtót s elment valamerre egy kicsit. Egy délelőtt tizenötször is elszaladt egy kicsit s pálinkaszag ömlik a szájából, ha visszajön. Olyankor a kicsi madárasszony zsebkendő tőmött az arcára és szenvedett. Szólani azonban nem mert, mert ha a vénasszony itt hagyná, egészen egyedüli maradna egy doromboló nagy lusta macskával, a kit nem lehet átküldeni a tudományos asszonyságért, ha már egyszer úgy adja az isten, hogy ott kell hagyni az ablakot.

Délben hazaszaladt az ura egy kis félórára. Csak éppen hogy hamarosan bekapta az ebédet, a mit a vénasszony főzött, s már menni is akart vissza a munkába. Szigorú rend van a gyárban, tiz percz késés öt hatos, húsz percz egy forint büntetés, ha még tovább késik, akkor be se menjen többet. A férfi szép, nagy legény volt, egy kicsit tulságosan katonás, amolyan altisztes intelligenciájú, kemény vonásokkal. A mesterségére nézve bádogos. Jó munkájú, józan ember, a ki egy szoknyában vette magához a kis leányt és bebutorozkodott, a maga emberségéből, meg éves lakást tartott kétszáztiz forintért. Mikor újra el akart menni, az asszony a nyakába csimpaszkodott, lehúzta magához és remegve csókolta—és suttogott neki.

—Estére talán itt lesz. Állj meg majd az ajtóban s hallgatózz. Majd rikkant egy nagyot.

—Gondolod?

—Talán... Egy kicsit megállott a szive verése, rémület szaladt végig az arcán...—De hát én, vajjon hol leszek én?

A férfi indulatosan vágott közbe. Nem akart goromba lenni, de már annyiszor hallotta ezt a sejtést és annyira nem tudta megérteni, hogy dühbe jött, ha újra ismételte az asszony.

—Ugyan ne beszélj marhaságot!—mondta.—Itt leszel, hát hol lennél, itt...

—Vagy másutt.

—Fenét!... De észrevette, hogy a kicsi test megvonaglik s mindjárt sirás lesz a feleselésből, hát erősen a karjaiba szorította az asszonyt s nagy, mohó csókokat nyomott a nyakára, ott, a hol finom rövid hajszálak váltak ki a kis czopfból, a mi mint valami finom szóke szálakból összesodort kötélvég esett végig az asszony hátán a fehér réklin. Mikor mégis csak megindult a homályos szemekből a könny, az ölébe vette és csitította.

—No fiam, hiszen tudod, hogy nem komolyan veszem... Csak mérges vagyok, hogy annyit emlegeted... No, ne sirj... úgy megsajnál az ember, ha még sirsz is.

—De megházasodol újra, ugy-e meg?

—Bolond vagy. Hagyj nekem az ilyesmivel békét.

Hallgattak s a férfi az asszony feje fölött átnézve, szintén a szomszéd falra bámult. Ott is volt két ablak, valami olyasféle kis lakásnak a szemei, mint amilyen az övék volt. Abban a partájban egy lokomotiv-vezető lakott, a ki Budapeستől Predeálig utazott, meg vissza, aztán aludt egyet itthon s újra ment Predeálra meg vissza. Csak a felesége volt itthon, egy nagyon szép, széles csipőjű, vállas kövérkés asszony, a kinek halovány, urias fehér volt az arcza. Sok regényt olvasott kék táblás könyvekből és sokat és jó ételeket evett. Szeretett jól élni, hozzátartozott ez a polgáris nyugalomhoz, a miben így egyedül élt a vándor urával, aki mindig halálra fáradtan jött meg s míg a vacsorájából az utolsó falatokat ette, már aludt. Gyermekek se voltak a házban, még egy macska se és csak éppen néha jöttek látogatóba a szomszédasszonyhoz élemedettebb urféle népek, akikről rosszat suttogott az udvar. De ez inkább azért történt, mert a szép asszony nem igen elegyedett össze az udvar egyéb népeivel. Örökké bezárkózva olvasta a regényeket és ha szép drága ruhában elment hazulról, megemeltette a csipkés szoknyáit az árok fölött, ahová a szegény asszonyok öntik ki a mosogató vizet és úgy hordta a fejét, mint a páva. Ez rosszul esett a szegény népeknek és szívesen beszéltek hát rosszat a lokomotiv-vezetőnéről, a kit különben maguk között csúfondárosan a *nagyságának* neveztek.

Míg a szegény kicsi fakó Terka meg az ura átbámultak a szomszéd falra, egyszerre az ablakhoz jött a szép asszony is. Egy kicsit elmosódott a figurája a két üvegen keresztül, de azért látszott rajta a szépség, meg az egészség és az étvágy. Nagy tál fánkot hozott magával valahonnan belülről, bizonyosan a konyháról, egymás tetejébe dobva egy csomó habkönnyű, nekipirult drága süteményt, a mit egyszerre töm a szájába az ember s nem is érzi, hogy eszik. Még nézegette, mosolyogva, gyöngéd becézéssel s megevett egyet a tetejéből, aztán meg letette az egész garmadát az ablak párkányára és a nélkül, hogy csak egy pillantásig is törődne az udvarral, visszament a szoba szürkéségébe. Csak éppen a szép, kövér vállai látszottak még, a mint a derekán rengve tovább úsztak bele a sötétbe és utána világított a tele tál fánk, a jó élet, a hizás.

A szegény kicsi asszony, a bádogné, éhesen meredt rá a süteményre. A szája is tátva maradt, kifeketéltettek belőle a rossz fogai és összecsattogtak, a mikor már sokáig nézte a finom ételt. Érezte, hogy harapnia kell belőle, vagy mindjárt meghal. Az ura rámordult:

—Mit bámulsz? Még megkivánod...

Az asszony mohón még a szemeit is tágra nyitotta, mintha azzal is enni akarna és epekedve, beteg vágyban nyögve kunyorált.

—Hozzál belőle. Csak egyet. Csakhogy beleharapjak...

—Én odamenjek?

—Menj, az isten is megáld. Aztán inkább kiköpöm, csakhogy a számba vegyem... Belebetegszem, ha nem eszem belőle.

—De fiam.

A bejáró asszony éppen el volt a háztól egy kicsit és most jött meg. A mikor meghallotta, hogy miről van szó, lelkendezni kezdett s pálinkagózzal vegyesen ontotta magából a szót.

—Jaj, drága lelkem, ha kívánja, hát adni kell neki, mert rámehet a szegény lelkem asszony egészen. Csak menjen uraság, nem gyermekség az. Az ilyen asszony kívánós. Ugy kell bánni vele, mint a tojással. Menjen csak, menjen, hozzon neki vagy hármat.

A bádogné nem szívesen indult el. Meglátszott a készülődésén, a hogy a

kabátja ujjával a kalapját kefélte, meg a hogy határozatlanul, rákészülve arra, hogy bármelyik pillanatban hátrafordul, végigment az udvaron. A tulsó ajtóban is megállott még egy pillanatra s olyan illedelmesen kopogtatott, mintha igazán valami urhoz menne be—és azután egészen csend lett. A szél megint nekifeküdt a gyérlevelű fának és kopasztotta, némelyik vessző már egészen csupaszon hajladozott rajta, majd meg az udvaron kerekedett egy kis tánczra a sok aszott levél s füttyölt hozzá az eresz alatt a csatorna és aztán megint egészen mozdulatlan lett a világ, elült még a por is és mintha lassu, nagy, az egész kicsi udvart magába nyelő sóhajtás ereszkedett volna le a házon, fájni kezdett a kicsi asszonynak a csend.

—Hol ül olyan sokáig? Nézzen utána,—mondta a bejáró asszonynak, a ki a konyhán csoszogott előre-hátra.—Nézzen utána...

Az asszony rá sem hallgatott.

—Jaj lelkem, csak nem ártom bele magam.

—Mibe?

—Hát a mit az ur csinál. Majd jön mindjárt. Csak kell neki beszélgetni egy kicsit, nem kaphatja föl az ételt, aztán hogy csak jőjön, mint egy paraszt. Vagy igen ?

—Nem, nem, de most már nem is kell semmi. No, menjen utána...

Ezt mondta még néhányszor, míg ráhatározta magát az asszony, hogy nekimenjen az udvarnak. Lustán csoszogott végig a piszkos kövezeten s kopogott a tulsó ajtón. Aztán várt egy darabig s a kis formátlan asszony az ablak mögött, egyéb időmérő hijjában, számlálni kezdett hangosan: egy, kettő, három, négy—és lassan mormogott tovább mindig komorabban ... tizenkilencz, husz, huszonegy ... aztán meg dühvel, hogy gyorsan, szakadozottan lihegett bele s kis, lapos mellét szinte dobálta az indulat, a mig számlált, a fejébe tolt a vér s most már majd kiszakította az arcát a forróság... Végre nyilt az ajtó s az ura jött ki, de csak a küszöbig. Egy tányéron néhány fánkot hozott magával, odaadta az asszonynak s újra becsukta az ajtót. Az asszony visszaindult keresztül az udvaron. Cseppet se sietett, aztán hallszott, hogy nyitja a konyhaajtót és csoszog befelé s a kicsi szegény némbér fölugrott a székről és iramodott feléje, belevágva magát szekrénybe, asztalba és rikácsolt belőle a düh:

—Vissza! Vissza! Nem kell, egye meg... Mit csinál ott annyit?

—Hát beszélget. Csak nem jöhet ki, mint egy suta, hogy meg se köszönje.

—Ne köszönje, nem kell—mondja meg neki. S a kis szegény teremtés leesett a földre s tehetetlenül vergődni kezdett, mint valami beteg veréb... Lassankint csendesedett le, a mikor vizet is adott neki az asszony s ekkor már csak panaszkodott pihegve, alig-alig hogy megérteni lehetett a gyöngye szavát:

—Ott ragad. Annak a nőnek kell a szép ember, ott tartotta. Mi lesz velem, Istenem, Istenem...

A vénasszony visszasegítette a székre, melléje állott és türelmetlenül szólott rá, ha kicsuklott melléből a sirás.

—Nem olyan világ szépe, lelkem, hogy ilyen lármát csináljon. Majd jön, mulat még egy kicsit...

Egyszerre aztán jött az ember. Zavarban volt egy kicsit s ezt azzal igyekezett elpalástolni, hogy hebehurgyán sietett. Fölvette a kabátját, fejébe csapta a kalapot s rá se nézett az asszonynak, mig bucsuzott.

—Hát szervusz, most már csak szaladjak...

—Jól mulattál?

—Likórt adott, finom, édes pálinkát, meg beszélgettünk...

—Hazajössz korán?

—Persze, amint lehet.

Az asszony fakó kis madárczára kaczer mosolygást erőltetett s okvetlenül meg akarta még ölelni az embert.

—Már mindegy, egy perczig még maradhatsz.

—Nem, de hát mit akarsz?

—Csak hallgatózzál majd az ajtó előtt. Ne nyiss be mindjárt.

—Jó, jó.

Délután szemmel tartotta egymást a két asszony. Először csak úgy véletlenül találkozott össze a pillantásuk, aztán egymásba tapadtak s azzal végződött a fojtogató, gyilkos verekedés a szemek mérgével, hogy a szép, nagy asszony előrehuzta az ablakon a függönyt s csak az egyik szélén hagyott egy kis nyílást, hogy átnézessen a szomszédra. Az pedig tompa fájással bámult át az udvaron és mert szégyelte a vénasszony előtt a beszédet, csak magában motyogott, keservesen nyögve, mintha főbeverték volna és kábult lenne:

—Végem van, végem van...

Mikor este hazajött az ura, csak nagyon szomorúan mosolygott reá és nézte, hogy mit csinál. Az ember az új holmiját szedte elő a szekrényből, öltözködött és lopva pillantott az asszonyra, a mikor azt hitte, hogy az nem veszi észre. De mindig azzal a szomorú mosolygással találkozott, a mi zavarba hozta s végre is rákiabált a szegény kis nyavalyásra:

—De jó kedved van. Folyton vigyorogsz.

Az asszony mellére ejtette a fejét s keservesen sóhajtott.

—Nem állok utadba.

—Mit, nem állasz utamba? Hogy mondd?

—Nem állok utadba.

A férfi bevágta maga után az ajtót s a konyhában kezdett el kiabálni:

—Utamba? Hát micsoda utamba? megyek a hova akarok...

A kapuig úgy ment, hogy kopogott a sarka a kövezeten s azután a kicsi asszony csak érezte, hogy valahol itt van a közelben, de nem hallotta. Egy kicsit még bámult a homályba s aztán egyszerre csak maga se tudta, hogy mi következik s lefordult a székről, mint egy lötyögős kis tarisznya. A fejét belevágta az asztal lábába s alig hogy érezte, csak éppen kábult volt s megveszekedett forgatagba szaladt össze a feje fölött a világ.

KŐMŰVESEK

Borus, kesergős idő volt, hosszú, már tizennégy nap óta tartó napfogyatkozás. Egy haragos, fekete felleg folyton eltakarta előlünk a napot, az eső hidegre csapolta le a levegőt, néha egy kis hó is hullott alá, vagy jég kopogtatta meg az ablakot és augusztus közepén fölvevük a télikabátot s befűtöttünk a kályhába egy kis tavalyi szénnel. Egy barátom, az ablakom alatt elszaladva, a prémes gallérból fölkiáltott hozzám: No nesze természet, süsd meg!—Szóval föl volt fordulva minden. Én is éreztem a többivel, hogy be vagyunk csapva, ez se nem nyár, se nem ősz, valami habarék a négy évszaktól összetéve. Olyan fekete, hideg és vizes, hogy elmegy benne mindentől az ember kedve, csak bámul, vár valami változást és fázik.

Az utcza túlsó oldalán építenek. Ezelőtt két hónappal egy szegény kis viskó szégyenkezett a nagy pusztá telken, ma már két emeletnyire haladtak a nagy bérházzal. A télre készen kell, hogy legyen az egész négyemeletes épület, sietnek vele. Mindennap kétszer-háromszor látom erre hajtani a pallért. Kis kocsija van, elül magas, széles üléssel és egy mindig izzadt, nagy fekete ló van befogva. Egy-két perczre megáll, s szalad tovább. Közben háromszor is megnézi az óráját, s lihegve kapaszkodik föl a bakra, hogy újra kezébe vegye a gyeplőt. Az épülő új ház egy egész világot vett el előlem. Ugy éreztem magam, mintha falun laktam volna. A kis ház teteje fölött elnézhettem, míg csak ellátott a szemem, messze ki a vidékre, túl a gyakorlótéren, túl a vasúti vonalon, egész a ködös kék hegyekig. Jól visszahúzódva a szobába, nem láttam a többi emeletes házat, csak a nyílt, szabad világot. Innen kaptam a levegőt is, mindig üdét, frisset, egy-egy kis szelet, az eső után nedves, borzongató, de azért kellemes párát s nagyon megérezte a lelkem az építkezést. Mintha a fejemlágýára hordták volna azt a sok téglát, amiből fölépítik ezt a négyemeletes polgári kaszárnyát, úgy nyom a nagy láрма, s elkedvetlenít ez az elhízott, aranylánczos ur a kopott kocsijával s a lovával, a mely olyan fekete, mintha valami temetkezési társulat szolgálatában állott volna eddig.

Nagy futásra, amelynek már a hangjából ki lehet érezni, hogy a futók menekülnek, jajveszékélés lármájára az ablakhoz szaladtam. Eszeveszetten, nagyokat ugrálva lefelé, rohant le egy ember az állványról. Ez volt az utolsó a falon, a többiek már mind félkörben állottak az utcán s töprengő tartózkodással bámultak a falakra. Némelyiknek tisztán leolvastam az arczáról, hogy szeretne egy lépést előre tenni, de nem mer. Az asszonyok tátott szájjal, nehezen lihegve húzódtak meg a férfiak háta mögött, s csak

lassan indult meg a beszéd, pár szó, mintha féltek volna megzavarni a levegőt.

—Befelé hajlott, láttam,—mondta egy öreges, meggörnyedt vállú asszony s ledobta válláról a nehéz téglahordó kast.

—Ropogott is,—tódította a második s mindjárt akadt több is, aki hallotta ropogni a falat. Több hang összevegyült, már egyszerre beszéltek:

—Mefagyott a vérem...

—Alig birt a lábam...

Megkerülve a telket, előjöttek azok is, akik a hátsó falhoz hordták a meszet és téglát. Kérdezték, hogy mi baj s arra újra elkezdődött a szegény tudatlan emberek kevésszavú beszéde, hogy: ropogott is, meg hogy befelé hajlott a homlokfal, s az öreg asszony újra ismételte, hogy: mefagyott a vére, a másik pedig, hogy alig birta a lába. Az új asszonyok, leányok érkezésével nagyobb lett a lárma, az utca közönsége is megállott, perczről-perczre nőtt a csoport. A férfiak komoran bámulták maguk előtt a földet s durván visszalökték azt, aki előre akart tolni. Aggodalmasan nézték a falat s várták, hogy bedőljön.

Az asszonyoknak nem volt igazuk, a fal nem befelé hajlott meg, hanem egyszerre, mint egy meghajlított késpenge, a közepén ki az utca felé kezdett domborodni. Tetejétől az aljáig s lassan, valami olyas hangot adva, mintha egymáshoz dörzsölnének két követ. A ház előtt tágulni kezdett a kör, pár asszony befogta a fülét, hogy ne hallja majd azt a robajt, amelylyel összedől a fal. Az utca túlsó végén vágatva jött két rendőr, s bár semmi szükség nem volt reá, egy megijedt ember hívására sebes galoppban, nagy csilingeléssel érkezett meg egy mentőkocsi. A lovasrendőrök sippal hívtak még magukhoz néhány gyalogost a közeli utcákból s a hivatalos kordont is megvonták a ház előtt. Egy munkást elszalasztottak a pallér után s a reszkető, aggodalmas emberek nagy csendességében tovább várta a tömeg, hogy mi lesz.

Már mindenki türelmetlenkedett. Lesz valami, nem lesz? Éppen az ablak alatt két öreg ur beszélgetett arról a hallatlan könnyelműségről, amelylyel manapság építenek s az egyik azt mondta, hogy meg kellene csapatni minden pallért, aki ilyen hitvány ember. A másik tovább ment, azt mondta, hogy a piacon, a városháza előtt, kellene megcsapatni, ugy, ugy... Elhallgattak, mindenki figyelmes lett egy munkásra, aki az utcába befordulni látván a pallér kocsiját, szitkozódni kezdett. Visszafeleselt a rendőröknek s durván esküdözött, hogy ha az Isten mondaná, akkor se hallgatna. Ez a hangulat ragadós, nyugtalan lett egyszerre a többi is, s csak akkor csendesültek el kissé, a mikor látták, hogy egy rendőrtiszt is ül a kocsin. Mormogtak, mint a cseléd, aki nem mer hangosan veszekedni a gazdával.

A fal megállapodott a fele utján s hiába várták, nem akart beomlani. A pallér bosszankodva, minden szavát heves mozdulattal kísérve, magyarázott valamit a rendőrtisztnek, az pedig csak a vállait vonogatta. A fellegek mögött lassan lefelé csúszott az égbolton a nap. Néha a vékonyabb rétegeken átszűrődött egy-egy sugár és sárga pontokkal szórta tele a sáros utcát. Valami bucsuféle volt ez. Esteledett, nem telik bele másfél óra és sötét lesz. Ez még türelmetlenebbé tett mindenkit.

A pallér hátulról megkerülte a falat, s visszajött. A rendőrtiszthez ment s úgy, hogy más is hallja, hangosan mondta:

—Nem dől be.

A tiszt nem akart sokat beszélni, unatkozva kijelentette, hogy mindjárt megérkezik a városházáról a bizottság, az majd megmondja, hogy mit kell tenni. Jött is nemsokára három ur. Az egyik távol maradt a veszedelmes helytől, félszegen ódalgott be a munkások közé. A másik kettő és az építőmester egészen a fal mellé merészkedett. Sokat beszélgettek halkán egy téglarakás mellett s nem tudtak elnyomni bizonyos fontoskodó kifejezést az arcukon, mikor visszajöttek.

—Momentán nincs veszély—mondta az egyik, s mert hirtelen nagyon megtetszett neki ez a különös hangzású szó: momentán, többször is ismételte. A másik ráhagyta, hogy ugy van. A rendőrtiszt kissé hitetlenül hallgatta őket s csendesen, alig észrevehetően mosolygott és kijelentette, hogy le kell dönteni a falat, semmiesetre sem engedi meg, hogy éjszakára is állva maradjon. Az urak megint visszamentek a falhoz, körülnézegették minden oldalról.

—Félóra munka két ügyes embernek—mondta az egyik.

A munkások lassan közeledni mertek. Az egyik uri ember a bizottságból közéjük ment s biztatni kezdte őket.

—Szép pénzt lehet szerezni. Két ügyes ember egy félóra alatt széthányhatja.

Néhányan a fal felé pillantottak s az egyik azután komolyan maga elé nézett, mintha ki akarna valamit számítani magában. Mások várták, hogy mit akar s mikor látták, hogy már majdnem elhatározta magát, kezdtek kedvet kapni a munkához. Még féltek egy kicsit, de az egyik, mintha ketté akarná vágni a dolgot, gyorsan a pallérhoz ment s beszélni kezdett vele. Ketten-hárman utána indultak, az egyik a fél uton visszatért. A pallér pénzt vett elő s megmutatta az embereknek. Azok összenéztek, az egyik sóhajtott s azt mondta: Isten nevében, a másik is rántott egyet a vállán, mint minden nagy elhatározás után tenni szokta s a két ember elindult a fal felé.

A visszatért munkás elkényszeredett mozdulattal mutogatott feléjük s a körülötte állóknak tövéről a hegyére elmondta a dolgot.

—Neki mennek a falnak, Körösi ur husz-husz pengőt ígért nekik. Meg vannak bolondulva, úgy odalapítja őket a földhöz, mint a legyeket. A vak is látja, hogy be fog dőlni velük a fal, kevés a malter, sok a téglá, két ember nem semmi...

—De ha az urak azt mondják, hogy megbírja...

—Az urak?—Megvetőleg legyintett a kezével.—Mit tudnak ahoz az urak?

A rendőrök közül elő akart törni egy asszony, de nem bocsátották előre. Az egyik munkás felesége volt s csak most vette észre, hogy mire vállalkozott az ura. Sirva kiabált utána, mire látta, hogy az erőszakoskodás hiábavaló, a rendőrök nem engedik előre jönni.

—Ferencz, Ferencz! Gyere vissza!

Az egyik kőműves megfordult útközben s a határozatlan mozdulata arra vallott, hogy szeretne visszatérni, már megbánta az alkut. De ez csak egy pillanatig tartott, elszégyenlette magát s erős léptekkel indult neki a falnak.

Az asszony tovább kiabált. Egy rendőr ráfordult, hogy maradjon veszteg. Mikor az urát meglátta a fal tetején, egyszerre el is némult. A szemeiből kibeszélt a kétségbeesés. Egyszerre valami belső ösztön arra készítette, hogy letérdeljen és imádkozzék. Nem létezett számára, körülötte senki, félig önkívületben kezdett el imádkozni. Semmi új sem jutott az eszébe, pár szót ismételt folyton a Miatyánk elejéről. Mellette a mentőkocsi elé fogott ló kaparta a földet és nyerített az istálló után.

A két ember pedig ontotta maga alatt a falat, tompa puffogással hullott a téglá a sárba. Óvatosan keresték a szilárd talajt, arcukról csurgott a verejték s háromszor is megrugdosták a helyet, a hova léptek. Lassan eltűnt egy emelet, szabadabban kezdtek lélegzeni az emberek. Néhány gyerek *éljént* kezdett kiabálni s a hátsó fal egy üres ajtónyíláson át látni lehetett, amint az én ismerős kék hegyeim mögül lassu méltósággal elindult útjára a hold.

BECSÜLET

Csinos, finom ur beszélgetett a közéleti osztály előadójával szép, szőnyeges hivatalszobában. Az előadó ur nemkülönben finom úrnak látszott, különösen ilyen szép szobában, amibe, mintha csak mellékesen, amugy véletlenül tévedt volna be az íróasztal. Inkább asszonyos volt benne minden, puha, kicsi, selymes a divány, a székek, süppedő finom állatbőrök a földön és parfüm meg finom halványkékes cigarettafüst a levegőben. Mintha valamelyik sarokban a nehéz, nagyvirágos szőnyeg alatt selyembe öltözött szép leány bujt volna el s annak a lehellete táplálta volna a szobát...

A vendégnek egyszerre eszébe jutott valami:

—Kellene nekem egy ember—mondta. Egy ember.

—Minek?

—Valami ember, akinek a zsebében megférne egy kis mellékes pénz. Valami ördög, afféle szegény nép, aki körmölget, ha munkát kap. Akad nálad ilyen bizonyára.

—Hogyne.

—De megbízható...

—Persze...

—Mert kényes kissé a dolog, tudod, olyan ember kell hozzá, aki nem fecseg. Valami leány pört akasztott a nyakamba egy gyermekért, a mi hát: lett. Lett valahogy, megszületett. Az ügyvédem most arra az álláspontra helyezkedik, hogy ő akasztotta magát a nyakamba. Bizonyítani is tudjuk. Egész csomó

levelem van tőle, a miben kunyorál, hogy csak még egyszer lásson, meg még egyszer. Ezekről kell másolatot venni... Hát ha az embered arravaló, beszéljünk tán vele.

—Most mindjárt?

—Most, ha már itt vagyok.

—Majd a Kulecz megcsinálja.

Az előadó ur becsöngetett egy szolgát s még mindig az érdekes ügy járhatott a fejében, mert mosolyogva adta ki neki a parancsot.

—Küldje be a Kuleczet.

Vártak egy darabot és az ajtót nézték. Odakünn valaki a lábát törölte a pokróczon, de még mindig nem jött be. Talán megnyálazta a kezét s végigkefélte vele a kabátját. Valami olyas nesz hallszott, aztán meg halk, tartózkodó kopogás és Kulecz benyitotta az ajtót.

Kómikus kis szürke ember volt, hosszú fekete felöltőben, a mit a szobában se vetett le magáról. Nagy csizmáin megfeszült a nadrág s mintha a nagy, kitaposott lábbelibe ólom lett volna öntve, úgy látszott, hogy nélkülök, csak a maga erején, mindjárt földőlne a kis vézna, öreg test. Aztán nagyon bő, hosszú formátlan mellénye is volt még és módfölött nagy zsebei a kabáton. Most semmi se volt bennük és mégis úgy lógtak kétfelől, mintha teljesen hozzáformálódtak volna már a sok burgonyához, zöldséghez, a miből egy-egy nagy kosárra valót czepeelt haza bennük a kicsi vén ember. Csetlett-botlott az öreg, a megriasztott állat félő pillantásával nézett ki pillái alól az urakra és pislogva gyámoltalanul várta, hogy mi következik.

Az urak mulattak rajta, de csak magukban s hagyták várni. A főnök ur egy kis tréfát is megengedett magának.

—Fegyelmi, öreg, fegyelmi...—mondta neki.

Az öreg elsápadt s félszegen kapkodott, mintha megingott volna alatta a csizmatalapzat.

—Nekem?

—Persze. No ne ijedjen meg. Nem igaz. Csak úgy mondtam.

Az öreg azért még nyögött egyet. A főnök megsajnálta és sietett elmondani a jó hirt.

—Egy kis munkát kap öreg, otthonra. Itt a nagyságos ur valami megbízható embert keres, a ki lemásoljon egyetmást, hát én magát ajánlottam. Kényelmesen csinos kis pénzt szerezhet, csak pontosság, tudja, pontosság, az a fő...

Az öreg föllélegzett s boldog mosolygás telepedett aszott, ránczos arczára.

—Ez már jobb—motyogta.—Sokkal jobb. Mikorra tetszik?

—Hát elvállalja?

—A nagyságos ur meg lesz elégedve. Biztosítom.

A nagyságos urat mulattatta az a nagy készség, a mivel ez a vén ember kapálózott a husz-huszonöt forint után, a mit majd fizet neki s lassan, kimérten kezdett el tárgyalni, hogy tovább görnyedjen előtte a vén legény.

—Fontos dologról van szó, öregem. Nem szabad megmutatni senkinek. Titok, érti? Hol fog majd dolgozni? Otthon? Néhány napig eltart a munka.

—Otthon. Ugy szoktam, hogy a leányom diktál én meg irok, mint a víz, olyan gyorsan. Meg lesz elégedve a nagyságos ur.

—Leánya is van?

—Van.

—Szép-e?

Az öreg hallgatott, de a főnöke megfelelt helyette.

—Persze. Ugy nézz erre a vén kujonra, hogy gyönyörű lánya van. Általában szépség dolgában nem lehet panasza a familiájára. A felesége ma is szemrevaló asszony, olyan kövérkés... Hazajött már?

Az öreg komoran nézett maga elé és a vendéghez szólott.

—Mikor jöhetek el az írásért?

Egy kis csend lett, de aztán megint szaporán beszélt az előadó ur.

—Otthagya az öreget. Fiatalt keresett magának. Vagy igazabban az öreg kidobta...

—Igazán?

—Persze. Hét gyereket hagyott otthon. Jó vérű fehérnép...

Az öreg ember remegett a nagy csizmákban és annyira felizgatta a beszéd, hogy kettétörött a szájában minden szó, mig kijutott a világra.

—Mikor mehetek az írásért nagyságos ur? Hét gyerek, igaz, hét... Mikor mehetek?

A vendég ur gyorsan felelt:

—Majd én viszem el magához. Este csak várjon rám. Nem szabad erről az írásról tudni senkinek, hiszen mondtam már.

Este, kissé későn is már, kis levélcsomaggal ment el az öreghez. Nagyon szegény kis kétszobás lakásban lakott a vén irnok. Az udvarról kellett benyitni hozzá s az első szoba már akkor sötét volt. Az ágyakban, meg a földön, szalmazsákokon sorjában aludt a sok gyerek. Izzadság és forró meleg párolgott föl a párnákról s valamelyik a nagyobbak közül horkolt is, ütemesen, hosszan elnyújtva, mintha lassan végig húzgált volna valaki mindig egy mély hangot a csellón. A másik szobában várt az öreg meg a lány.

Mikor a finom ur jött, fölállottak mind a ketten s nagyot és alázatosat bókölt az öreg. A leány inkább csak éppen hogy köszönt s úgy nézett végig a vendégen, mintha idegenkednék tőle kissé. A nélkül, hogy ismerné, csak éppen mert olyan a kedve, hogy ne lássa szívesen. A vendég is hamar végzett vele. Gyorsan, a nélkül, hogy jóformán rápillantott volna, meghajolt előtte egy kicsit s azután az öreggel tárgyalt. Hosszan magyarázta neki a leveleket. Passzusokat mutatott, a miket ki kell majd hagyni a másolatban, megkérdezte, hogy van-e pénze pennára, papirosra s tíz forintot tett az asztalra, hogy azzal szerezzék be a holmit, a mire szüksége van. Lopva nézett néha a lányra, aki megbántottan, néma dühvel pillantott vissza rá, a mikor látta, hogy ő úgy áll ebben a szobában, mintha nem is léteznék. Észre se veszi ez az ur. Nem a szegény uri kisasszony forrott benne, hanem a lány, az örök lány, a minden lány, a kit szabad szóval akár összetörni, de nem szabad észre se venni. És szép volt, máskor talán nem is annyira, mint most. Magas, szálas, merész nézésű s azért mély szemű, kopott, de majdnem kihívó büszkeség volt benne, ami néha kivirul a rongyból, ha arravaló a rongy, szép asszonyforma leány, aki urnak termett. És ez az ember úgy ment el, hogy megint csak alig pillantott reá, csak éppen hogy mondott valamit, mint a hogy odamorog az ember akárkinek az utcán. Csoda, hogy nem hozta magával az ostort is, a mivel rókát hajszol, a mikor arravaló kompániája van. A leány nagy fekete szeme úgy villant utána, mintha a szikrájával leütni akarná s mikor visszament az apjához, csak ennyit mondott, kibámulva a sötét, szegényes kék vászon holmival elfüggönyözött ablakon át az udvarra:

—Utálatos. Csupa gőg egy ilyen ur.

Mindjárt munkához láttak. Az öreg szép sima papirost terített ki maga elé az asztalra és a körmén próbálgatta a pennát. A mikor rendbejött, a leány előszedegette a leveleket s lassan, hogy az írással mindig utolérje az apja, olvasni kezdett a szagos papirosokról. Mig az öreg irt, előreszaladt a levelekben. Rohanvást ment végig a szegény otthagyt leány nagy szerelmén, a mi epekedett, sirt, fenyegetőzött és követelt s az öregnek néha rá kellett szólni:

—No, hogy megy tovább?

Másnap újra jött a finom ur és harmadnap is. Akkorra már vége volt a munkának, de ujat hozott. Most már egy csomó versre volt szüksége írásban, nagy, hosszú versekre, amiket mind be akart tanulni. Vagy talán nem is igaz, hogy ez volt a szándéka, mert a verseket furán válogatta ki. Számokat irt egy papirosra: négy, nyolcz, kilencz, tizenegy...

—Ezeket írja ki öregem—mondta—azután ha készen van, csak szóljon. Aztán majd kijegyzem a többit.

S a sötét szobából, a gyermekálmom nagy békességéből, néha behallszott egy-egy fojtott hang, amint a férfi rekedtesen beszélt a leánynak. Egy-egy szék is megmozdult s nagy csend következett a lármára. Aztán halk, lehellétszerű beszéd, csak éppen hogy sejteni lehetett, hogy valaki szólott valamicskét, megmozdult a levegő, a lusta—s az is hallatszott, hogy a szép, nagy leányban pihegve zakatol az indulat s beczézi a fiút:

—Te rossz, otthagytad. Mindenkit megbolondítasz. Te kisasszonyfiu, te szép...

S egy délelőtt, vasárnap, amikor kibeszélte magát az ember, komoran, egészen összetörve mondani kezdte a leánynak az öreg, a mi összegyűlt benne, míg a sok verset összeírta a könyvből.

—Nem tudok beleszólani a dologba. Csináld, ahogy tudod. Szemrehányást se teszek neked, ha valami olyat cselekszel, amiért szigorú bírója voltam a feleségemnek. Nem törődöm az éjszakáddal, de a mig ennyi szegény gyermek van reánk szorulva, add nekem a nappalod. Ha reám hagyod őket, elpusztulnak, pedig hát kötelességünk az, hogy neveljük őket, a mig lehet. Már nem vagyok követelő. Szegény, összetörött ember vagyok, csinálj, a mi neked tetszik. De a gyerekekből embert kell csinálni valahogy. Ez a becsület.

AZ EGÉR

I.

A Repcze-utcza künn van majdnem a város végén s csupa szegény ember lakik benne. Kicsi az egész, alig néhány ház, meg egypár üres telek, telve burjánnal, szeméttel, korhadt, félig bedőlt kerítésekkel a gyalogjáró mellett. Kiizzadt, kormos lakatosok, kovácsok, nyakig meszes kőművesek mennek végig rajta esténkint hazafelé, az asszonyok künn várják őket a kapu előtt, mezitlábos, gatyás gyerekek játszanak a porban s megbámulják a tisztességesen öltözött embert, mint a csodát. Szomszéd minden család. Átjárnak egymáshoz, a fiatalok összeülekezve sétálnak vacsora után le és föl az utcán, a férfiak is együtt színek még el egy pipa dohányt s az asszonyok tereferéjét végighordja a szél az utcán egyik sarokháztól a másikig, míg az utolsó lámpással együtt csendes zsongással kialszik az élet. Még itt-ott elszomorkodik egy-egy legény a sipogó harmonika mellett, de azután legyőzi az álom s a munkás emberek nehéz szuszogásával alszik el az egész utcza.

Valósággal felfordult a csendes utcza egész rendje, a mikor hire ment, hogy egy igazi tekintetes asszony jön ide lakni. Egy hivatalnok ur özvegye fogadta ki az új fertályra az egész Farkas-féle házat. Ez a ház eddig is bérbe volt adva, de néha két-három családnak is, mert négy szoba volt benne. Előbb csak homályos hírek keringtek az új lakóról. Némelyek azt mondták, hogy nem is igaz az egészről semmi. Ezt maga Farkas ur cáfolta meg, mikor felmutatta a szerződést. A sok kíváncsi ember belebámult a papirosba, de nem igen lettek okosabbak ezután se, mindössze az uriaszonyság nevét tudták meg belőle: Szoboszlay Pálné. Némelyik ismert névről Szoboszlayakat. Az egyik valami irnok volt a megyénél és vagy tiz esztendő előtt halt meg, hanem azt talán mégis Károlynak hívták. A másik Pál volt, de szörnyen nagy ur, valami bíró vagy mi,—bizonyosan idegenek lesznek. A Repcze-utczában az uraság felől még mindég nagyon homályos fogalmuk van az embereknek—szóval, majd elvállik, csak türelem.

Egy napon beköltöztek az új lakók, Szoboszlayné és leánya, Berta. Két kocsin elfért minden holmijuk. Az asszony kissé megkopott fekete ternó-ruhát viselt, a leány pedig sima szürke köntöst. Hamarosan berendezkedtek s harmadnapra már megjelent a szobaur is. Magukkal hozták a korábbi szállásról, úgy mondták, hogy nagyon jó, ha két gyöngye asszony mellett mindig van egy férfi. Ő is szívesen jött.

A kis utcának pedig semmi szenzációja sem maradt a beköltözés nagy napja után. A Farkas-féle házban csendes, falusias életet éltek, az új lakók kedvéért sohase fordult be az utczába valami uri hintó, a mit meg lehetett volna bámulni, ők se sokat járkáltak. Szóval olyan maradt az utcza, mint amilyen volt. A szobaurtól vártak még valamit, de itt is cserbenhagyta a remény az utcztát. Gergely urat alig látták napjában kétszer. Reggel korán a kőművesekkel egyszerre szaladt be az egyetemre, délre vissza se jött, este azután éppen olyan szaladva, gyorsan jött haza, mint a hogy reggel elment. Az feltűnt, hogy szép fiu. Az asszonyok beszéltek róla, néha s a lányok kilesekedtek utána az ablakon. Csak ne lett volna olyan nagyon ügyetlen. Nagyokat lépett, lóbázta a karját a levegőben s kevés gondot fordított magára. Sokat tanult; a kis hátsó szobában, amelyben lakott, néha reggelig is égett a lámpa. Szoboszlayné és Berta aggódtak is miatta, de birta, vashól volt az akarata és a teste. Kenyeret akart minél hamarább, mert szörnyen sokat nélkülözött már.

Szoboszlayékhoz még diák korában költözött, a leányt tanította s ezért adták a szállást és a kosztot. Mikor az idők változtak, Szoboszlay meghalt és a leány is kinőtt már a keze alól, ottmaradt továbbra is. A néhány év alatt belső,

családias viszony fejlődött ki köztük. Az asszony sokszor mondta neki: kedves fiam s beavatta benső ügyeibe. A szegény diáknak jól esett ez a szivesség s tetszett neki ez a szerep, hogy ő a férfi a háznál. Pontosan fizetett, igyekezett kevésbé alkalmatlan lenni, tovább azonban nem merészkedett és nem is vágyott. Jó pajtása volt a lánynak. Néha, ha egy-egy félóra szabadságot adott magának s ott hagyta a könyveit, kaczagva, jókedvűen, pajtáskodtak el egymással. A fiu azonban még mindég nem tudta egészen elhinni, hogy a leány már nagy s nem gyermek többé; máskor félénk, kissé bizalmatlan természetű bizonyos sajátságos erélyvel párosult, mikor komolyan beszélt vele és ez imponált a lánynak. Felnézett néha rá és elkomolyodott. Ha azonban a fiut nagyon elfoglalták a könyvei, napokig sem beszéltek egyebet, csak éppen, hogy köszöntötték egymást.

Egyszer a leány a maga kedves, kisleányos modorában utját is állotta, a mint ebéd után gyorsan szobájába akart menni, hogy tovább tanuljon.

—Tudja Gergely ur, hogy maga nagyon goromba?—kérdezte és kihívólag, valószínűen nézett fel a nagy emberre.

Gergely mosolygott, ki akart volna békülni, de a leány intett, hogy az nem megy olyan könnyen.

—Miért nem szólt hozzám már három nap óta?

—Tanulok.

—Kilyukad a feje. Nem fél?

—Még a vizsgáig kibirja, azután már ugy sincs szükség reá, lesz diploma.

Nem békültek ki. Mosolyogva váltak el, de Gergely hiába nyújtotta a kezét, a leány nem fogadta el. Mérgesen nézett utána, de ez a tekintet olyan rosszul sikerült, hogy egyszerre nevettek el magukat reá mind a hárman. Még sokáig hallani lehetett, a mint a könyvből mormogva tanult odabenn a nagy diák. A lány és az anyja egymásra néztek, látszott a tekintetükön, hogy mindketten Gergelyre gondolnak. Intettek egymásnak a fejükkel, mintha mondták volna: milyen derék fiu.

II.

Lehetett talán már éjfél is, amikor egyszerre éles sikoltást hallottak a Farkas-féle házból. A leány reszketve állott az ebédlőben s a két kis öklével verte a hátsó szoba ajtaját.

—Gergely ur, Gergely ur, az Istenre kérem, hamar, félek...

A nagy diák egyszerre talpon volt s rohant az ajtó felé. Talán fel is nyitja, ha akkor meg újra könyörögni nem kezd a leány:

—Ne jőjön, ne jőjön...

—Mit tegyek hát, mi baj van?

—Ne jőjön ki! Nem vagyok felöltözve, czipő sincs a lábamon. Nyissa ki az ajtót, hogy világosság legyen de ne jőjön ki.—Hallani lehetett, hogy mint reszket szegény.—Gergely kinyitotta az ajtót s vissza ment a szobába. A leány csendesedni kezdett, már nem félt olyan nagyon. Nyitva hagyva minden ajtót, elbátorkodott a szobájáig, futva hozta vissza egyenkint a ruháit az ebédlőbe és úgy öltözködött. A diák pedig már nagyon türelmetlen volt, nagy botot forgatott a kezében s minden perczben kiszólt a másik szobából:

—Készen van?

—Még nem, csak egy kicsit még, mindjárt...

—Hát mi baj van, beszéljen már.

—Valaki van a szobában, mozgott...

—Ember?

—Nem tudom, mindjárt kiszaladtam. Költsük föl a mamát is.

—Hagyja majd megnézem, készen van?

—Jöhet már.

Gergely kijött, megfogta a leány reszkető kezét, együtt mentek el addig a szobáig, a hol az aludni szokott. A kis fehér szobában semmi különös jel nem mutatott arra, mintha betörők lettek volna benne. A leány csak az ajtóig mert menni, s ott is minden pillanatban készen volt arra, hogy visszafusson. Gergely összekereségt minden zugot, felnyitogatta a szekrényeket is és

kijelentette, hogy itt semmi sincs.

—Pedig mozgott, halottam, erősítette a leány s megrázkódott, mikor eszébe jutott a hang, a melyet hallott.

Gergely csak nézte s mikor látta, hogy még mindig nagyon fél, fejére tette a kezét. A leány megnyugodott s nedves, siró szemeivel bizalommal nézett fel reá.

—Megtartam volna, ha nem lett volna itt,—mondta hálás, megindult hangon, de ebben a pillanatban megint valami nesz halatszott. Erre mind a két kezével egyszerre ragadta meg a férfi karját s csak a fejével mutatott be a szobába, hogy: ugy-e mondtam, van itt valami. Szótlanul, lélegzetüket is visszafojtva várták, hogy mi lesz,

Egyszerre aztán elő is jött valami.

A kemencze mellől, erre-arra nézegetve, óvatosan mászott elő egy egér, Gergely erősen szorította a leány karját s intett, hogy hallgasson. A szürke kis állat pedig mind bátrabb lett, kijött már a szoba közepéig, szaglászott a földön, mintha valami kis ennivaló után keresgélne s kezdte otthon érezni magát.

—Milyen csinos—súgta Gergely a leánynak.

Borzasztó—felelte a leány, de nem tudott elég halkán beszélni, mert az egér is meghallotta s gyorsan vissza szaladt a kemencze mögé.

Lássá elkergette...

Gergely most már szépen jó éjszakát kívánt s vissza akart menni a szobájába. A leány azonban csak nem bocsátotta el a karját s rémülten kérdezte:

—Itt akar hagyni?

—De hát mit csináljak, látja, hogy nincs már baj.

—És az egér?

—Már visszament, szegény.

—Visszajön.

—Istenem, hát baj az? Egy kis egér...

—Nagyon utálatos! Maradjon még...

—Ha akarja, szívesen, de egy kicsit furcsa...

—Nem, nem, ne féljen,—összetette a kezeit és úgy kérte.—Meghalnék félelmemben, ha itt kellene hogy maradjak egyedül. Felszaladna a párnára is, fel... Beszéljünk.

Gergely letette a lámpát az asztalra s leültek egymással szemben. A férfi lassan emelte föl tekintetét a leányra s azután olyan hosszasan nézte, hogy az lesütötte a szemeit. Nagyon kedves volt ez a kis borzas fej, a tiszta homlokkal és az őszinte nézésü, nagy fekete szemekkel. Gergely nem tudta levenni róla a szemeit s egyszerre elfelejtett mindent, amit ma tanult. A helyzet is nagyon különös volt számára. Ebben a lányszobában csak egyszer volt még, mikor a nagy, nehéz ruhaszekrényt egyik sarokból a másikba tolt s most éjjel egyedül van benne a leánynyal. Gondolatban meleg szeretettel vette körül a reszkető gyermeket s a szoba illata elkábította. Érezte, hogy szédül és lehunyta a szemeit. Hallgattak mindketten, nem tudtak beszélni. A férfit egyszerre fogta el a varázs, ami megdöbentette, érezte, hogy szerelmes. Félt már egyedül maradni a leánynyal s menni szeretett volna.

—Fél még?—kérdezte. Komoly, nyugodt akart lenni, de már ez a két semmit sem jelentő szó is lágyan, szerelmesen hangzott.

—Nagyon félek—felelte elkényszeredve a leány s megijedt attól a gondolattól, hogy egyedül marad.—Maradjon, majd beszélgetünk, hozza el a könyvét, tanuljon itt, csináljon valamit, majd én is dolgozom.

Gergely is úgy találta, hogy az lesz a legjobb, ha közöttük lesz a vaskos könyv. Tanulni kezdett, a leány kézimunkát vett elő és dolgozott. Néha szólottak egy-egy szót, de lopva sűrűn pillantottak egymásra. A hajnal is így találta őket, s mikor az első napsugár besütött az ablakon, egymáshoz ölelte a könyvre és himzörámára hajolt két fejet.

III.

A szürke kis vendég pedig állandóan megjelent. Ugy látszik, hogy több

rendbeli kijárással rendelkezett földalatti palotája, mert ha az egyik lyukat betöltték, más oldalról sétált elő. Ha személyesen nem jelentkezett, akkor a falban rágcált, s ez már magában is rettenetes. Szoboszlayné kétségbe volt esve, de segíteni nem tudott a bajon, csak jajgatott. Valamelyik szomszédtól kaptak egy öreg macskát, de az egér mindig gyorsabb volt, mint a macska. A fiatalok pedig észre se vették, hogy mennyire vágyakoznak már egymás után. Ha a férfi késett, a leány sokszor szaladt az ablakhoz, megnézni, hogy jön-e már, s olyan titokzatosan mosolyogtak néha össze, mintha mondani akarnának egymásnak valamit. A leány beállott jogásznak, hallgatta, nézte, a mint tanult Gergely. Néha órákig ültek egymással szemben, anélkül, hogy hangosan beszéltek volna, de a szemük sokszor összehalmozott. Máskor meg elmondtak egymásnak mindent, ami csak eszükbe jutott, ilyenkor a férfi megfogta a leány kezét s el se eresztette, míg csak búcsúzni nem kezdtek egymástól. Ez tartott a leghosszabban, pedig csak pár lépésre váltak el egymástól.

—Megbukom a vizsgán, nem tudok tanulni—mondta egyszer a férfi.

—Tud már eleget,—mondta a leány s büszkén nézett rajta végig.

Sokáig tartott, míg annyira mentek, hogy a férfi beszélt is arról, a miről eddig csak gondolkozni mertek.

—De én nem tudok majd maga nélkül élni—tört ki egyszer belőle s megragadta a leány kezét.

A leány csak nézett és mosolygott a nagyon szerelmes szüzek tiszta, boldog mosolygásával s folydogálni kezdtek szeméből a könnyek.

A LEGSZEGÉNYEBB VÉRTANÚ

Eszembe jut egy öreg, bolond kocsis története, úgy a mint azt nekem az én müncheni barátom, Sipniewski Franck elbeszélte. A vén szolga addig mesterkedett, míg feljutott oda, a hol az igazi lengyel hazafi megtalálja végre az őt megillető tisztességet, felhúzták az akasztófára. Mert a lengyelnek olyan szent az akasztófa, mint nekünk a kereszt. A legkomolyabban beszélnek arról, hogy majd egyszer, tudja a jó Isten hogy mikor, ha majd szabadok lesznek, Varsó piacán akasztófát állítanak föl az elnyomatás emlékére s egy márvány falba belevésik mindazok neveit, a kiket bitón fojtott meg a fehér czár nevében, a muszka igazság. Ha majd fölépítik azt a falat, a te neved se fog hiányozni róla, öreg Demeter.

Az öreg Sipniewski nagyon kompromittálva volt a hatvanharmadiki fölkelésben. Egyik éltető lelke volt az egész mozgalomnak. Nem volt politikus, csak hős. Elszánt és naiv, mint a felkelők nagy része. Megesküdött akár a szűz Máriára, hogy győzni fognak, de egyéb alapja nem volt a hitének, mint a nagy bátorsága, vagy az, hogy most már bizonyosan velük lesz az Isten. Elég sokáig volt ellenük.

Mikor már rendben volt minden, olyan titokban, hogy csak a vak nem látta, gyülekezni kezdett a tábor. Az öreg Sipniewski befogatott egy könnyű kocsiba, Demeter, a vén kocsis felült a bakra, ur kocsis nagyon elbúcsúzott hazulról, sirva kísérete ki őket a kapuig a háznép s a kis kocsi mögött gyorsan felporzott az ut, hogy aztán beálljon az az ijesztő csend, a minek okvetlenül el kell következni, ha olyan valaki hagy el bennünket, a kit nagyon szeretünk s egyszerre eltűnik szemünk elől még a por is, a mit a kocsija fölvert. Az országút pora még ismerős, de a mi azután következik, ismeretlen, idegen világ.

A naiv katonában mégis volt annyi politika, hogy a meglepetés ellen biztosítani akarta magát. Hogy aztán gyerekes idea született meg becsületes agyában, az megint rávall a hősré, aki sehogy sem tud komédiázni.

Azt hitte, hogy valami nagyon furfangos cselet eszelt ki, megállította a kocsit s tanácsot tartott Demeterrel.

—Te öreg—mondta neki—ha kozákokkal találkozunk, rá se hederíts, hajts tovább. Ha megállítanak s kérdezik, hogy hova megyünk, azt feleljük, hogy Varsóba. Hogy honnan? Hát Kocinski urtól.

—Igen, Kocinski urtól.

Mindenki tudta, hogy Kocinski az oroszok részére dolgozott. A ki tőle jön, az csak nem lehet gyanus. Ur is, kocsis is jót mosolygott ezen a tréfán. Demeter még hátra is nézett, megbámulta az urát, hogy milyen okos ember. Összekacsintottak, két ilyen vén róka mindenkit lefőz. Majd megnyulik a kozákok orra ők meg vigan hajtanak tovább.

De nem így esett.

A legközelebbi dülőnél három kozák nyargal a kocsihoz. Az altiszt elkérte az irásaikat s faggatni kezdte őket.

—Hova mennek?

—Varsóba.

—Mit akarnak ott?

—Lovat venni.

—Nincs most vásár.

—Lesz a jövő héten.

—Honnan jönnek?

Sipniewski erősen a kozák szeme közé nézett s kivágta a feleletet.

—Kocinskitól.

A kozák megkérdezte Demetert is.

—Honnan jösztek?

—Kocinski urtól.

—Otthon volt az ur?

—Otthon.

—Hát az asszony?

—Az is.

Erre szó nélkül közrefogták a kocsi s a szegény Demeternek arra kellett hajtani, a merre ők parancsolták. Visszavitték őket az első katonai állomásra, átadták a tisztnek. Demeter behuzta vállai közé a fejét s nem szólott többé egy szót sem. A tiszt más kíséretet adott melléjük s tovább kísértette őket. Negyednapra már a hadbírótság előtt állottak. A nemes ur egyenesen, mint a ki helyt áll mindenért, Demeter pedig a lengyel paraszt csökönyös makacosságával, inkább csak rásandított az aranyos, cifra urakra. A hogy lesz, úgy lesz, de tőle ugyan nem hallanak egyebet, mint a mit a gazdája parancsolt.

Demetert kiküldték s a bíróság elnöke vallatóra fogta Sipniewskit.

—Hol voltak?

—Kocinskinál.

—Nem igaz, Kocinski három hét óta Varsóban van; most újra kérdem, hogy hol voltak?

A szegény sarokba szorított ember komoran maga elé bámult s nem felelt. Nem azon gondolkozott, hogy mit mondjon, de az suhant át egyszerre az agyán, hogy veszve van s ez elkeserítette. Még ki sem lőhetette a pisztolyát s már is véget ért számára minden. Mig szótlánul ott állott, könny is gyűlt a szemébe s motyogni kezdett: szegények, szegények. A családjára gondolt, tudja a jó Isten, hogy mikor látja őket még egyszer. Talán soha. A tiszt érdeklődve nézett reá s gyöngédebben szólott hozzá:

—Olvassa itt maga, az ön neve is benne van a jegyzékben. A felkelőkhöz ment, igaz? Ne tegye még súlyosabbá a helyzetét.

Sipniewskinek eszébe se jutott, hogy tagadjon, elpirult, hebegett volna, ha megkísérli. Ugy érezte magát, mintha fojtogatnák, leesett egy székre s reszketett a hangja, a mint egy-egy szót kinyögött.

—Igaz.

Behívták Demetert. Az öreg úgy kullogott be az ajtón, mint a hogy egy ilyen furfangos emberhez illik s talán mert félt, hogy váratlanul végighuz valaki a hátán, még mindig vállai közé szedte be a fejét s csak úgy a gallérjából nézett a világba, mintha nem akarna künnebb jönni. Mikor egy pillanatig azt hitte, hogy senki se néz reá, odasandított a gazdájának: mi már értjük a dolgunkat, ugy-e uram?

—Hol voltatok?—kérdezte a tiszt.

—Kocinski urnál.

A tiszt Sipniewskihez fordult s intett neki hogy beszéljen a kocsisával. A szomorú ember könnyes szemmel s fájdalmasan mosolyogva czáfolta meg a

szegény Demetert.

—Nem ott voltunk, fiam. Hazulról jöttünk, mondd meg az igazat.

Demeter előbb meghökkent, de azután visszamosolygott a gazdájára.—Átlátok én a szitán mondta a szemeivel, mert hangosan nem szólhatott.—Neked ezt mondanod kell uram, de én nem vagyok olyan bolond, hogy utánad beszéljek.—A tiszthez fordult s bizonykodott az igazsága mellett.

—Kocinski urtól jöttünk bizony, Kocinski urtól.

A gazdája egy lépést tett feléje s beszélni akart vele, de a tiszt nem engedte meg. E helyett ő igyekezett kiszedni Demeterből az igazat.

—Van-e feleséged?—kérdezte tőle.

—Van.

—Gyermek is?

—Hát hála az istennek, mind fiu.

—Egyet se látsz többé közülük, ha hazudsz.

Demeter meg volt sértve. Végignézett a tisztén, azután a mellére tette mindkét kezét, mintha kérdezné, hogy csakugyan róla beszélnek-e? A tiszt türelmetlenkedni kezdett, még egyszer rászólt a szegény ostoba kocsisra.

—Hol voltatok?

—Kocinski urnál.

A kozákok kilökdösték szegény Demetert az ajtón s lezárták egy sötét pinczébe. Az uri rab fenn, a hivatal mellett kapott börtönt, amíg itt van, megbecsülik, azután vezesse a sorsa. A hadbíró este kártyázott vele s elnyert tőle vagy hetven rubelt. Ittak is, a fogoly sóhajtozott, haza gondolt, a bíró vigasztalta s biztatta, hogy ne féljen, nem kötik fel. Sok az enyhítő körülmény, hanem az a szerencsétlen Demeter nagyon elrontotta a dolgát. Holnap próbálnak még vele.

Reggel felhozatták újra.

—Hol voltatok?

—Kocinski urnál.

A gazdája megfogta a gallérját, a szemébe nézett s az izgalomban reszketve beszélt hozzá. Néha megrázta, hogy jobban megértse azt, amit mond neki s a fülébe kiabált, mintha süket volna a szegény ember.

—Demeter, ne légy bolond. Mindennek vége, most már ne légy számár. Mondd meg az igazat.

—Azt mondom.

—Nem igaz. Nem voltunk Kocinskinál. Őrült! Vigyázz magadra. Beszélj igazat. Látod, hogy én már mindent elmondtam, nem kell, hogy tagadj. Honnan jöttünk?

—Kocinski urtól.

—Meg vagy veszve!

Demeter ránevetett a gazdájára és sehogy se tudott tisztába jönni a dologgal. Mit akarnak itt vele? Hanem az a másik ember, akiről tudta, hogy mind a kettejüknek ellensége, gyanusnak tünt föl neki s hamarosan elbirálva a helyzetet, rájött a szerencsétlenségére, hogy itt hazudni kell tovább is. Azt hitte, hogy ráparancsoltak a gazdájára, hogy előtte így beszéljen. Nem, nem, rajta nem lehet kifogni.

—Kocinski urtól jöttünk.

A gazdája kétségbeesetten nézett reá és várta, hogy térjen magához. Sirt dühében s összeszorította az öklét, hogy agyonvágja a vén kocsiszt s lihegve alig bírva magával, újra elkezdett beszélni.

—Demeter! Édes öregem, szegény szolgám, fiam, mondd meg az igazat. Hol voltunk? Ugy-e otthon, ugy-e?

Demeter még jobban beletemetkezett a gallérjába, nagy küzdelem folyt le a szegény paraszt lelkében, de azért nem hagyta magát elbolondítani.

—Nem, Kocinski urnál.

A hadbíró erre azt mondta, hogy: elég. Demetert visszavitték a pinczébe s

megmondták neki, hogy imádkozzék annyit, a mennyit csak tud, mert két óra múlva meghal. A szegény ember kimeresztette a szeméit erre a beszédre, nézett ide-oda, de azután azt mondta, hogy jól van, egyszer ugyanis el kell menni, hát mindegy.

Két óra után felhozták. A szegény jó embert nagyon megviselte ez a kis idő, megtörpült, keserű vonás húzott barázdát az arczára, de azért nem hagyta magát. Élénken nézegetett körül, várta, hogy valaki segítsen rajta. Mikor az akasztófa alá állították, felnézett, dörzsölni kezdte a homlokát, hirtelen szedte magába a lélegzetet s összemelve, reszketve várta, hogy mi lesz.

Pár perc múlva lejött néhány tiszt s köztük a hadbíró. Mikor meglátták ezt a szegény, bolond figurát, szorongva néztek össze. A bíró valósággal dühbe jött, láza is volt, mert úgy ráordított a szegény öregre, hogy az majd leesett a lábáról.

—Hol voltatok te barom! Beszélj!

—Kocinski urnál.

A tiszték elfordultak. Demetert megragadták a kozákok s amíg az ember százig elszámlál, Demeter már meg volt halva.

A VACSORA

Csendesen ültünk a kávéházban, egy kis lengyel-magyar sziget a nagy német óceánban; csupa idegen gondolkozásmódu, előttünk épp olyan érthetetlen emberek között, mint ahogy ők képtelenek minket megérteni. Valósággal ostobák vagyunk egymásra nézve. Ők elképednek azon, hogy egy hevesvérű, hirtelenbeszédű lengyel "czudar"-nak nevezi Bismarckot, vagy keserűségében sírva beszél Szibériáról. Lehet más igazság is, mint a mit a történelem csinált? És ez a sápadt, villogó szemű ember képviseli ezt a másik igazságot? Hihetetlen, igazán hihetetlen. Néha valamelyik ismerős közülük leül a lengyel asztalhoz s ki is mondja a maga véleményét arra a kisebbségre, amely képtelen nyugton maradni három nagy birodalom nyomása alatt. Mit akarnak? —magyarázzák meg neki—és elkezdődik egy heves tüzzel, keserűséggel teli verekedés a szavakkal. Az asztal köré gyűl a publikum, a pincérleánynak egész tömegben kell áttörnie magát, ha valaki vizért kiált. A billiárdozók leteszik a dákot s a nagy lármára kíváncsian néznek be az utcáról az emberek.

Tegnap is így esett, nagyon összevesztek a lengyelek a németekkel, ökleikkel verték egymás előtt az asztalt s néha a nagy zürvavarban nem lehetett tudni, hogy ki beszél. Mikor legnagyobb volt a riadalom, egy kis, őszes ember erőszakolta át magát a publikumon, előbb kiköhögte magát, mert nagyon megszorogatták, míg az asztalig eljutott s németül kezdett beszélni.

—Lengyelek az urak?

Mikor megmondták, hogy igenis lengyelekkel van dolga, egyszerre lengyelül beszélt tovább s mi csak pár szót értettünk meg abból, amit mondott:—liberal, szocial, egy lengyel ujság címét és hogy oroszokról, lengyelekről, Varsóról beszélt. A lengyelek tágra nyitott szemekkel, csodálkozva hallgatták. Egy nagy pózeni fiú, akit a többiek tagbaszakadt volta s harcias bozontos bajusza miatt *jenerál*-nak hívnak maguk közt, nem tudott elfojtani egy-egy indulatos kifakadást s meghatottan méregette maga mellett a kis, szürke embert. Az egyik lengyel egyszerre felugrott az asztal mellől s elveszve a nagy indulatokban, szinte öntudatlanul, felállásra kényszerítette a kis jövevényt, s beszélni kezdett.

—Itt a bizonyosság, nézzék ezt az urat, jól nézzék meg, lengyel regényíró, költő és ujságszerkesztő; jól nézzék meg. Most szökött meg Varsóból, a feleségét és gyermekét hozta magával, a harmadik gyermek, egy kis leány, ott maradt, mert nem tudták hamarosan előkeríteni. Az iskolában tanultam a verseit s most ... kell-e még több? Az önök poétái palotákban laknak, a mieink pedig egy valamivel liberálisabb cikk miatt, mint amilyen a mérték, futnak a rendőrség elől. Itt van ez az ur, ez az önök találmánya...

A kis szürke ember majdnem az asztal alá zsugorodott, mikor körülnézve, észrevette, hogy mindenki őt nézi. A lengyel fiatalember pedig szerette volna, ha az asztalra áll, hogy jobban lássák s fogta a kabátját, hogy el ne szaladjon. A *jenerál* szitkozódott és sírt, nagy, esetlen testében még mindig gyermek maradt az érzés, a körülállók pedig lábujjhegyre állva néztek át egymás vállán, csakhogy jobban láthassák ezt a nevezetes kis öreget. Egyszerre elhallgatott mindenki s lassan oszlani kezdett a publikum. Mikor egyedül maradt a társaság, a kis ember elmondta nagy szégyenkezve, hogy szörnyű nyomorban vannak, mindenük zálogban van már, az asszony és a gyermekek

ki sem mozdulhatnak a szobából, mert egy-egy rongyon kívül nincs a mit magukra vegyenek. A hotelier pénzt kér s ha legalább tíz márkát nem fizetnek le a tartozásból, kidobja őket az utcára; ezért bátorkodott fölkeresni az urakat. Pirult, szégyenkezett, de valahogy kinyögte, a mit mondani akart s lesütött szemekkel várta, hogy mi következik most. A fiuk összenéztek. Az, aki előbb a lehangosabban veszekedett, dühös sietséggel kutatta ki a zsebeit, de nem talált bennük egy fillért sem s kényelmetlenül, szégyenkezve nézett az öregre, mintha bocsánatot kérne azért, hogy igen szegény. Mindenki hallgatott. Az öreg ember arcán látszott, hogy szörnyen megbánta már a kísérletet, végre is a *jenerál* törte meg a csendet, vette a kabátját s menni készült.

—Kérem, csak egy keveset várjon itt; azonnal jövök.—Mikor visszajött, nem volt már felsőkabátja. Karonfogta az öreget és vitte magával, úgy látszott, mintha a hóna alá vette volna, a kis ember majd eltűnt mellette. Az uton megbeszélték a dolgot.

—Van egy márkám és ötven fillérem—kezdte a *jenerál*. Megosztozunk rajta. Hányan vannak?

—Négyen.

—Nyolcz kenyér: huszonnégy fillér, a többiért hideghust veszünk. Menjünk az én hentesemhez, udvarolok a leányának, majd sokat ad. Van gyertyájuk?

—Nincs.

—Akkor azt is kell venni, de gyertyát kapok hitelbe is, azért nem kell pénzt adni.

Hosszu lábával akkorákat lépett, hogy a kis fáradt ember alig bírta követni. Közben megvásárolta a gyertyát, hust, kenyeret s a hotel kapujában odaadott mindent a vendégnek. A kis szürke ember azonban nem akarta elbocsátani. Nagyon hálás volt, meg akarta neki mutatni a családját, meg talán arra is gondolt, hogy beigazolja a nyomoruságát, nehogy azt higgyék, hogy hazudott. A kapus kedvetlenül nézett végig rajtuk, kellemetlen, kopott embereken s kopogásukra egy csinos arcú, de beteges színű asszony nyitotta fel a szoba ajtaját.

A gyermekek, mint valami éhes farkaskölykök, egyszerre nekiestek az ételnek, nem sokat törődve azzal, hogy ki vette. Az asszony nem tudott rendet tartani közöttük, az apjuk egy-egy szigorú pillantást váltott velük, de azok figyelembe se vették s a *jenerál* tanácstalanul, ügyetlenül állott még mindig a szoba közepén.

—Kenyeret még! Kolbászt, sok kolbászt!—kiáltották a gyermekek s ökleikkel taszigálták az apjukat.—Az odaadta nekik azt is, a mi éppen a kezében volt, csak hogy hallgassanak. Az asszonynak alig jutott valami, a kis éhes rablók mindent elvettek tőle. Egyszerre azonban elszégyenlették a kapzsiságukat, észrevették, hogy igazságtalanul osztották fel a vacsorát s visszaadtak egy-egy falatot az anyjuknak. Értelmes arcukat odadörzsölték a sovány karjához s kétfelől is nógatták nagy szeretettel:

—Egyél mama, egyél, édes!

A férfi csüggedt, sötét arczczal bámult rájuk s visszafojtotta a sóhajtását, hogy ne zavarja őket. A *jenerál* az ágy szegletére ült s úgy összehuzta magát, mintha nem akarná észrevétni, hogy itt van. Nagy fejéhez mérten aránytalanul kis szemével a gyermekek felé pislantott néha s megijedt, amikor egyet nyikorgott sulyos teste alatt az ágy deszkája. Érezte, hogy alkalmatlan, de nem tudott hamar alkalmas okot találni arra, hogy elillanjon. Szerettek volna beszélni, de nem tudtak. Nagyon idegenek voltak egymásnak. A *jenerál* a maga naivságában is megérezte, hogy zavarná őket, ha kérdezősködnék; egy pillanatra azt hitte, hogy átlát a két előtte ülő alak koponyáján, s mint egy zsongó méhsereg, úgy tűnt fel előtte a kis szomorú ember fejében a sok gond, baj, hozzá nem szólt volna a viláért. Az asszony szótlanul ült az asztal mellett s hálásan nézett az idegenre, a miért nem háborgatta. A gyermekek egy durván összeszegezett ládára ültek le a sarokban s egymás között suttogtak valamit. Az asztalon füstölögve, unalmasan pislogott a hosszú, vastagbelű gyertya s úgy tánczoltatta a falon az árnyakat, mintha zsinegen rángatták volna a négy fekete foltot valami bábszínházban. Végre a férfi szólt, csak azért, hogy valamit mondjon.

—Egy nap megint a hátunk mögött van.

Az asszony sóhajtott és elfordult a gyermekek felé, mintha valami dolga lenne velük. A kisebbik fiu mosolyogva ránézett s bámulva kérdezte:

—Miért sirsz?

Az asszony zavarba jött, védekezett, de nem bírta ki sokáig, egyszerre hangosan kezdett sírni. A *jenerál*, mintha csak engedelemre várt volna, hogy beszélhessen, hozzámert, ügyetlenül motyogott, hogy: nem lesz mindig így és hogy megsegít az Isten, s mert nem tudta szóval elmondani, a mit gondolt, nagy tenyeres kezeivel ügyetlenül kalimpált a levegőben s azután már csak nyögött, erőlködött, hogy valamit mondjon.

A gyermekek elkomolyodtak, kutatólag néztek körül s a nagyobbik visszatolta öcscsét a sarokba, a mikor kíváncsian előre tolakodott.

Nagyon rosszul érezték már magukat valamenynyien. Örültek, mikor a *jenerál* hirtelen elhatározással a kalapja után nyult s elment: legalább egyedül maradhatnak. A kis szürke ember lekísérte a vendéget. Szótalanul, lassan haladtak le egymás mellett a rossz lépcsőn s csak az első emeletnél állottak meg egy szóra.

A *jenerál* akart valamit mondani, de nagyon nehezen ment a beszéd. Százszor bocsánatot kért és még se mondott még semmit, végre előkereste mellényzsebéből a maradékpénzt s a kis ember markába nyomta. Ujra hadonázott lapátkezeivel a levegőben, mert anélkül nem lehet értekezni.

—Holnapra, reggelire, délelőtt majd dolog után látunk...

A szegény ember szégyenkezve huzta be vállai közé a fejét s elkényszeredve kinálgatta vissza a pénzt. A *jenerál* azonban nagy esküdözéssel fogadkozott, hogy neki kimeríthetetlen hitele van, annyit ehetik felírásra, amennyit akar s voltaképpen nagy teher rá nézve, ha pénze van. Nem tud vele mit csinálni.

A MINISZTER VENDÉGEI

A miniszter a napokban levelet kapott egy hajdani iskolás társától, Szüts Tamástól. A levélíró így kezdte a mondanivalóját: "Mélyen tisztelt Kegyelmes Barátom Ur"—s elmondta, hogy addig is, míg a hivatalos irást megrajzolná az ottani polgári iskola rajztanára, értesíti, hogy a város megválasztotta díszpolgárának, és egy hét lefolyása alatt jönnek a deputációval. Ő mint polgármester, szintén főlrándul ez alkalomra s örömmel ragadja meg az alkalmat, hogy kegyelmes barátját tiszteletteljesen üdvözölhesse. Hiszi, hogy nem méltóztatott még teljesen elfelejteni a várost, melyben született, amelyben együtt iskoláztak s amely most a díszpolgársággal leróni igyekezett háládatosságának egy kis porcióját.

A kegyelmes ur egy perczig azon gondolkozott, hogy mi is hát voltaképpen érdeme a díszpolgárságra—és rájött, hogy semmi. Szégyenlette magát a levél elolvasása után, mert bizony igazán elfeledkezett erről a kis fészekről, Szüts Tamásról, meg a többiekről. Mosolygott, újra elolvasta a levelet s hátradülve székében, teljesen átengedte magát az emlékeinek. Lassankint megformálta magának az egész kis várost, a milyen most lehet, Szüts Tamást, a ki nyurga, a sok tanulástól meggörnyedt diák volt s most bizonyosan még hosszabb s még görnyedtebbé tette hátát a sok városi gond. Kellemes meleg töltötte el a visszaemlékezésben s pajkos örömet érzett a Szüts Tamás látogatásán, míg arra gondolt, hogy nagyon kellemes lesz össze-vissza kérdezősködni a deputációban. E perczben annyira megszerette ezeket a régi jó, becsületes embereket, hogy türelmetlen lett s szeretne volna, ha mindjárt benyitnak az ajtón.

Nem kellett sokáig várni rájuk, a másik hét szombatján már megjelentek. A kegyelmes ur kiment eléjük az előszobába és Szüts Tamást rajta kapta azon, hogy még utoljára elolvasta a beszédét, melyet hozzá akart intézni. Erre azonban nem volt idő. A kegyelmes ur karonfogta, boldogan megveregette a hátát egy öreg urnak, aki szintén a deputációhoz tartozott s vitte őket befelé. Utánuk ment egy harmadik ur is, aki a diplomát szorongatta a kezében. A miniszter csak akkor vette észre, hogy ezt is a város küldte fel, mikor már be akarta csukni előtte az ajtót s szeme a polgármester kétségbeesett tekintetével találkozott.—Aha! Tehát háromtagu a küldöttség, gondolta magában s mosolyogva, kézen fogva vezette be a künnrekedt szalonkabátos urat.

Szüts Tamás hozzá akart fogni a beszédhez, de a kegyelmes ur útját állotta a jó szándéknak. Elvette az oklevelet s maga se értette, hogy miért olyan boldog, de úgy érezte, hogy össze-vissza csókolná Szüts Tamást, ha egyedül volnának. Hasonlított egy ismeretlen boldogságba cseppent diákhoz, végigömlött rajta az öröm, kisugárzott a szemeiből, az arczából. Aki a diplomát hozta, szerényen hátrahúzódott. A miniszternek nagy jó kedvében pajkos, diákos ötlete támadt, s hozzámert és bemutatta magát, megmondta a nevét és hozzátette azt is, hogy mi a foglalkozása: magyar királyi miniszter.

A meglepett uri ember kapkodott, ijedten nézett két társára, mintha tanácsot kérne s szintén bemutatva magát.

—Becski Samu igazgató-tanító.

De már másfelé járt a kegyelmes ur, a Szüts Tamás kezét szorongatta s nevetve mérte végig.

—Jó husban vagy, öreg...

—Hál' istennek, hát igazán nem kegyeskedtél megfélelkezni...

—Dehogy, dehogy.—Van-e feleséged?

—Van.

—Hát gyerek?

—Az is.

—Hány?

Hogy hány a gyerek, azt már nem hallotta, mert a mint a mellette feszengő öregre nézett, egyszerre eszébe jutott, hogy ki is voltaképpen ez az úr. Elkomolyodott, kedves emlékek támadtak föl a lelkében, könnyek gyűltek a szemeibe és sóhajtott.

—Alig, alig ismertem meg, Babarczy bátyám. Jól tette, hogy eljött. Él-e még a néni?

—Csak betegeskedik szegény feje.

—Hát a műhely?

—A fiamnak adtam, én már penzióba tettem magamat.

—Jól megy a munka?

—Nincs panasz rá.

Elhallgattak. Az igazgató-tanító keveset értett az egészből, ő később származott be a városkába A másik három ember boldogan mosolygott, egyszerre összeomlott közöttük minden korlát, megatva, könnyes szemekkel nézegették egymást. Az öreg Babarczy asztalosmester a szemeit törölgette s apránként eldicsekedett mindazzal, mire az uton elkészült.

—Megvan még a gyalupad, kegyelmes ur, amin gyalulni tetszett. A gyalut, mindjárt hogy el tetszett kerülni tőlünk, a fiókba tette a feleségem emlékebe. Nagyon szerette a kegyelmes urat...

—Hát szilvaizes pánkó van-e még a világon, Babarczy bátyám?

A kegyelmes ur kis diák korában mindennap átjárt az öreg Babarczy műhelyébe alkalmatlankodni. Gyalult, furt, faragott, elfáradt a nagy munkában s jóllakott a mesterné asszony híres lekváros pánkójából. Most egyszerre az ötlött az eszébe s az a gyermekes reménye támadt, hogy talán hozott magával vagy egyet a zsebében. Egy lekváros pánkóért a régiek közül örömet lemondott volna egy udvari ebédéről.

Az öregnek felragyogott az arcza s boldogan hadart.

—Meg, meg, megmondom az asszonynak, hogy még emlékezni kegyeskedik a pánkójára. Nagyon boldog lesz. Ha tudná, hogy mi itt most miről beszélünk!

Az igazgató-tanító kelleetlenül szorongott. A kegyelmes ur észrevette ezt s hamarosan pár kérdést intézett hozzá.

—Hány iskolaköteles van a városban?

—Háromszáznolcvannégy.

—Sok a mulasztás?

—Szigoruan járunk el, kegyelmes uram.

—Nagyon helyesen.

Az idegennel szemben egyszerre miniszteri sablon lett belőle s újra felderült az arcza, mikor visszafordult a két régi ismerőshöz.

—Nálam ebédelték ma, öregem, ugy-e Babarczy bátyám.

A két ismerős majdnem ujjongott örömében, nem tartottak már meg semmi formát, csak a régi jó barátok voltak. Kényelmetlenül néztek össze, mikor eszükbe jutott az igazgató-tanító, de a miniszter egyszerre kisegítette őket zavarukból.

—Igazgató urat is szívesen látom.

Mindjárt át is vezette az urakat a lakásába s négynek terítettett. A Kaszinóból hozatta át az ebédet s a három régi ismerős pillantásai összeölelkeztek az ételek gőzében. Mosolyogva kinálgatták egymást, sokat koccintottak s az öreg asztalosnak sokszor eszébe jutott a felesége. A miniszter kiolvasta a szemeiből, hogy mire gondol s olyan falusias jó kedvében volt, hogy elérzékenyült s egy pohár pezsgővel felköszöntötte Babarczyné asszonyt. Áthajoltak az asztalon s úgy beszéltek egymáshoz. A házigazdát minden érdekelte, a mi újságot csak mondtak. A református templomot újra fedték, az öreg kántor helyett új éneklő már a zsoltárokat, a Zsoldos-utca most már hosszú, kinyulik egész a határba, tavaly fölépült az első kétemeletes ház, a vén városi mérnök leánya férjhez ment a járásbíróhoz, mind, mind nagyon érdekes dolog. Egy-egy perczre elhallgattak, máskor meg, hiába integetett az igazgató-tanító, egyszerre beszélt a két vendég s a miniszter hátradőlve a székén, nedves szemekkel hallgatta őket.

—Édes jó parasztjaim—gondolta magában s hagyta, hogy beszéljenek, ő csak hallgatott s ha az igazgató-tanító ur nem lett volna ott, egyszerre ölelte volna magához mindkettőt. Becsületesség, jóság, egyszerűség sugárzott le az arczaikról, ez úgy hatott rá, mint egy pohár kristálytisza forrásvíz.—Édes jó embereim—ismételte magában sokszor áradozva.

Az inas zavarta meg őket. Belépett és komolyan, mint a ki elítéli az ilyen kirugásokat, jelentette:

—A miniszterelnök ur ő excellenciája várja a kis szalonban a kegyelmes urat.

A kegyelmes ur átment a kis szalonba s komolyan néztek össze a vendégek. Suttogva szólott az igazgató-tanító:

—Lehet, hogy áthozza és bemutat neki.

—Már hogy gondol ilyent—utasította rendre a polgármester.

—Valami nagy baj lehet az országban, ha még az ebédnél sem hagyják szegényt nyugodni—mondta az asztalos.

A többiek ráhagyták, hogy bizony meglehet, komor idők járnak.

Mikor visszajött a kegyelmes ur, szerették volna leolvasni az arczáról, hogy baj van az országban, de éppen úgy mosolygott, mint előbb, csupa meglegedés, öröm öntötte el, mikor újra megpillantotta a vendégeit.

A polgármester mindjárt el is mesélte, hogy egyszer-másszor vele is megesik, hogy a főispán megzavarja az ebédet, pedig hát az embernek egyéb nyugalma sincs, csak éppen amíg eszik.

—Legjobb az iparos dolga, senki se parancsol neki—véleményezte az öreg Babarczy s nem tudott elfojtani egy sajnálkozó mosolygást, a mint végignézett a hivatalnokokon. Az igazgató-tanító meg előhozakodott, hogy neki is vannak néha kellemetlenségei a tanfelügyelővel, de ezt már nem hallgatta senki, a vendégek és a gazda hallgatva gyönyörködtek egymásban a jó ebéd után s csak egy kézzorítással mondták el egymásnak a jó kívánságot, hogy: egészségére adja Isten, a mit megevett.

Az igazgató-tanító aztán odahaza ilyenformán adta elő a dolgot:

—A miniszter látta, hogy bennem tanult emberrel van dolga, meghívott ebédre, a másik kettővel nem tudott mit csinálni, hát azokat is meghívta, pedig mondhatom, hogy igazán illetlenül viselték magukat, különösen az öreg Babarczy. Előre megmondtam, hogy nem kell mesterembert küldeni föl a kegyelmes úrhoz.

A HATODIK

Egy kis szünet után—talán pár hét lehetett mindössze—ujra láttuk, hogy a Veressék háza előtt megjelenik az öreg Bojth doktor ócska batárja. Az öreg ur besántikál a házba, a vén lovak bóbiskolva dőlnek neki a rudnak s a nemkevésbé kiszolgált fehérhaju, ősz bajuszu kocsis pipára gyujt a bakon. A kik arra mentek, részvételt jegyezték meg, hogy: Veresséknek újra betegük van.—Félóra mulva kijött az öreg Bojth, Veress elkísérte a kocsiig s türelmesen hallgatta, a mint motyogva magyarázott valamit: kávéskanállal kétóránként, azután jön a por ostyában, erős leves, csirkehus, a többit aztán elvégzi az Isten. Veress ráintett a fejével, hogy: igen, a többit majd elvégzi az Isten, s azzal visszament a házba. Az öreg doktor fölkapaszkodott a kocsihoz, a kocsis hátrafordult, de nem azt kérdezte meg, hogy hova mennek, hanem az

indulás előtt még bizalmasan, öregesen elbeszélgettek egy keveset. Az egyik ló hátrafordult s megnézte, hogy fölült-e a gazda s amikor látta, hogy csakugyan benn van már a kocsiban, odakociztotta a fejét a másik koponyájához, mintha mondta volna, hogy: no már most induljunk, öreg cimborám—s el is indultak. A kocsis meg kérdezősködni kezdett:

—Melyik beteg?

—Most a Jenőke.

—Mi baja van? meghal?

—Meg.

—Ez lesz a hatodik halál náluk mostanában.

Az öreg doktor előbb mintha számíthatott volna magában, de aztán intett, hogy igen ez lesz a hatodik. A kocsis előrefordult, rászólt a lovakra: gyí hé! —s tovább mentek.

Most, sok év után, ha visszaemlékezem a Veressék házára, hiányos, zavaros kép áll előm. Nem igen emlékezem már, hogy hány szobájuk volt s négy-e vagy öt ablakon át világított be hozzájuk az utca felől a nap, de amint rájuk gondolok, rögtön az orromba csap a házuk szaga, az az orvosságzag, mely beleette magát a falba, butorokba, szőnyegbe, függönybe s a mely elkísérte Veresséket mindenhova. A gyerekek elvitték az iskolába, Veress a hivatalba s az asszony a piacra, boltba, soha ki nem fogytak belőle. Szűk előszobán át kellett belépni a lakásukba. Mióta csak emlékezem, mindig ott állott egy nagy zöld függönyös szekrény, ebbe hordták ki az üvegeket, skatulyákat, amiből már kiitták, kiették az orvosságot. Volt ott kék, vörös, zöld, sárga üveg, *kétóránkint, óránkint, félóránkint* felirattal s lassankint tele lett velük minden polcz. Ha félrebbent a függöny, végigfutott az ember hátán a hideg. A patikárius, jólelkű öreg ur, egyszer majdnem kidobta a Veressék cselédjét.

—Vigyetek már a henteshez is valamit a pénzetekből!—kiáltotta reá és majdnem elsírta magát, mikor a cseléd elmesélte, hogy ilyen unalmas szolgálata soh'se volt. Inkább menne a kórházba, mert ott legalább tudná, hogy hol van.

Akkor az öreg asszony volt beteg. Napjában tizszer is át kellett emelni egyik ágyból a másikba, vele volt elfoglalva az egész család. A gyerekek lábujjhegyen jártak, suttogva beszéltek s a félesztendő alatt, míg nagyanyjuk a halállal küzdött, megránczosodott a képük s elfeledték azt, hogy gyermekek. Veress megpróbálta kivinni őket a mezőre, hogy ugrálják, kiabálják ki kedvükre magukat, de ezek a kis öregek nem éltek a szabadsággal. Az apjuk sóhajtott, nem erőszakolta a dolgot.

Aztán beteg volt ott mindenki. Alig vitték ki az öreg anyót, az újra áthuzott ágyba lefeküdt Veressné. Az öreg Bojth doktor kocsija megint megállott a ház előtt, az öreg ur rendelt valamit, újra jött, újra ment s a lovak úgy beletanultak már a mesterségükbe, hogy maguktól megállottak a Veressék háza előtt akkor is, a mikor véletlenül odabenn nem is volt beteg. Sokszor megesett, hogy ketten is nyomták az ágyat, ilyenkor nem kellett társaságról gondoskodni a beteg számára, átbeszéltek egymáshoz. Közben ki-kiszégezték a kapura a fekete posztót, feltűztek rá gombostűvel egy gyászszegélyű czédulát, délután megjött a városi, megyei tisztikar, kirukkolt a tűzoltóbanda s mint valami keserves sírás, felhangzott az udvaron a Beethoven-induló. Ez volt az egyetlen jajszó. A család már beleszokott a gyászába, nem tudtak sírni. Veress mindig összébb esett, a gyerekek tekintetébe pedig a korai komolysághoz töprengés, bámulás vegyült, kezdték nem érteni a dolgot. Az öreg asszony után elment Veressné, egy pár gyerek, valami unokahug, s szép csendesen egészen megtelt a zöld függönyös szekrény az előszobában.

Most Jenőke lett beteg, dagadni kezdett a torka s azt mondta, hogy bajosan tud nyelni. A nagynéni, akit az anyát helyettesíteni hozott magához Veress, tapintatos, gyöngéd módot keresett, amivel tudára adja a dolgot, de erre nem volt szükség.

—El kell hívni Bojthot—mondta Veress s egy kanállal leszorítva a gyermek nyelvét, belenézett a torkába. Nem is volt nagyon megilletődve, egy karosszékot hozott az ágy mellé, s szótalanul várta az orvost. Sovány, fehér kezét rátapasztotta a gyermek homlokára, nézte maga előtt a földet. Azon gondolkozott, hogy mi lesz most már belőle, ha az utolsó gyermeke is meghal, miután teljesen elfogyott körülötte a család. Hogy másként is végződhetné a betegség, arra nem is gondolt, már megszokta, hogy az ő betegei meghalnak. Rendbeszedte emlékében a halottait s mikor a végére jutott, odasorozta már a beteg gyermeket is. A temetkezési társaságokról úgy beszélt, mint akik szivesek voltak elkezelné mellőle a familiát, s most a beteg gyermek mellett állva, nézve a vergődő kis lázas testet, csak az bántotta, hogy ezt is azok az

idegen emberek fogják elkezdeni. Miért? Olyan szépen elvinné ő maga az ölében, megásná a sirt, addig lefektetné a pázsitra, beszélne hozzá:—mindjárt készen leszünk, csak egy kicsit várj még, rögtön, rögtön, aztán odaadná a földnek, legyen az övé. Az eszébe se jutott, hogy talán életben marad a fia. Hogyan lehessen azt elképzelni, hiszen a többi is mind meghalt. Az ő agyában egészen más filozófia fejlődött ki, mint a milyen a mienk, a kiknél még mindig ujság s valami rendkívüli dolog a temetés,—teljes megnyugvás a kényszerűségben s tagadása mindennek, a mi segíthetne.

A mikor az öreg doktor megírta a receptet s adott egy csomó utasítást és a többit az Istenre bizta—mosolygott és kicsufolta magában az öreget:

—Ilyen öreg lettél s mégsem tudod, hogy ez mind nem segít. Nem szégyenled magad?—gondolta s szeretett volna a szemébe kaczagni.—Vén ostoba! mondta, amikor becsapta mögötte az ajtót s komikusnak találta a lovát, kocsiját, minden tudományát. Mikor másnap újra eljött, azért elébe ment, hallgatta amit mondott, mert ebbe is úgy beleszokott, mint a hivatalba, vagy abba, hogy a nap bizonyos időszakaiban enni kell, de magában kinevette s nem hitt neki egy szót se.

Amikor megint eljött a megyei és a városi tisztikar s a tűzoltó-banda, bizonyos megkönnyebbüléssel adta át nekik a kis halottat eltemetni. Arra gondolt, hogy már nem alkalmatlankodnak többet, nincs kit elvinni s mikor arra a jó tréfára gondolt, hogy a doktor lovait újra nógatni kell, hogy tovább menjenek a kapu elől, behunyta a szemeit és mosolygott.

AZ EZRED

I.

Az ezredes éppen gyakorlatra készült, atilláját gombolta össze és kinézegetett az ablakon, hogy elővezetik-e már a lovat. Kissé türelmetlen is volt s már maga akart lemenni az istállóba, mikor az előszobában beszédet hallott. Inasa igyekezett visszatartani valakit, aki be akarta küldeni a névjegyét.

—Az ezredes ur éppen ki akar lovagolni, nem hiszem, hogy fogadna.

—Kisértse meg.

—Amint parancsolja uraságod—s a szolga befelé indult a névjegygyel.

Az ezredest zavarta volna a látogatás. Olyan izgatott volt a nagyobb gyakorlatok előtt, mint egy kis hadnagy, aki először vezényel. Fölnyitotta az előszoba ajtaját. Maga akarta megkérni látogatóját, hogy jőjjön máskor, mikor azonban meglátta az előszobában álló fiatal embert, egyszerre földerült az arcza s szives örömmel szólott hozzá:

—Ön az, jőjjön, jőjjön. Ferencz nem ismeri még, különben nem csinált volna annyi czeremóniát.

—Kissé korán jöttem...

—Mindegy, mindegy... Adj konyakot.

A fiatal emberre kellemesen, de kényelmetlenül is hatott a nagy szivesség. Az ezredes önkéntes korában szerette meg, mert jó katona volt és kitűnő lovas, de az olyan természetesnek tűnt föl előtte, hogy valaki jó katona és jó lovas, hogy nem tartotta ezt elég érdemnek arra a megkülönböztetett jóságra, a mivel elhalmozta az öreg katona. Érezte, hogy ügyetlen, amint karöltve vezette be a szobába ez a nagy tiszt s ez bosszantotta. Igyekezett fesztelenül viselni magát, mintha ez a nagy közelség egészen természetes lenne, de nem tudott erőt venni tartózkodásán és hamarosan átgondolva a helyzetet, észrevette, hogy így van ez legjobban, Ez a nagy tiszt nem azért tünteti ki, hogy komázzék vele. Szerényen állott meg előtte és alig akart leülni.

Az inas behozta a konyakos üveget. Az ezredes szembeült a fiatal emberrel, mosolyogva nézegette az egészséges, piros arcát és türelemmel várta, hogy mit akar. Mikor látta, hogy kényelmetlenül feszeng, s nem tudja elkezdni a mondanivalóját, segíteni próbált neki.

—No, mit hozott Kadar barátom a faluból? Lovat? Van eladó lova?

—Nincs, ezredes ur, a mi arra való volna, még fiatal; volna egy, de az az anyám kedvence, nem adhatom el.

—Egészséges ő nagysága?

—Az, igen...

—Hallottam, hogy gyöngékedett.

—Meghütötte magát, de most már jobban van.

Akadozva beszéltek. Csak az arczára kellett nézni a fiatal Kadarnak s rögtön látni lehetett, hogy nem azért jött, hogy az anyjáról és a lovairól beszéljen. Az ezredes megint töltött az üvegből, s a mint poharát a másikhoz koczintotta, mélyen belenézett a fiatal ember szemébe és megadta neki azt a komoly teketóriát nem ismerő hangot, melyet ide-oda nézegetve keresett a szobában, mintha a falakról akarná leolvasni.

—Miért jött, valami mondanivalója van talán?

—Van, sok mondani valóm van, ezredes ur. Másnak talán könnyű lenne előállani vele, de nekem nagy dolog. Egy nagyon jó embert keresek, hogy tanácsot adjon s azért jöttem ide. Magam úgy el vagyok kényszerülve, hogy már gondolkozni sem tudok.

—Mi baj van?

—Voltaképpen semmi, úgy van minden, a mint eddig volt, csak én lettem más. Olyan haszontalan életet élek, hogy önmagam előtt szégyenlem magamat, ha meggondolom, hogy mi is vagyok voltaképpen. Semmi, igazán semmi. Ez az üresség rettenetesen hat az emberre, ha egyszer rájön.

—Gazdálkodik.

—Dehogy, ezredes ur, ez csak tévedés. Én is hittem ezt egy darabig, de már látom, hogy nem igaz. Ha ott vagyok, akkor is az az én gazdaságom, mint ha nélkülem csinálják. Ha dolgozom, az is haszontalan, mert érzem, hogy az ispán mosolyog a hátam mögött s alig-alig várja, hogy tovább menjek és helyrehozza, a mit én elrontottam. Az ember! Érti a dolgát. Mindenkit bámulok, a ki valami tud lenni legalább, magamat pedig unom. Ne méltóztassék azt hinni, hogy egy rossz hangulat s rögtön ide szaladtam panaszkodni. Már régen magamban hordozom azt, a mit most elmondani szeretnék, hogy utálok ezt az örökös urfiéletet, szeretnék valami lenni, valami olyas, aki nem ingyen eszi a kenyeret, akit meg kell becsülni...

Az ezredes fölállott s gondolkozva ment el az ablakig. A többit már kitalálta s azon a formán töprengett, a hogyan majd felelnie kell. Kadar nem akarta zavarni, elhallgatott, de a szemeivel élénken, lépésről-lépésre kísérte az ezredest. Mikor a válasz késett, mintha jobban meg akarta volna győzni, újra beszélni kezdett, de most már halkabban, tartózkodóbban...

—Valami olyas foglalkozás után akarok nézni, ahol hasznomat vehetik, nem leszek terhére magamnak se, másnak se...

Az ezredes gyorsan visszafordult s szárazon kérdezte:

—Katona akar lenni?

Kadar fölállott és most már határozottabban felelt:

—Az.

Mindketten elhallgattak. Mikor már hosszú és igen kinos lett a szünet, Kadar azt hitte, hogy nem beszélt elég világosan, nem lehetett a szavaiból mindent úgy megérteni, a milyen igazán ő érzi a dolgot s újra mondani akart még valamit. Az ezredes azonban félbeszakította s másfelé nézve, kérdezősködött.

—A mi ezredünkben... Tényleges tiszt?...

—Ugy szeretném, nagyon szeretném.

Egyszerre fölállottak mindketten. Az ezredes a fiatal ember vállára tette kezét s nagyon rosszul esett neki, hogy kellemetlent kell mondania.

—Az nem lehet. Gyöngéden visszaerőszakolta a székére Kadart s közel ülvé hozzá, komolyan, részvétellel beszélt.—Valamit ön is érezett ebből, különben nem fordult volna hozzám így. A ki legjobban sajnálja a dolgot, az én vagyok, de nem tehetek semmit. Volt szó róla, tavaly is emlegették, hogy Kadart be kellene hívni, hanem azután mégsem lehetett belőle semmi. Ez már olyan dolog, hogy én nem is beszélhetek róla, csak úgy mondom, hogy mégis tájékozva legyen.

Kadar lecsüggesztett fejjel, komoran nézett maga elé. Ajkain volt a kérdés— hogy miért?—de nem merde kimondani. Erős melle nehezen lélegzett, egyszerre gyorsan pislogni kezdett, mert kihullott volna szeméből a könny. Az ezredes igazán szánta, aggodalmas jóssággal nézett reá, de most már, ha benne volt a beszédben, el akart mondani mindent.—Jobb így, úgy gondolta, azután egyszerre vége lesz s hamarabb megnyugszik ez a szegény fiu is.

—Lássá, fiam—megfogta a Kadar kezét és úgy beszélt tovább—az a baj, hogy ez az ostoba világ mindent a szájára vesz, mint valami kofa. Piaczra viszi a családi titkokat, a mihez csak annak van köze, a kit illet. Ez voltaképpen nagyon kényes dolog, de mi beszélhetünk róla itt, a négy fal között. Az én véleményemen semmit se változtat az, a mit a világ beszél, de hát a tisztikar. A mikor önről volt szó, ő nagysága is szóba került.

—Anyám...

—Igen, azután ez is mondott valamit, az is... Hogy régen így volt, meg úgy volt. Ő nagyságáról sokat mesélnek itt is, ott is, kényes dolgot. Szóval, nem lehet, nem lehet...

Ez az ősz katonafej olyan lenyűgöző hatással volt a szegény fiatalemberre, hogy bár forrott a vére s minden keserősége egyszerre nagy indulatba gyült össze azok ellen, a kik kirekesztik maguk közül, felállani sem tudott, csak nézett maga elé olyan kétségbeeséssel, hogy csak most lehetett igazán látni, milyen nagy a vesztesége. Akart volna mondani még valamit, olyas gondolata támadt, hogy: hiszen az anyám előbb élt, mint én, mit tehetek róla,—de még elég korán elhallgatott.

Szó nélkül bucsuzott s az ajtóban még megállott egy pillanatra, mert reszkettek a lábai s össze akarta szedni magát. Az ezredes valami vigasztalót keresett számára s végre is kitört az öreg katonából az őszinte szó.

—Szamarak vagyunk, fiam, azok, az egész menázs!...

Kadar már ezt nem hallotta. Kocsija a kapu előtt várta, felült s rögtön hazaindult a faluba.

II.

A félúton rákiáltott a kocsisra:—fordulj vissza! Az jutott eszébe s ebben az eredményben összpontosult minden, a mit zavarosan összegondolt az uton, hogy visszamegy, együtt vacsorázik a tisztekkel és mond nekik valamit. Maga se tudta, hogy mit, de valami rettenetesen gorombát, sértőt, hogy úgy szökjék az arcukba a vér tőle, mint a hogy pirulnia kellett neki ma. Hogy azután mi lesz, az mindegy.

Alig mentek pár lépést visszafelé, újra egyebet gondolt. Kivette a kocsis kezéből a gyeplőt s megint hazafelé fordította a lovakat. Hajtani próbált, de unta. Összezsugorodott a hátsó ülésen, mintha beteg lett volna s behunyta a szemét, hogy ne figyelje a távolságot, a mi még a házától elválasztja. Láttá, hogy már gyorsabban nem győzik a lovak s mégis néha ki akart ugrani a kocsiból, hogy eléjük vágjon. Otthon akart már lenni s megnyugodott kissé, a mikor egyszer hátranézve, semmit, egy kéményt se látott többé a városból. Valamire készült, kegyetlen, durva tervekkel volt tele. Meg nem állapodott semmiben, de beszélni akart még ma az anyjával. Vad, állatias düh fogta el s kéjelgett abban a gondolatban, hogy el fog mondani mindent, meg fogja mondani, hogy:—Miért mentél férjhez?—Miért lettél anya?—Mindent, mindent megmond, különben megölné a belső láz, a kinlódás. A lejtőn nem engedte megkötni a kocsi kerekeit, majd leverték a lovakat s galoppban mentek föl a hegyre.

Este volt mégis, mire hazaértek. Otthon azzal fogadták, hogy a legkedvesebb lovát megnyilazta a kovács, talán komolyabb baja is van, mert a szegény állat sokat nyerít és nem akar enni. Az ispán elhivatta az állatorvost s most kalaplevéve várta, hogy mi legyen a kovácscsal.

—Mondja meg neki, hogy még ma kotródják ki az udvarból.

Az ispán intett, hogy úgy lesz. Élelmes ember a kovács, holnap úgy is visszakunyorálja magát.

—Levelek is jöttek.

—Majd holnap.

—Sürgősek.

Kadar annyira megszokta már ráhagyni mindent erre a józan egyszerű emberre, hogy még a mostani lelki állapotában is gépiesen engedelmeskedett neki s együtt mentek fel a szobába. Az íróasztalon meglátott egy szivarskatulyát s erről eszébe jutott, hogy reggel óta nem szivarozott. Most sem kivánta, de rágyujtott s oda sem hallgatva a levelekre, intett mindenre, hogy jól van. Egyszerre a fojtott levegőben érezte hogy szédül. Fölnyitotta az ablakot, erősen kihajolt, át meg átjárta a fejét a szél. Még mindig zsongott az agya, de már valamivel rendesebben gondolkozott. Lenn a csurgóról jöve, parasztleányok mentek végig az utcán és dudorásztak majdnem magukban. Az ég megnépesült, a nyugaton, a fákon átszűrve fényét, elindult utjára a hold

és innen-onnan mindenünnen előjöttek a csillagok. Fehér, hullámos felleg takarta el néhol a kék végtelenséget s a forró nap után mintha föllélegzettek volna a mezők, kertek, friss illatot hozott magával a levegő.

Sokáig ültetett a fiatal ember az ablakban, míg föl tudta adni magának a kérdést, hogy mit is akar hát? Nem tudott felelni reá. Valamit, de hogy mit, a jó Isten tudja.

A szobalány vacsorára hívta. Lement.

A nagy asztal egyik sarkára volt fölterítve kettőjük részére s az egyik teríték mellett már ott ült az anyja: vézna, sápadt arczu, kicsi öreg asszony. Csupa gondoskodás volt szegény, maga szolgálta ki a fiát s kérdezősködött mindenről. Vékony, majdnem áttetsző, gyöngye kezei erőtlenül bántak a villával és a késsel, úgy evett, mint egy kis öreg madár s mikor egyszer megnyomta a villamos gombot, nem szólott utána a csengetyü, még ebben is segítségre volt szüksége, olyan ügyefogyott, gyámoltalan öreg asszony volt már.

A fia előbb nem tudott ránézni. Ha fölemelte a szemét, hogy az anyjára tekintsen, egyszerre erőt vett rajta az indulat. Komoran, szemeit a tányérra szegezve, felelt egy-egy szóval a sok kérdésre s úgy gyült benne lassankint a keserűség, hogy már nem tudta volna kiállani sokáig. Azon töprengett, hogy miért eszik ő voltaképpen egy asztalnál ezzel az idegen asszonynyal.

Az öreg pedig csak tovább faggatta.

—Eligazítottál mindent?

—El.

—Nagyon komor vagy.

—Az.

—Valami kellemetlenséged volt?

—Volt... sok.

Felpillantott s ez a nézés elárulhatott valamit abból, a mit érzett, mert az öreg asszony egyszerre letette a villát s mintha valami világosodni kezdett volna az agyában, sápadtan, hebegve kérdezte:

—Rám haragszol?

Az erős, nagy férfi fölállott s az öregasszony is lecsuszott a székről. Mikor így egymás mellett állottak, a férfi elmosolygott. Nevetségesnek tünt fel neki a sok zavaros gondolat között, hogy ez a cseppnyi asszony ilyen nagy fájdalmat tudott neki okozni. Ha mellé áll, akkora, mint egy árboz. Semmit sem érzett iránta, csak végtelen szánalmat, a miért olyan kicsi. Ha más volna, talán összetörné.

Az öreg asszony még egyszer kérdezte, de most még halkabban s félve, reszketve emelte föl a szemeit a fiára.

—Reám haragszol?

A férfi kurtán felelt s visszaült a helyére.

—Nem.

A GYERMEK

Az egész bohém kompániában csak egy legénynek volt felesége, az igaz, hogy neki volt hozzá a legtöbb pénze is, mert rendes havi gázsit huzott az egyik gazdag nagybácsijától. Ez a kis punktum asszony egy nap alatt magába bolondított mindenkit s olyan kedves, olyan jó volt, hogy egy hét alatt már valamennyien azzal tiszteltük meg, hogy tegeződünk vele. Mikor azután már igen nagy volt a barátság, a banda közé csapott a férj, rettenetesen veszekedett, hogy ő csak magának házasodott s megtiltja, hogy a feleségének udvaroljanak, meg hogy beveri a fejét akárkinek, a ki nem viseli magát jó társasághoz illően—de kinevette mindenki, még az asszony is.—Erre aztán ő sem tehetett egyebet, lelkéből kaczagott, leragyogott az arczáról a nagy öröm és büszkeség, hogy ilyen édes kedves kis felesége van, a kit egyszerre megszerettek a fiuk, ezek a szegény árva legények, a kiket egy idegen városba toborzott össze a sorsuk. Nagy áldás volt nekünk ez az örökké mosolygó, kedves, csinos, kicsi asszony, mellette a legfűstösebb, legnémetebb korcsmában is otthon kezdtük érezni magunkat. A bálványimádásig mentünk vele szemben. Minden ok nélkül csókoltuk a kezét, gyönyörűséggel túrtuk, ha

nyakon teremtett érte és soha, de soha se tudtunk komolyak lenni, ha ő köztünk volt. Vele együtt mindnyájunkat elragadott valami gyermekes pajzánság, öntudatlan jókedv, a mit magával hozott. Különben szerette az asszonyoságot játszani, szigorúan megintette az illetlenkedőket s mindennap megigérte, hogy nem jön többé ilyen szemtelen verébtársaságba, a hol az embernek folyton pirulnia kell, mert fogalmuk sincs arról, hogy mi a társadalmi illendőség. Ezt a férje is megerősítette s hozzátette, hogy a felesége kitűnő nevelésben részesült s ha egyebet nem is, de az ilyen vad ficzkóknak legalább a jó nevelést illenék respektálni. Az asszony sóhajtott s lemondással nézett végig rajtunk, javíthatatlanokon, miközben kereken kimondta a véleményét:

—Kutyából nem lesz szalonna.

Minthogy már benne volt a visszaemlékezésben, elszavalt egy francia verset, éppen úgy, mint a hogy pisze orrán át egy kicsit dunnyogva beszélt az a francia leány, a ki megtanította rá. Két karját olyanformán mozgatta a levegőben, mint a madár, ha repülni készül. Nagyon kedves volt. A ki legközelebb ült hozzá, kezet csókolt neki és semmi bünbánás nem mutatkozott megátalkodott arczán, mikor összeszidták érte. Ebből az alkalomból azt is elmesélte az asszonyoság, hogy ő kitűnő családból való s hogy náluk odahaza, a míg férjhez nem ment egy ilyen mihasznához, minden héten volt két három szoáré s hogy a mamájával bejárta Londont, Párist, Velenczét s hogy olyan kocsijuk is volt, a melynek a kerekei gummival vannak behuzva és a mamának sokszor volt migrénje. A férj türelmetlenül de büszkén nézett végig rajtunk s mint a ki kilőtte az utolsó argumentumot, lesujtott közénk.

—Ennyi, azt hiszem, elég; vagy talán van itt még valaki, a kinek migrénes mamája lenne?

Összenéztünk, néhányan elkényszeredve huzzák föl a vállukat! Nem, nem, mi ilyen mamát nem tudunk felmutatni. Megilletődve fordult az asszony felé a közvélemény. Nagy, nagy vagy, ó Mari!—szavalta egy hosszú plebejus s hamarosan megszerkesztettünk egy hódoló feliratot, a mely így kezdődött: Mi Királynónk;—s telve vagy egy csomó haszontalansággal, a min azonban jól el lehet mulatni.

Egy este a férj kijelentette, hogy nemsokára hárman lesznek. Ugy összenevetett az egész társaság, mintha mindnyájunkat érdekelt volna a dolog. Az egyik elkiáltotta magát: Éljen!—Bizonyos megkülönböztetett tisztelettel nézett mindenki az elkomolyodott kis asszonykára s a nagy csendesség beszélt mindenki helyett; azt mondta: Ejnye, ejnye, kis játszópajtás, nem hittük, hogy ilyen komolyan fogod fel a dolgot.—Az asszony megértette a csendességet s félig hangosan felelt reá: Ugy, ugy, gyerekek. Körülnézett s a mikor ezt a sok megilletődött arcot látta, megtelt a szeme csillogó könnyel, a nélkül, hogy sirt volna. Végigmosolygott a fiukon, s szeretettel teljes, lágy tekintete megállapodott a férjén. Ölelkeztek a pillantásaik s a nélkül, hogy valakinek eszébe jutott volna észrevenni, olyan szép volt a pillanat, hogy belső meghatottságában nem merte megzavarni senki. Lassan-lassan bontakoztunk ki belőle, szokatlanul hosszúra kezdett már nyulni a csend. Az egyik fiu gondolatait követve, önkénytelenül hangosan kérdezte meg:

—Félsz, Mari?

Az asszonyka megborzongott, mintha fázott volna. Látszott rajta, hogy ő is ezzel a kérdéssel foglalkozott s inkább csak magának felelt, mikor révedezve, csendesen válaszolt:

—Azt hiszem, igen, egy kicsit.—Sóhajtott és hozzátette: Én Istenem, hiszen olyan különös...

A férj nevetett s erre mintha egy karmester ütött volna le a pálczával, mosolyogni kezdett mindenki, erőszakosan, kelletlenül. Ez a nagy igyekezet még jobban meghatotta az asszonyt; visszamosolygott ránk, de sóhajtva, könnyein keresztül.

Az egyik valami nagyot akart mondani s összezsapta hozzá a bokáját.

—Én kilenczedik gyermeke vagyok az anyámnak.

A másik túllicizálta:

—Mi az? Semmi, én tizennegyedik vagyok. Az én mamám csak úgy csinálta az effélet: hipp hopp, s megvolt egy gyerek.

Mari azonban már nem igen hallgatott reánk, valahol messze kalandozott az esze, ahová mi nem tudtuk követni. Különben is éreztük valamennyien, hogy olyan hétköznapiak vagyunk mellette, mint a templomos vasárnaphoz a kedd vagy a péntek. Csak bucsuzáskor elevenedtünk fel egy kissé. Az asszony

derültebben mosolygott s bágyadt volt, mintha elálmosodott volna. Az egyik fiu végignézett kis gyermekes természetén, bizalmasan bólingatott s nevetve jegyezte meg:

—Milyen furcsa leszel, sehogyan sem tudlak elképzelni.

Erre mindenki alkotott magának valami képet a kis asszonykáról s az nagyon komikus lehetett, mert mindnyájan nevettek. Jóakaratu csengő kacagás töltötte be a szobát s az asszonyka talán sohase érezte annyira a nagy szeretetet, a mely körülvette, mint most. Ezt lehetett leolvasni az arczáról s gyöngéd, jóságos pillantásából, a melybe mindnyájunkat beleölelt.

—Ha fiu lesz, Fridolinnak hívjuk! kiáltotta az egyik s nagyon tetszett neki az ötlet, mert hatalmasat kacagott neki.

—András!

—Mihály!

—János!

Mindenki szavazott, össze-vissza kiabáltak. Még sehol sem volt az urfi s már keresztelni szeretnék volna és mindenki a maga izlése szerint. Akkor jutott eszébe az egyiknek az az eshetőség, amire eddig senki sem számított.

—Hátha leány lesz?

—Bedobjuk a vízbe, mint a kis macskát—kiáltott az egyik s ijedten nézett körül, hogy vajjon nem esik-e rosszul valakinek, talán éppen az anyának ez a banális megoldás, de megkönnyebbülve látta, hogy mindenki nevet.

Az asszonyka aztán kimaradt közülünk, de mi meglátogathattuk, szabad volt. Rendesen az ablakhoz huzott kényelmes nagy székből ült, majd elveszett benne. Valamit varrogatott, de legtöbbször térdeire fektette a munkáját s lustán maga elé nézett, mintha keresne valamit a padlón. Egy öreg tudós német asszony sürgött körülötte, örökké rendezett, takarított s látható ellenszenvvel fogadott minket. Sehogy sem akarta megérteni, hogy mint fogadhat egy ilyen állapotban.

S egy éjjel váratlanul közénk pottyant az új ember. Templomi hangulatban vettük körül az ágyat, a melynek magas párnáira bágyadtan hajtotta le frissen fésült csinos fejét a kicsi asszonyság. Mellette széles, puha párnán, jóllakva szuszogott ez a követelő kis állat, a kit mi sokkal szebbnek képeltünk el, mint a milyen volt a valóságban. Az asszony szeretetteljesen hordozta végig rajtunk tekintetét, de csak visszatért a fiához. Álmosan tiltakozott, mikor valaki Fridolinnak szólította a gyermeket s nem akarta megengedni, hogy tréfára vegyék a dolgot.

—Magatok látjátok, gyerekek—mondta nagy komolyan—hogy most már anya vagyok.—Olyan szokatlannak tűnt föl előtte is ez a nagy komolyság, hogy mosolyogva folytatja:—Komoly kötelességeim vannak, értitek, gyerekek, komoly...

Az ura nem engedte, hogy tovább beszéljen, mert félt, hogy elfárad. Kikergetett valamennyiünket s azt mondta, hogy családtalan semmirekellők vagyunk, a kik nem tudnak az asszonynyal bánni s csak az ajtón keresztül kiabálhattunk vissza a szobába:—Szervusz, Mari, aludjál jól, gondold reánk,—s ettől a naptól kezdve a mi kis asszonyságunk számunkra elveszett,—az a kis vörös jószág elkövetelte tőlünk.

KÁLVÁRIA

Az ég egyik oldalán, ahol messze éppen rámutat egy hosszú, vékony fekete torony, haloványodni kezdett a hold. Tulfelől pedig előre küldte a tüzet a nap, valami párás vöröses gőzt, mintha lenn, a katlanban sustorogva izzana a tüztányér. A gomolygó fehér világosság belenyomult az éjszakába és a hold már csak olyan lett, mint egy sarlóforma halvány anyajegy az ég testén, mintha csak valami báránnyellegből szakadt volna le. És körül ébredni kezdett a világ. Előbb csak az állat... Valahol messze nyerített egy ló... Még azt is hallani lehetett a hűvös néma reggelben, hogy jó kedve van. Röhögött a sarjunak s aztán mintha harapott volna belőle. Aztán sűrű vakkantással bulikutya veszekedett valami nagy döggel, a ki lustán bőfögve ugatott vissza rá—és igazságot tett talán köztük egy tehén, mert hosszan bögött... Ez is mind messze van valahol, inkább sejtés, mint a milyen körül a sok falu sűrű kék füst alatt, a mit nem enged fölszállani a nehéz, vizes köd. Némelyik egészen beesett a hegyek közé, sok fa alá s csak egy két ház maradt fönn a gerinczen, másik valami kis templom köré, tisztásra telepedett... Ha úgy a kaptatóról nézi

az ember, mintha sok kis fehér csibe ült volna le a porondra... Némelyiknek világít a szeme. Ott korán fejnek s voltaképpen az álmosan ódögő leányok keltik föl a kakast. Az is belerikkant a csendbe, hogy minél nagyobb hitelességű legyen a hajnal s mintha a párák, ködök rétegein ököllet kellett volna utat törnie, diadalmasan belefogózkodik a föld szélébe a nap. Még csak a tüzes tar koponyája látszik, lassan, méltóságosan búvik elő, míg parázsgolyóbis lesz belőle, hogy ha valami arravaló legény megrugná, körül gurulna annak az erdő, mező, hegy, völgy tányérnak a szélén, a mi most már tiszta, világos és csillog, mintha csupa drágakő-harmattal lenne teleszórva. És hangos, fűszinü fűrjek csattognak valahol jól elbujva a még zöldes vetésben, fönns az éhes madarak lármáznak, csomóba gyűlve csipog a veréb, a faluk mintha átszólanának egymásnak jó reggelt kívánni, zsonganak, élnek. Most már az ember kerekedett fölül. Vontatott tülökbögés hallatszik fölvaltva hol itt, hol ott; ostorpattogás, egy-egy kurjantás, a miről nem igen lehet tudni, hogy a jószágnak szól-e, vagy a szomszédnak; gyerekrikkantás, valami kondás-segítség torkában nem fér meg a hang, a mi egész éjjel meggyült benne s a nagy összevisszaságból lassan-lassan kiveredik magát egy csomó fuvaros ember szava, a ki mind a lovat biztatja, csattog az állat hátán az ostor s csikorogva, nehezeket zökkenve a frissen kavicsozott uton hosszú sor kocsik bontakozik ki a lejtő alján a fák közül.

A kadarékiak jöttek káposztával. Kis zömök lovak húzták a kocsikat szomorúan bandukolva fölfelé a hegyre. A kocsik mellett kendőbe bonyált fejű asszonyok mentek s az idő meg a piac felől tárgyaltak a fuvarosokkal. Mind gyalogoltak, hogy könnyebben huzzák a terüt a lovak, csak éppen egy kocsit tetején ült egy leány. Ennek a dolgát is megbeszélgette a többi. A kórházba vitték s mert az apja, a kovács nem akart külön fuvart fizetni, a Dombi fiu hajtott a műhely elé hajnalban. A káposzta már föl volt rakva. Gyönyörű haboslevelű, nagy kerek fejek, a minek a felső levelei kifoszlottak a nagy belső nyomás alatt, csupa óriási kőkemény káposzta, hogy tál legyen, a mibe befér belőle egy is. Recsegett, ropogott alatta a kocsik s igazán szép volt a Dombi fiutól, hogy még azzal a beteg lánnyal is bajoskodott. A kovács az ölébe hozta ki a leányt, fölhágot vele a ferhérczre s úgy adta oda a fiunak föl a kocsit tetejébe. Csupa nagykendő volt szegény, de azért reszketett. Vértelen, viasz kezeivel belefogózkodott az erős nagy fiuba, de lecsusztak az ujjai s kimerülten hagyta, hogy czepeljék. A fiu félrerakott néhány fej káposztát az oldalokra s a süppedésbe ültette a leányt. A kovács komoran bámult föl a halvány-sárga arczra s szó nélkül fordult be a műhelybe, mikor a leány kimerülten behunyta a szemeit s szenderegni kezdett. Aztán pálinkával jött ki s szó nélkül nyujtotta oda a fiunak az üveget. A legény még mindig a lánnyal foglalatostkodott. A háta mögöl is kiszedte a káposztát, hogy ledülhessen s rátakarta a subáját, hogy ne dideregjen. A leány meg se mozdult. A vékony, vedlett rékli alatt rendetlenül pihegett a melle s a kezeivel fáradtan integetett, mintha álmodnék.

—Már alszik—mondta a Dombi fiu.

A kovács komoran felelt.

—Hogy abból kigyógyitanák legalább. Pár hét óta úgy van, hogy a mint leül, elalszik. Eldül, mint egy darab fa. Semmi hasznát se látom. Eddig még tett-vett valamit, látta a keze nyomát az ember.

Sóhajtott s ment befelé a pálinkás üveggel. Az ajtóból még visszaszólt:

—Hát aztán majd megköszönöm...

A fiu megsuhintotta az ostort s elindultak, jobbról-balról több kocsik fordult ki az udvarokról s egymás után sorjába zökögve kanyarodnak fölfelé a hegynek. Mintha fellegben lett volna a tető, letakarva egy pászma sűrű köddel, a mi övig takarta el az Ur Jézust a feszületen. Azontul a dereka és a feje mintha maga lett volna a föltámadás, lebegett a rezgő hajnalban, a hogy a szél belefújt alatta a ködbe. A beteg leány föl-fölrezzent egy-egy pillanatra s fölmeresztette szemeit a feszületre és mosolygott. Ha véletlenül úgy fordult a kocsik a sok kanyarodón, hogy nem látta nyugtalan lett. Türelmetlenül leste, hogy mikor pillantja meg újra s aztán újra mosolyogva bágyadt el, ha megpihent a szeme a nagy szenvedőn.

A Dombi fiu néha fölkapaszkodott a kocsira s gondosan betakargatta a leányt, ha a zökögés lerázta róla a subát. Simogatta a lány pillantásával s fátyolos lett a szeme, hogy úgy össze van törve.

—De kicsi helyen elférsz—mondta neki, a mikor ébren találta.

A leány mosolygott. Fáradtan gyöngén beszélt, a fiunak is a káposztára kellett fölmászni, hogy megértse a szavát.

—Fogja meg a kezem. Tartsa egy kicsit.

—Fázol még?

—Nem, csak jól esik. Szoritsa...

—Egészen kipirultál. Olyan vagy, mint az élet.

A leány hátraejtette a fejét s tágranyitott szemmel bámult föl az égre. Csak akkor fordult vissza, ha a a legény eleresztette a kezét. Nem ide gondolt, de valami meleg kapocs kellett neki a másik meg e között a világ között. Szórakozottan, fáradtan felelt a fiunak, ha kérdezett valamit s közben-közben el-elszunnyadt. Ha aludt, gyönyörű lett. Vér ömlött az ajkaiba, kipirult az arcza is és mintha mesét hallgatott volna, beszédesek, derültek lettek a vonásai. A fiu most már el se eresztette a kezét, hanem lázasan bámult reá. Mikor fölnyitotta a szemeit, ráhajolt s úgy beszélt hozzá, hogy majdnem csókolta az arcját.

—De szép vagy! Mint egy kisasszony, csak éppen uri gunyát kellene rád adni.

A leány most már a feje alá huzta a fiu karját s kipirulva, a szemeit is lehunyva hallgatta. A fiu meleg lehellete mintha életet adott volna bele. Gyöngye szive rendkívüli erővel küldte szét a lábába, karjaiba a vért, egyszerre nagyon egészségesnek és boldognak érezte magát. Aztán nagy elbágyadás következett, vértelen, fehér lett az arcza, a keze s csak suttogni tudott.

A fiu ujra ráhajolt s beszélni kezdett neki.

—Csak gyógyulj meg hamar. Én nem tudom, hogy esett, de mindég a bátyámék mentek a lovakkal hozzátok. Nem is igen láttalak még, csak gyógyulj meg. Nekem nincs még senki szeretőm, nem is volt. Csak gyere haza, de hamar.

A leány alig tudta felemelni a karját. Kétszer-háromszor is visszaesett a keze, de aztán mégis sikerült átfogni a legény nyakát. Mintha el se akarta volna ereszteni többet, úgy fogta és sugdosott a fülébe:

—Csókoljon meg. A számat...

A fiu elrémült s a kocsik mellett ténfergő sok asszonyra mutatott.

—Meglátják. Hogy gondolod az istenért...

—Nem baj. Engem még soha se csókolt meg senki...

A fiu ráhajolt, mintha a kendőjét igazítaná s gyorsan csókolta meg. Sietett s aztán ijedten nézett előre. De a leány boldog volt. Fölnyitotta a szemeit s a hegytetőre bámult. Azzal oda is tapadt a nézése s lassan-lassan elszintelenedett az arcza.

Még egyszer a fiuhoz fordult s elküldte maga mellől.

—Takarjon be jól s aztán menjen.

—Ne fogjam már a kezéd?

—Nem, hagyja... Köszönöm, hogy elhozott.

—Szeretnék melletted maradni.

—Most már ne.

Türelmetlenül intett a fejével, hogy menjen. A fiu erre leszállott és ment a kocsi mellett. Kábult volt, nem igen tudott gondolkozni se, csak az járt valahogy tompán a fejében, hogy mikor jön vissza a leány. Arra gondolt, hogy akkor is ő jön majd utána. Üres kocsin mennek haza, egymás mellé ülnek.

Mintha csendes sóhajtást hallott volna a kocsi tetején. Fölmászott és a mikor a leányra pillantott, rémülten kiabálni kezdett.

—Mit csinálsz? Mit csinálsz?

A kocsi mellé jött egy-két ember meg asszony s egy öreg felszólt hozzá:

—No fiam. Mi van?

A fiu üresen bámult végig rajtuk s nagyot rántott a gyeplőn, hogy egyszerre megálltak a lovak—és leszállott.

Lenn megint nógatták:

—Mi az, no?

Nem tudott mindjárt felelni. Egy kicsit pihent s aztán fölmutatott az ostorral a kocsi tetejére:

—Meghalt.

AZ IGAZSÁG

A reggeli kávé után kifelé tartottam már a kávéházból, amikor a tulsó sorokból a nevemet hallottam. Előbb egy férfi kiabált, azután egy nő is. Visszafordultam, áttörtem magamat a még tegnap estéről halomra rakott székek közt s amikor asztalukhoz értem, alig-alig tudtam megismerni őket. Egy régi házigazdám s az özvegyasszony nővére ült az asztal mellett. Előttük bor és ásványviz állott az asztalon, olyan érintetlenül, mint ahogy a pinczérleány odatette.

Mindketten nagyon megváltoztak azóta, hogy utoljára láttuk egymást. A férfi sokkal tisztességesebben volt öltözve, mint azelőtt. Valami szabadalma volt, a mihez Nürnbergben kapott kompánistát, akkor váltunk el. Ugy látszik, hogy sikerrel dolgoznak, erre vallott a prémes téli kabát, drága ruha s a gyűrűi, a melyek az ő osztályában első utmutatói annak, hogy valaki szegény emberből gazdagra változott. Az asszonynak komoly fekete ruhája volt, de jól megszabva és fényes atlaszbetéttel a mellén, a melyre végig feküdt a nyakából lecsüngő arany óraláncz. De nagyon komorak voltak mind a ketten, úgy vettem észre, mintha sírtak volna s talán még most is közel állának hozzá. A férfi zsebkezdőt szorongatott a kezében.

Megindult egy csomó szapora kérdés s erre egy kissé fölelevenedtek.

A találmány bevágott—mesélte a férfi s felvidult az arcza, a mint hosszasan elbeszélte, hogy mennyit küzdött, a mig idáig jutott.—A céget *Pohl et Comp.*-nak hívják, de két társa van. A hitetlenek. Egyik se akart annyi pénzt fektetni a dologba, hogy magára lehessen. Most persze szívesen kitudnák egymást, de nem lehet. Csak Németországban hat ügynök utazik az üzlet részéről, s mindenütt képviselve vannak. Haj, haj, nagy dolog ez, a mig idáig jutottak, mennyi baja volt azzal a két bolonddal, azt csak ő tudná megmondani. Mindig nyereséget követeltek, már a második hónapban osztalékról álmodoztak. Minduntalan visszakövetelték a pénzt, soha még ilyen házsártos embereket nem látott. Egyszer az egyiket kidobta az üzletből, s a könyveket mindig a Wertheim-szekrénybe zárta, mert a társak, ha látják, hogy milyen töméntelen pénzt kellett kidobni az első időkben, összeverekedtek volna.

—Igy is volt elég skandalum!—mondta sóhajtván—erről csak annak lehet fogalma, a ki látta.

—Most ki maradt odahaza?

—A könyvelők meg ők. Most már rendben van minden, elmozdulhatok egy-egy perczre.

—Miért jött Münchenbe? Valami hivatalos dolog?

Szórakozottan felelt s olyan elkényszeredett tekintetet váltott a nővérével, hogy ijedten néztem rájuk.

—Nem... nem... nem hivatalos—mormogta s élénken figyelni kezdte az utcát. Egy kocsi zörgése keltette fel a figyelmét, a kalapját is a kezébe vette, hogy mindjárt kiszaladhasson, ha az a kocsi jönne, a melyet várt. De nem az volt. Megint visszafordult hozzám s most már könyei, a melyek rég utat kerestek maguknak, a szemébe szöktek s végigfolytak az arczán. Az asszony is sírni kezdett. A pinczérleány törülgetés közben rájuk bámult s intett a pénztáros asszonynak, hogy: nini, mit csinálnak ezek! A férfi csendesesen sírva s hiába erőlködve azon, hogy felszárítsa a könyeit, végtelen szomorú arczczal kezdte elmondani, hogy miért jöttek.

—Ma operálják Marit. Itt fekszik a Schmidt tanár klinikáján. Nagy beteg, szegény...

Az asszony rámondta:

—Szegény, szegény...

—Mi baja?

—A gégéje, föl kell vágni. De most már harmadszor csinálják, én nem tudom, hogy mi lesz.

Mari a Pohl fiatalabb testvére volt. Mikor náluk laktam, még hajadon volt, azután férjhez ment egy népénekeshez, akire hat esztendeig várt; annyi kellett ahhoz, hogy törvényesen elváljon az első feleségétől az énekes. Azt ismertem. Derék, becsületes ember volt s a maga kis körében majdnem művész. A társaitól teljesen elütő rendes életmódot folytatott, elnöke lett a népénekesek társaságának, a mely arról gondoskodik, hogy tisztességesen eltemesse tagjait, s így bizonyos külön tekintélyre tett szert nemcsak társai

közt, hanem a publikumában is. Hozzám sokszor bejött, *Herr Ungar*-nak szólított, néha nekem mutatott be először egy-egy új couplet-et s naiv bizalommal beszélt a szerelméről, meg a válópörről.

Róla gondolkodtam, meg az ő szerencsétlen boldogságáról, a mely bizonyosan nagyon tönkrement, ha beteg az asszony,—a mikor hátam mögött megszólalt a hangja:

—Á Herr Ungar!—Igyekezett örülni, de nem tudott, gyorsan kezét fogott velem, s azután rám sem nézett, a sógorához beszélt, leült, újra felkelt, nem találta meg a helyét sehol, s azt mondta, hogy újra kimegy az utcára és járkálva várja be a tanár kocsiját.

—Maradj itt a melegben, az ablakon át megláthatjuk.

Fészkelődött, forgatta kezében a kalapját és mégis csak kiment. Izgatottan topogott a gyaloguton és izzadt, pedig recsegett lábai alatt a hó, s metszón, élesen fujt a szél. Egyszer megint jött egy kocsi, féhérczilinderes kocsis ült a bakján. Az énekes intett, hogy álljon meg, megismerte a kocsiban Schmidt tanárt. Fölnyitotta az ajtót, s most már teljesen elhagyta nyugalma. Hevesen beszélt, látszott, hogy könyörög. A doktor párszor félbeszakította, nyugalomra intette, úgy látszott, hogy biztatta. Egyszer a vállára ütött s a szeme közé beszélt valamit, bizonyosan azt mondta: legyen erős—azután szigorúan nézett reá s megvetőleg legyintett a kezével, talán azt kérte számon a szegény embertől, hogy miért olyan gyáva. Pohlék is fölugráltak, amikor megállani látták a kocsit, s kiszaladtak az utcára. Azután hárman beszéltek össze-vissza. Egyszer a tanár ur becsapta az ajtót s továbbhajtattott.

—Menjünk utána—mondta az asszony.

—Azt mondja, hogy nem ereszt be—felelte a színész.

Pohl visszament a kávéházba fizetni, mi pedig járkálni kezdtünk az utcán. Az asszony izgatott volt, mindig előttünk járt s csuklott, mert erőszakkal el akarta fojtani a sírást. Az énekes kissé lecsendesült, erőszakolt megnyugvás ült az arczára. Mellettem haladt. Később hozzánk csatlakozott Pohl s beszélni kezdett.

—Mig nyomorogtunk, egészségesek voltunk. Most már mindenünk van s Mari beteg. Mit mondott a doktor?

—Biztatott—felelte vontatottan a színész—de ez így ment mindig. Nem hiszek én neki.

Pohl előre ment a nővéréhez s karonfogta. A színész most már egyedül volt velem. Párszor rám nézett, mintha az után kutatott volna, hogy mit gondolok. Az én arczomon bizonyára nagy szomorúságot látott, mert igazán nagyon el voltam keseredve a sorsukon. Egyszerre csak azt kérdezte:

—Emlékszik még a: *Was ich nicht sagen mag*-ra.

Amint zavarosan elkalandoztak a gondolatai, ez a couplet-refrain jutott az eszébe. Csodálkozva bámultam rá, nem tudtam megérteni, hogyan gondolhat ilyesmire, de ő nem várta be a feleletet, hanem egyszerre hirtelen megállott, s fojtott hangon kezdett el beszélni, hogy az elülmenők meg ne hallják. Ez a küzködés még jobban elárulta a dühét, s mig lihegve, sebesen beszélt, ökölré fogta a kezeit, mintha valakit agyon akarna vágni.

—S az én első feleségem hogy hizik! Hogy kövérebb legyen, négyszáz markot fizettetnek velem a kosztjára. Az a másik pedig meghal.—Majd lerántotta rólam a kabátomat, úgy megfogta.—No, Herr Ungar, van igazság?

Pohlék visszafordultak, fáztak. Ha kocsi jött, összenéztek s újra lekapták a szemeiket egymásról. A két férfi komoran bámult maga elé, a színész úgy kutatta a földet, mintha elvesztett volna valamit s azt keresné, az asszony pedig talán imádkozott magában, mert kissé mindig elmaradt s nem hallotta, hogyha valamit kérdeztem tőle.

ANNA

A somorjai báró urfi nemrégiben egészen a bánatnak adta magát. A máskülönben is fura formájú fiut nagyon megviselte a mértéktelen szomorúság, mintha elrontotta volna vele a gyomrát. Hegyes madárfeje belezöldült a betegségbe, siralmasan elgyöngült, tántorogva botorkált, mintha örökösén részeg lett volna s lázas éjszakákon sírt, nyögött és egy egészen közönséges leánynevet suttogott bele az átizzadt párnába.

—Anna, Anna...

S akkortáiban esett meg az, hogy a méltóságos asszony lehvatta magához a nevelő kisasszonyt s szokása ellenére ezuttal az írásos forma mellőzésével élőszóval tárgyalt vele. A méltóságos asszonynak ugyanis az volt a divatja, hogy a kisasszonynak napiparancsokban adta tudtára a mondanivalóit a kis kisasszonyok nevelésére vonatkozólag. A parancsokat cselédek hordták föl a második emeletre, a hol a komornyik és a parádés kocsis szobái között kis, két szobás lakása volt a kisasszonynak, fehér, tiszta, mint a pohár, de szigorúan egyszerű és kellemetlenül száraz és hideg... Ebből a leányból kellett bele valami, egy kis friss, üde uri leányillat, hogy ne legyen egész közönséges, mint tovább a folyóson a szobalányok szobái. A cselédek vigyorogva kézbesítették a parancsokat, amikben mindig foglaltatott egy csomó kellemetlenkedés, halk, ki-kitörő meg újra lenyelt viczoggással vették tudomásul azt, ha a kisasszony kilépett a gangra, a szemétből kiszórtak az ajtaja elé egy csöppet, csak annyit, ami a bosszantásra elég s lenn a nagy ebédlőben, a mikor a szegény cselédkisasszony is ott ült az urakkal az ebéd meg a vacsora mellett, olyanformán kínálták meg a tállal, mintha valaki közülük jutott volna ahhoz a tisztességhez, hogy az asztalához ültesse a báró és ez mulattatná őket, szórakozottan fitymálva, türelmetlenül. Egyszer egy lány a fülébe is pusmogott:

—Tessék már kivenni, nem állhatok itt estig.

Amint ebből látni méltóztatik, a méltóságos asszony teljességgel nem kényeztette el a nevelőkisasszonyt. Annál nagyobb feltűnésre számíthatott tehát az az eset, hogy szokatlan időben, a mikor máskülönben a frizérnél szokott foglalatzkodni, fölízott hozzá, hogy jőjön le. A nagy szalonban várta, a mi olyan szoba volt, hogy nem is érthetik meg benne egymást asszonynépek, nagy, csupa óriás méltóságos komor bútorral telve, eleve kizárva magából minden bizalmaskodást. A méltóságos asszony a szoba közepén állott meg egy nagy asztalra támaszkodva zsiros, gömbölyű öklével s még ebben a nagy térben is majd agyonnyomta méltóságával a kis nevelőkisasszonyt. A leány elveszett a sok nagyuri holmi között, szinte keresgélni kellett utána. A szomszéd ajtó függőnye meglibbent kissé, a mikor belépett s tejfehér, nagyszemű és róthajú gyermekfej kukucskált be a szobába. Aztán egy kis vihogás hallszott s a kis leány eltűnt. Anna pedig még mindig az ajtóban állott. Most már összeszedte magát valamicskét s tőle telhetőleg keményen nézett vissza a nagy, kövér asszonyra.

—Hivatni méltóztatott.

A méltóságos asszony meg se mozdult, csak intett neki, hogy jőjön közelebb. A leány előrejött, megállott az asztal másik oldalán s várta, hogy mi lesz. Most mintha megint libbent volna egyet a függöny s újra kaczagott volna a gyermek, sejtve, hogy kikap a kisasszony. A leánynak ez a czérnaszál vékony hang arczába kergette a vért s így esett meg az, hogy a köteles tisztelet daczára ő szólalt meg először:

—Méltóztassék növendékeket eltávolítani, méltóságos asszony. Ha valamelyik mindig tanuja annak, hogy méltóságod megaláz, képtelen vagyok a feladatra, amivel megbiztak.

—Honnan tudja, hogy miért hivatam?

—Rendesen az következik, hogyha lehivat méltóságod.

A méltóságos asszony mosolygott. Mintha a nagy hatalom tetszett volna neki, ami alatt összegörnyed az efféle népség. Gógós és száraz maradt a hangja, pedig egy kis szívességet akart belevegyíteni. Sehogy se ment. Mikor azt mondta a leánynak, hogy üljön le, az is inkább parancs volt, mint szives kínálás.

—Nincs szó most ilyesmiről,—kezdte—egyebet akarok mondani. Valamire kérni... Egy kis szívességre, a mit megtehet azért a sok jóért, a mit tőlünk élvezett, a mióta itt van. A fiamról van szó.

A leány halványan bámult rá a nagy asszonyra s idegenkedve huzódott el tőle, amikor közelebb huzta hozzá a széket. A méltóságos asszonynak pedig tetszett az összegubbaszkodott, törekeny kis figura a másik széken s csak vontatottan, lassan folytatta a mondanivalóját, mintha ilyen semmiséggel szemben érdemes se lenne a sietség.

—A kisasszony egészen elvette ennek a fiunak az eszét. A kisasszony azzal köszönte meg azt a jóságot, hogy a házunkba fogadtuk, hogy hódított. Meghódította a bárót s most már meg a fiatal bárót is. Ez csunyaság a kisasszonytól.

A leány fölállott a székről s az ajtó felé indult. Az arcza előbb föllángolt, aztán

halvány lett, kicsi, még gyermekforma teste reszketett s olyan megvetéssel nézett vissza a nagy asszonyra, hogy az is meghökkent kissé és nem ment utána. A szoba közepén azonban már elhagyta az ereje, megtántorodott s keserves, hosszú sóhajtás szakadt föl a melléből. Panaszosan, inkább nyögve szólott:

—Igy ne beszéljen velem, nem hallgatom...

A méltóságos asszony is észrevette, hogy ezzel a hanggal nem megy sokra s másképen próbált beszélni.

—Maradjon a kisasszony. Minek olyan érzékeny? Végre is én nemcsak a gazdája vagyok hanem asszony és anya is, akinek a kisasszonnyal számadása van. A kisasszony hódít... Azt hiszi, hogy nem vettem észre, hogy milyen melegen néz magára a báró... Félrehuzódik egy szögletbe s csak magára bámul, hogy majd beleolvad. Szereti a kisasszonyt.

A leány nyugodtan felelt:

—Talán fölfedezett bennem valamit, amit meg lehet becsülni.

A méltóságos asszony belevágott a leány szavába.

—Mindegy. Nem törődöm ezzel. A fő a fiam dolga. Nem tűröm, hogy ez a fiu tönkremenjen a kisasszony miatt.

—Miattam?

—Persze, akármilyen ostobán is hangzik az, hogy a kisasszony szóljon bele a somorjai bárók élete sorába. Nem tűröm, hallja, nem tűröm. A fiam beteg, maga után vágyakozik, lázas. Különbén is gyöngye, regényes természet, afféle ábrándozó. A kisasszony büszke, nem tudom, hogy mire, de büszke s meg se hallgatta a fiam. Az én fiam... Elutasította, mint valami közönséges más fiut.

—Nem szeretem.

—Mindegy. Azért nem lett volna szabad a kisasszonynak olyan kurtán végezni az én gyermekemmel. Az nem az a fajta, akinek ajtót lehet mutatni. Mondhatott volna neki egy pár jó szót.

—Minek?

—Hogy a fiu el ne keseredjék. A sok jó után, amit ebben a házban kapott, ennyit megérdemeltünk volna a kisasszonytól.

A leány tétován bámult az asszonyra s huzódzott tőle. Félni kezdett attól, ami következik s torkán akadt a szó, a mint beszélni kezdett.

—Nem értem, nem tudom, hogy mit akar.

Most már gát nélkül tört ki a nagy, kövér asszonyból a góg. Mintha meg se értette volna az akadékoskodást, amit ez a polgár sorsu szegény tanítókisasszony megenged magának, követelt, parancsolt s csak arra döbbsent meg kissé, mikor mind magasabbra, nagyobbra egyenesedett ki előtte a leány és szép lett, ragyogott mint a napsugár, bevilágosította a szobát.

—Nem érti? Hát értse meg. Ketten vagyunk, nem hallja senki, hát mondok magának valamit. A fiam azzal fenyegetőzik, hogy agyonlövi magát, ha maga nem lesz az övé. Az övé... Azt a gyerek másképpen gondolja, mint én. Ő ostobán, szerelmesen, én meg úgy, hogy mindannyian meglehetünk vele elégedve. Ő is, aki szerelmes maga is, aki nem szerelmes és én is, akinek gyermekem életére vigyázni kell. Azt mondom magának, hogy az én gyermekem nem a senki fia. Hallgassa meg s nem lesz belőle kára. Ne adja a büszkét és a szentet, hanem tölje el, ha közeledik magához. Az a fiu somorjai báró, nincs hozzászokva ahhoz, hogyha szerelemről van szó, kiadják az utját. Ha magának ez áldozat, hát én megfizetem, de nem tűröm, hogy egy ilyen magaforma leány miatt elpusztuljon a fiam. Értette? Most már tudja, hogy mit akarok. Ha egy kicsit nyersen mondtam el, hát nem tehetek róla. Nem vagyok olyan kedvemben, hogy a kisasszonyt kiméljem a magam rovására.

A leány egy nagy bőrösszéknek vetette a hátát s olyan rémülettel nézett az asszonyra, mintha vad előtt állana, aki most mindjárt ráveti magát. Majd elesett, jobbra-balra ingott s keményen megmarkolta az asztal szélét, hogy le ne roskadjon. Agyában zavarosan gomolygott minden, amit most hallott, behunyta a szemeit, hogy egyedül legyen s összeszedje a gondolatait, de csak mégse értette az egészet. Czafatok váltak ki a zürzavarból, egy-egy szó, durvaságok, utálatos dolgok, amik elrémítették s arra nógatták, hogy szaladjon, de lábait megmozdítani se tudta. Végre valamicskét tisztán látott. Megrázta magát, mintha leakarta volna dobni a testéről mindazt a sarat, amit rádobáltak s kiegyenesedett.

—Elmegyek innen.

Az asszonyból most már féktelenül dült ki a düh. Az asztalt rázta s durván kiabált:

—Azt nem! Itt marad. Ha kell, magukra csukom az ajtót, majd megszelidül. A fiam nem hagyom elpusztulni egy rongyos leány miatt, aki nálam öltözött ki kisasszonynak. Az én pénzemem. Ha bolondítani tud, hát bolonduljon is...

A leány már oda se hallgatott, csak ismételte:

—Elmegyek.

—Itt marad!

—Elmegyek.—Aztán, mintha magához beszélne, indulat nélkül, szomoruan szólott.—Nem tudja, hogy mit csinál, nem tudja, hogy mit mondott.

Az asszony mintha ráfeküdt volna, egészen melléje ment, hogy összefolyt a szájukból a lehellet s tulkiáltotta a csendes beszédet.

—Tudom, de nekem a gyermekem drága, nem maga, maga semmi... Maga senki... Ha a fiam a maga szeméért meg találna halni...

A nagy hangra bejött a báró. Kicsi, értelmes képű öreg ur, kis, szurós nézésű szemekkel, amikkel mintha egyszerre mindent látott volna... Hosszu, meleg pillantással mérte végig a leányt s szárazan szólott rá az asszonynak:—Mi a baj?

A leány felelt.

—Elmegyek innen.

Az öreg ember egy kicsit gondolkozott s bölintott a fejével.

—Jól teszi.

A méltóságos asszony beleszólt a beszédbe:

—A kisasszonynak szerződése van. Azt be kell tartani...

Az öreg ur úgy tett, mint a karmester, aki leinti a fölösleges lármát s csak annyit mondott:

—A kisasszony elmegy.

Aztán megfogta a leány kezét s elhomályosodott a nézése, amint beszélt:

—És magával együtt elmegy a tisztesség is innen, leányom. Elmegy...

A VASUT

Alig egy esztendeje, hogy a falum határán átvezették a vasuti vonalat. Egy nagy legelőt szeltek ketté a töltéssel s éppen szemben a község házával, a rét közepére építeni kezdték az állomást. Idegenekkel telt meg a falu. Az olaszok esténként tulordították a korcsmában a bensülötteket s meghonosult nálunk is a harmónika, a mitől veszettül vonítottak a kutyák s káromkodtak a zsandárok, mert ahol megszólalt, ott bizonyosan verekedés lett a nagy multság vége. Az uraknál szétszórva laktak a mérnökök, a megye adott melléjük hajdukat s ezek a czifrazsinóros hivatalos emberek bizonyos elitet képeztek a többi cselédség és a parasztek közt, külön asztalhoz ültek a korcsmában, a munkáról beszéltek s bort ittak és nem pálinkát. Reggelenként megindult a bucsujárás a vasuti vonalhoz, a hajduk hátukon vitték a háromlábú magas asztalokat, lánczot, vonalzókat; a gyermekek tágra nyitott szemmel-szájjal bámulták meg a sok furcsa holmit, a parasztek pedig komoran mentek be házaikba, hogy ne kelljen köszönteniök a mérnököket, a kiket urasági fogatokon vittek ki a vonalhoz.

Erre a szerencsétlen falura végzetes volt ez a vasuti vonal. Két város közt fekszik és kis határában alig terem meg a kenyérre való buza. Vannak nagybirtokos uraik, de ennek nem látja hasznát a parasztek. Fuváros itt minden ember, aki csak összekuporgatott két lóra és egy ócska kocsira valót. Mindig van valami szállítani való, tavasztól a másik tavaszig. Kezdődik a zöldségen, azután következik a gabona, gyümölcs, káposzta s a szállítmányhoz tartoznak melleleg a kis diákok is, akiket tizenöt-húsz krajczárért meg egy kis üveg pálinkáért ültetnek föl a zsákok tetejére. Azután következik télire a kő. Hosszu vonalon ők hordják be kavicszal az országutat, nem is ért ahhoz más igazán. És mindehhez nem kell egyéb, mint két lovacska, amely koplalni tud s nem veszi el a fejét a nagy hágón, hanem belefekszik a hámba és huz négy helyett, egy goromba lócsös szekér és egy jó, mogyorónyi bogokra kötött kurtanyelű ostor.

Mikor megérkezett az első mérnök s a szögmérőjével kiment a határba, elindult a suttogás és kérdezték az emberek egymástól, hogy: mi lesz? A felelettől féltek, fogalmuk se volt még arról, hogy mi következik, de érezték, hogy valami rossz; s amikor a mérnök egyedül sétálva hazafelé tartott, nem mert megkérdezni senki, hogy mit akar a határban. Azután rájöttek maguktól, amikor mind több-több idegen ur érkezett s hosszú városi kocsikon elhozták a sineket s egy kijelölt vonal mellé falat raktak belőlük. Lassan-lassan közeledett a munka, mind közelebb-közelebb hallották az olasz munkáshad nótáját:

Evviva, evviva, evviva Garibaldi,
Evviva, evviva,—

mintha bizony valami érdeme lett volna Garibaldinak, hogy kiépült a szárnyvonal. Egyszer azután elkészült az egész. Olyan egyenes volt a vonal, mint egy lénia. Az állomás épületébe beköltözött egy czifra, aranysipkás ur s egy napon bőgve, megvadulva szaladtak szét a töltés mellett legelő barmok, végig ment a vonalon az első masina. Kigyült a csodára az egész falu, mikor visszajőve megállott a pályaudvaron: körülvették, tapogatták s eloldalogtak, mikor a tréfás gépész egy csomó gőzt bocsátott reájuk az egyik csapból. Néhány öregasszony rögtön összedugta a fejét s nagy sápitózással állapodtak meg abban, hogy: elvész a világ, most már bizonyosan elpusztítja az Isten.

A világnak nem sok bántódása lett a vasut miatt, mindössze abba a nagy hálóba, amely körülöleli, behimeztek egy új kis szálacsát, hanem a mi embereink nagyon pórul jártak vele. Nem kellett már ezután senkinek se a kocs, se a ló, hetekig a szegen lógott az ostor, éhesen őgyelegtek a gyerekek az utcán s tele lett a kocsmá. Ha még kétakkora lett volna is, akkor se jutott volna hely mindenkinek. A ki eddig feléje se nézett, most már az is itt tanyázott, mohón ette, a mit a többiek beszéltek s ütötte az asztalt és ivott éppen mint a többi.

—A keservét a kormányának! kihuzták a lábunk alul az országotat... így beszéltek.

Mikor egyszer a Vajda Tamás kis fia benyitott középük s az apjához fordulva elmondta hogy az anyja azt üzente: menjen haza vacsorára s vigyen szalonát és turót: a durva, félig részeg ember kilökte a gyermeket az ajtón s utána kiáltotta:

—Mondd meg anyádnak, hogy keressen más embert magának, hagyjon nekem békét.

A gyerek pityeregve sántikált végig az utcán, a kocsmabeliek pedig eszelősen a sok pálinkától azt mondták, hogy jól van ez így, meg kell mutatni a kormánynak, hogy ur marad a paraszt azért, a portáján, ha ide hozták is a vasutat. Vajda ordította a legjobban, hogy megmutatja ő, csak hogy már egyszer lássa azt a vasutat. Csak félig volt részeg, az indulat tette vaddá. Arra gondolt, hogy a lovai úgy lesóványodtak, mintha agarak volnának s mikor hazament s elébe nyertettek a szegény párák, a szivét járta át ez a hang. Ugy összeszokott ezzel a két vén állattal, hogy sírt keserűségében a mikor már az istálló tetejéről a szalmát is megetette velük, s most már igazán semmit se tudott nekik adni. Háromszor is behajtotta őket a szomszéd hetivására, de ugyan ki vesz télire lovat, ugyis porcióba kell kötni a takarmányt s csak kóstoltatni az állattal, hogy kijussanak vele tavaszig. A lovcskák mindig visszajöttek s Vajdában, ha az ágyban feküdt, vagy a kocsmában duhajkodott, egyformán gyült napról-napra a méreg.

Az első kocsikkal a miniszter ment végig a vonalon.

—Meglátom én azt a minisztert!—mondta Vajda s a szomszédokkal kiment az állomáshoz, hogy lássa. A perronra nem engedték be, telve volt a pályaudvar urakkal és zsandárokkal. A vonalhoz se lehetett férni a határ mentén. A csendőrök puskatussal fenyegetőztek, s hivatalos komolysággal posztoltak le és föl a vonat mentén. A parancsnokság informálva volt már a nép hangulatáról s megijesztette a sok csákoval, puskával. A parasztok a réten csoportosultak s csak messziről látták a fellobogózott kocsisort s a lokomotív kéményére akasztott óriás koszorút, amelyről két felől széles szalag uszott a levegőben. Csendesesen, inkább a földet nézve állottak ott, alig egy-két száz mormogott valamit s a többi csak rá intett, hogy úgy van.

—A mi pénzünkön az adóból koldussá tesznek.

—Mehetünk legelni, ha már megdöglöttek a lovak.

Vajda nem szólott egy szót se, elkényszeredve, szomoruan bámult maga elé s mikor már érezte, hogy nem bírja tovább, hanem legalább egy zsandárt leült, lefeküdt a földre s bepörzsölte az arcát a harmatba. Keservesen sóhajtott, aztán messze magasra követte szemeivel a gép füstjét, mintha ott keresne

valami kárpoztást, azután megrázta magát a ruhában s odaszólt az asszonynak, meg a gyerekeknek:

—Gyerünk, nó!

Az uton arról beszélt, hogy ha mindenki olyan buta lenne, mint a többi paraszt, soha se lenne igazság a világon. Azután hallgatott hazáig. Délben sokat ivott s délután főbeverte a lovakat. Az asszony jajgatott és szidta: te bolond, te haramia—az ember azonban vissza sem felelt, hanem átment a kocsmába. Délután végigsétált a falun szép asszony feleségével az állomásfőnökhöz. Az asszony fölfogta ruháját a sárban, megmutogatta hófehér csipkés szoknyáját s cukrot akart adni egy gyerekeknek, a ki a száraz árokban halászott. Mikor a gyerekekhez közeledett, a házból mérgesen kiáltott ki egy paraszt menyecske:

—Józszi! Gyere be!

A gyerekek félve kotródott be a házba.

Mikor a főnök a kocsmá előtt haladt el, néhány dühös megjegyzést hallott és sietve vont magával a csodálkozó, ijedt arcú asszonyt. Mikor már a réten voltak, meg is magyarázta, hogy mi a baj.

Leesett a hó. Az első fagy után csilingelve suhogtak végig az uton az urasági szánkók, a parasztok pedig tömeges falopást rendeztek az erdőben. Eddig becsületes uton szereztek meg a tűzrevalót, telt a fuvarukból, most már nem volt mivel kifizetni a fa árát. A kerülő egymásután csukatta be őket, az asszonyok jajgattak, be-be szaladtak az urakhoz a városba s mindig kedvetlenebbül jöttek haza. Ha füttyölt a masina és lassu méltósággal begurult az állomásra, átkozódtak s olyan szemet meresztettek a csinos, kaczer állomási épület felé, mintha föl akarnák gyujtani egy pillantásal. Némelyek már mondogatták, hogy majd megmutatják ők a kormányynak, hogy mi az, kivenni az ember szájából a falatot s hogy lesz még követválasztás ... de ezeket megvetette a többség. Mindenki látta, hogy csak a szájuk jár s ha ezután öt forint helyett tízért adják el a szavazatukat, azzal ugyan nem bukik meg a vasut. Pedig ide az kellene. Felszántani a töltést, bevetni a helyét luczernával, hogy meg se lehessen ismerni többet, felégetni azt a cifra házat s belefektetni a hunczut kormányt, az isten verje meg az egész vasutat!

Kezdték inkább azokban megbizni, a kik nem kiabálták tele a falut. Közben megesett egy-egy kis temetés. A gyerekek unták meg leghamarabb a dolgot, költöztek a másik világra. Vajdát is azzal fogadta egy este az asszony, hogy félrebeszél a gyerek. Két napig virrasztottak mellette, egymás karjába adták a forró kis testet s a férfi feléje se nézett a kocsmának. Csak magában átkozódott, intett az asszonynak, mikor füttyölt a vonat, hogy hallod, hallod s az asszony ráintett a fejével: hallom. Akkor tört ki az emberből először hangosan a düh, mikor meghalt a gyerek. Lecsapta az ágyra a kis élettelen testet s kiment a ház elé szitkozódni. Dült a szájából a szó, szidta a kormányt és vasutat, mindennek ez az oka s a ki hallotta, mind ráhagyta, mert ez már vallássá lett a szegény emberek között s meszsziőről megfenyegették a prűszkölve rohanó gépet. Az ember pedig visszament a házba, hangosan szuszogott, nézte, hogy mint mossák, öltöztetik az asszonyok a gyermekeket. Este leakasztotta a szegről a pisztolyt, félrelökte az asszonyt, mikor kérdezősködött, hogy mit akar, s elment. Kiment az állomásra. Itt járkált még egy keveset a perronon, bután hallgatta a táviró-gép kopogását. Mikor benézett az iroda ajtaján, a czifrasapkás főnök éppen nagyot nevetett. Ez a fejébe kergette a vérét, felszakította az ajtót s rásütötte a pisztolyt a főnökre.

—Nem kell ide gőzös!—kiáltotta.

A főnök kapkodott a levegőben, nem érte a golyó, de nagyon megijedt. A szoba tele lett csipős füsttel, minden lámpa elaludt, a szomszéd szobából sikoltva szaladt be az asszony, s összeveszettül kezdett berregni a táviró-gép, talán a golyó érte. A pénztáros a bakter és a raktáros után kiabált s megkönnyebbülve lélegzett föl, mikor a sinek mellett két csendőrt látott szaladni az állomás felé. Az egyik csendőr rettenetes pofont adott a szegény embernek, csupa szokásból, mert szükség igazán nem volt reá, megvasalták, hogy jajgatott bele, észak felől pedig nagy sipolva érkezett meg a vonat. A fuvaros behunyta a szemét, hogy ne lássa.

URAK ÉS PARASZTOK

Dél felé kezdett el esni az eső, de csak permetezett s úgy tréfázott, hogy abban hagyta, meg újra kezdte. Nem volt valami komolyan nagy idő, bár fekete volt az ég, mint valami sötétbarna posztó, a mire piszkos kék tintafoltokat

mázoltak el fellelegnek. Inkább a dörgés volt ijesztő. Valami messze bűgással kezdődött el, mindig közeledett a hangja s olyan rémséges hangos lett, mintha valami ennél a világnál nagyobb vadállat ordítana le messzi magasról s úgy hallgatott el, mint Urnapján a rossz sortűz, a mit a rekrutákkal vegyes század puffant a levegőbe a templom előtt. Még elpukkant utána egy-egy láthatatlan röppentyű, a minek a nyomában aztán egyszerre lángba borult az ég és fölváltva vörös, sárga meg fehér színekben égett az egész óriás kupola, mintha elképzelhetetlen nagy rémek csapdosták volna egymásba az ember feje fölött a fáklyákat. Szinte sziporkázott a mindenféle nehéz szagokkal telített sűrű levegő, a mely pedig tunyán mozgott erre-arra egy-egy libbenéssel s még a füstöt is a földön hagyta, a helyett, hogy játszott volna vele, mint máskor, jobb kedvében. És az egészben az a legnevezetesebb, hogy a réten egyszerre megbolondult a csorda. Az ökör föltartotta az orrát a levegőbe s szagolt mint a kopó, aztán meg ideges lett a buta nagy állat, elkezdett remegni, döfölte egymást, nagyokat bögött s vad rohanással haza indult, be a faluba. A tanyafészerre rá se néztek, amikor bögve eliramodtak mellette s negyedórával később értek nyomukba a gulyások. Akkor már benn a faluban, emberek között huzta meg magát a sok barom, és elcsendesedett a pajtákban, lihegve a nagy futás után, körül pedig még feketébb lett az ég, tisztára éjszaka s künn a falu körül szomorúan hajtotta le a fejét az istenítélet előtt a buza meg a rozs.

Estefelé érkezett meg a patak. Még messze volt, a mikor már hallani lehetett a szavát. Zugott s a mint leszakadt a hegyek közül, egyszerre háborgó, piszkos szürke tenger lett a határ. Percz alatt megteltek a kubikgödrök, aztán nagy víztábla lett az egész rétség, jobbra is, balra is elkezdtek kongani a harangok a szomszéd falvakban s az ember a végtelen víz közepén tanácstalanul, bambán bámulta az eget. Olyan beláthatatlan volt a veszedelem, hogy haszontalan gyerekjátéknak látszott ellenében minden. Csak kiabáltak: uram segíts s most már itt is rángatták a harangot, a kicsit is, meg a nagyot is, de nem úgy, mint vasárnap, hanem mintha belebolondult volna a bajba a harangozó is.

Az öreg Rettégi Sándor a szép, régi kőház tornáczán állott s onnan kiabált le a béreseknek az udvarra. Mellette az asszony gyapotkendőbe bujva reszketett s egy kis cseléd a kisasszony után jajgatott. A gazda is halvány volt és aggodalmas, hanem keménykedett s gorombán leszidta a siránkozó gyermeket:

—Eredj pokolba: mit nyávogsz itt a nyakamon. Majd megjön, ne félj.

A kisasszony még reggel bement a városba. Négylovas kocsira pakkolták föl egy csomó komisszióval, a mik külön-külön czédulákra voltak írva. Azonkívül neki magának is volt elég dolga. Vitt magával vagy husz forintot, hárászra, selyemre... Az anyja most már hangosan sírt az ura mellett és kunyorált neki:

—Csinálj valamit... küldjél valakit eléje Sándor, ez nem tréfa, nem tréfa...

—Hazahozza az a négy ló, ha már utban vannak. Ha pedig még nem indultak el, csak van eszük s nem jönnek.

—Honnan tudjam én azt? Fogass be, én megyek eléje. Sándor, ha baj éri... Tudod, hogy kettő már meghalt... Ha ez az egy is meghal, akkor elvesztem az eszem...

A gazda megfogta az asszony kezét, magához vonta s most már szorongva bámult bele a viharba maga is. Lenn a cselédek a pinczét üritették ki. Közéjük kiáltott:

—Pista! Nyergelj!...

Az asszony erre még jobban megijedt.

—Nem te! nem engedlek...

A férfi kibontakozott s indult lefelé a lépcsőn:

—Menni akarok.

Lenn a vízben állva várta meg, mig elővezették a lovat, fölkapaszkodott a nyeregbe s nekivágott a tengernek. Az asszony pedig végig esett a kis cseléd mellett a kövön s nyitott szemmel és hangtalanul lihegett. A kis leány az ölébe vette a fejét és dörzsölni kezdte a homlokát, hogy térjen magához. És nagy nyomasztó csend lett a házban. A többi cseléd is eltátotta a száját s bámulták a kapu nyílását, a melyen kilovagolt az ur. Mig hallották, hogy hogyan csapja be ütemesen a vízbe a lábait a ló, még suttogtak, azután pedig megvette őket a rejtelem, a mibe eltűnt a ló meg a lovas, meg az egész nagy kép körös-körül és csak néztek erre-arra s várták, hogy leessék a vállukról a gond. A kastély lépcsője volt a legmagasabb, arra gyűltek föl tanácsba s összedugva a fejüket, reszketve pusmogtak.

Azalatt pedig már régen elakadt az uton a kisasszony.

Gerend táján érte el a kocsit a víz. Akkor már az ut töltésére is fölhágott az ár és a kavicsrakások mutatták még egy darabig, hogy merre van az ut. Visszafordulni már nem lehetett, mert hátul még veszedelmesebb volt a világ... A lejtőn nagyon ömlött le a víz s a mikor a lány egyszer hátrafordult ijedten kapta vissza a fejét. A város tornyai feketén meredtek bele az égbe, mint valami magas, szimmetrikusra formált árnyak s mintha úgy inogtak volna jobbra-balra, mint a jegenye, ha szél fúj. Ettől megijedt s remegve szólott a kocsisnak, hogy gyorsabban hajtson.

A vén kocsis kibontotta az ostort s nagyot kongatott a lovak feje fölött, de azért csak lassan, a lábaikat óvatosan rakva küzködtek az állatok az árral s némelyik hátranézett néha, a nagy értelmes szemeit a kocsisra meresztve, mintha mondani akart volna valamit. De azért csak mentek s csak akkor bicsaklott meg bennük az erő, mikor egy kis lejtőre kerültek s a bordáikat kezdte mosni a víz. A kocsis pokróczokat dobált hátra a kisasszonynak, hogy csak takaródzzék be jól és káromkodva dörmögött:

—Itt pusztulunk, kisasszony.

A leány fölhuzta a lábait az ülésre s fehérre válva várta, hogy mi lesz. Mikor apadt a víz s reménykedett, hogy még se vész el ebben a szürke lében, a mi beláthatatlan körülölelte, haza gondolt s ő kiabált ki a lovakra, hogy siessenek, mintha ez használt volna. Aztán meg, a mikor újra ellepte a víz a kocsit, imádkozni próbált. Valahogy rendetlenül összeszedte magában a miatyánkot és mondta, mint a gép. Mozdulni se mert, mert a kocsit jobbról-balról lökdöstek a hullámok. A kocsis is eleresztette a gyeplőt, belefogózkodott az ülésbe és ő is motyogott csendesen valamit, a mihez megemeltette a kalapot. Aztán sokszor hátrafordult, mondani akart valamit, de mindig csak lenyelte. Mikor új kaptatóra értek s megint előttük állott a lejtő, amin uszik majd a ló is, meg a kocsi is, végig törülgette az arcát egy nagy vörös kendővel s csendesen beszélni kezdett a leánynak.

—A kisasszony fiatal s ha veszni kell, az a rendje, hogy én pusztuljak, a vén. Az már úgy lesz. Azért kérem alázatosan, hogy ha itt maradnék, tessék gondot viselni a kis unokámra. Ugy áldja meg az én Istenem a kisasszonyt, mert én se voltam soha rossz cseléd.

A leány fölbámult a bakra, a hol a vén ember beszélt, de nem is igen tudta megérteni, hogy mit mond. Összezavarodott az agyában minden arra a gondolatra, hogy nem kerül haza. Érezte, hogy fulladozik, pedig még csak a félelem fojtogatta. Nem az a végtelen piszkos víz, amely a kocsi oldalait nyalja és utána nyulkál. Pihegett s egyszerre fölugrott a kocsisban és megragadta a kocsis karját:

—Hajts!

—Nem lehet, kisasszony.

—Verd véresre a lovat, szakadjon ki a lelke, csak menjen...

Mikor a vén ember csendesen intett, hogy nem lehet erőszakoskodni, visszarogyott az ülésre s tompa elfásulásba esett. Behunyta a szemeit és várta, hogy mi lesz. Most már nem is imádkozott. Úgyis mindegy... Arra riadt föl, hogy a bakon rémülten kiabálni kezdett a vén ember.

—Végünk van.

—Mi baj?

A kocsis szakadozott szürke tömegre mutatott jobbra, ahonnan az ár jött. Nagy csomó tuskót hozott rohanásban a víz, egyenesen neki a lovaknak. A fa tompán koppant, amint egymáshoz ütődött és rohant lefelé. Nyihogva igyekeztek félreugrani a lovak, de a szerszám összetartotta őket s egymást rugdosta és marta a négy állat. Aztán panaszosak lettek. Özönnel jöttek a tuskók bele a szügyükbe, meg az oldalukba. A szögletes hasábok fölhasították bőrüket, a mi utánuk jött, azt már a húsba vágta be magát. Az első két ló lefeküdt a vízbe s tölcserít fujtak maguk előtt a sűrű zagyvalékba. A második kettő még állotta egy darabig a veszedelmet s aztán az egyik ezek közül is elbukott, egészen be a víz alá. Esésében oszlopot fecskendezett föl a vízből és sárgás lével lett tele a kocsi. A negyedik reszketve állott. Patakzott belőle a vér... Homályos szemeivel néha hátranézett nagy szomorúan, a vén kocsis pedig leeresztette a karját s elkezdett keservesen sirni:

Hirtelen hátrafordult s rekedten, egészen belelágylva a fájdalmába, szólott a kisasszonyhoz:

—Ne felejtse el, a mit a gyerekekről mondtam.—Aztán előre mutatott a lovakra:—Ezeknek már vége.

Messziről hangos szó hallatszott:

—Eszter! Eszter!

A lány fölugrott és egy füzfa mögött messze, hogy alig ismert rá, az apját látta. Az öreg Rettegi lóháton küzdött az árral, de nem tudott előbbre jutni s a füzfa alatt megállott. Megint kiáltott a leánynak:

—Ülj fel egy lóra és jer ide.

A leány összeszedte minden erejét és visszakiáltott az öregnek:

—Nincs ló!

Az öreg olyant szorított maga alatt a lovon, hogy az állat nyivogni kezdett s nekiindult a viznek. Az ár azonban visszasodorta a fa alá. Azalatt a kocsit döngették a hasábok. Már majdnem szétmállott az öble is. Kerekei már összetörtek s most már igazán a víz himbálta az egészet, mint valami ladikot. A leány újra visszaesett az ülésre s azon gondolkozott, hogy mi az, ha az ember megfullad a vízben. Eláll a lélegzete... Fog-e nagyon fájni? Befogta a száját és próbálta, hogy mi lesz majd. Rémulten kapkodott a levegő után, a mikor belemeredtek szemei a próbába s meghült benne a vér.

És akkor valaki a kocsi mellé állott. Erős nagy paraszt került oda valahonnan, mintha a vízből bujt volna ki s szó nélkül kiemelte a lányt a kocsiból s úgy az ölébe fektetve, mint a hogy a gyermeket szokás, megindult vele keresztül a réten. Pár lépés után visszafordult s kiabálni kezdett a füzfa felé, a hol az öreg Rettegi kínozta a lovát.

—Csak menjen haza az ur. Akkorra mi is ott leszünk.

Azzal megint nekiindult a viznek. Derékig ment benne, de birta. A leány remegett a karjaiban s egyszer, mikor nyakig belemerült a szürke vízbe, körülfonta karjaival a nyakát. A nagy paraszt pedig rámordult:

—Csendesen legyen a kisasszony... Itt maradunk mindaketten.

Mikor pedig elért a régi kőházig, fölvitte a leányt a tornácra, maga pedig nehezen lihegve leült a küszöbre pihenni. Fenn zavaros nagy lárma lett. Az asszony nagyot sikoltott s mind a kettejüket egyszerre ölelte magához a férfi. És sírtak, fuldokolva, ujjongva, lenn pedig térdig vízben éljenzett a cselédség. Végre eszükbe jutott a nagy paraszt is.

A vén Rettegi lejött hozzá s kezet nyújtott neki. A paraszt azonban visszavonta a magáét. A gazda meg volt bántva s mérgesen szólott reá.

—Mi baja Kovács Ferencz? Nem jó kéz tán ez magának?

Csendesen felelt a paraszt.

—Pörösködünk. Mig az a négy hold ide nem megy, vagy oda nem megy, nem barátkozom.

Az öreg Rettegi gondolt egyet s megint nyujtotta a kezét.

—Hát menjen oda. Maga haza hozta a leányomat, én megköszönöm.

—Köszönje meg az ur, de ne így.

—Hát hogy?

—Ugy, hogy: köszönöm. Arról pedig majd tesz a törvény. Annak a dolognak nincsen semmi köze ehhez a dologhoz. Igazságot ítél majd nekem a bíró.

ESTE

Estefelére fordult már az idő; némely ablakokban, a melyeken belül hivatalos emberek dolgoztak meg nagy asszonytársaságok kávéztak, megjelent a magas négyszögbe kivágott sárga esti fény, a mi fehér foltban esett le a gyalogjáró szürkeségére. A világosság-koczkákba néhol egy-egy, a lámpa meg az ablak közé helyezkedett otromba nagy fej hullott bele az ablakból, másutt hosszú vékony karrikatura emberek mozogtak s mindenén végiglaposodott az utca népe jövet-menet lökdösve egymást fázósan, sietve... Az égből lomha ólmos eső hullott alá. Eredetileg hó akart lenni, de útközben fölolvadt a mindenféle füstben meg párában s hideg izzadtsággal vont a göröngyös utat. És szürkeséget, vigasztalan komor ködöt vert le az utakra, a miből mintha torlaszszal küzdene, nehezen bontakozott ki messze az ut végén a villamos kocsi... Azután is úgy jött, mintha tapogatódnék és csengetett s eldöcögött a házak között egy sor homályos, zörgős ablakkal, a melyek alatt szürke

iszappárába vettek el a kerekek. Ki a köztemető felé hosszú magas kőfal szaladt az út mellett bele a levegőtengerbe s annak is a végén átküzdve magát a homályon, piczi gombostűhegyini csillag ragyogott már vagy negyedóra óta...

A fal alatt pedig egy férfi ment, meg egy asszony. Nem egymás mellett, hanem sorjában. Elöl az ember meggörnyedve, mintha nagy terhet czipelne s nehézkesen topogva a vizes porondon. Nagy csizmaszárak lötyögtek a lábain. Szikár, öreges legény volt, úgy negyvenöt esztendő, de a hogy nagyon szuszogva baktatott, ötvenötnek is látszott. Hátral az asszony sokkal fiatalabb volt. Nagy kendőbe bonyált arcza nem is olyan régen szép volt, rajta maradtak mostanáig is a kedves szelid vonások, a mikben a becsületesség tükrözik vissza. Nehezen ért az ura nyomába. Kis, leányos, a sok munkában félbemaradt testét formátlanná tette az, hogy közel szállongott a feje fölött valahol a szürke párában az anyaság. Sirt is. Nem hangosan, csak úgy, hogy néha fölcsuklott s azután nyögött: Jaj Istenem, jaj Istenem, elvetted, elvetted...

Az ember elöl fülére húzta a sipkát, hogy ne hallja s bosszankodott. Egyszer aztán az asszonyt se hallotta már, elmaradt. Hátranézett, kereste s mikor visszament és a kőkerítéshez dülve, zokogva találta, méregbe jött.

—Hagyd már abba! Ugy siratod, mint valami uri asszony siratná, ha csak egy volna neki. Van még otthon elég s jön még több is. Mert a szegény emberhez jön az is, a minnek a gazdaghoz kellene menni...

—Az isten adta.

—Az, de a költséget nem adja hozzá.

Letette maga elé a földre a pakkját, egy kis kék koporsót, a minek a fedelén egybefolyt a sötétségben a durván ráházolt fehér virág és lábra segítette az asszonyt. Messze az utcza végén a város felől újra belefúrta magát a sötétbe egy vörös lámpás villamos kocsis s mig jött, az asszony gondolt valamit.

—Tán fölvenne. Próbáld meg.

—Hogy próbáljam? mit próbáljak rajta? Muszáj neki. Személyszállítás ez, rá van írva. Gyere csak.

—De hát ez ni.

—Személy, halott személy...—Lassankint méregbe jött, a mint arra gondolt, hogy talán nem veszik fel a kocsira és káromkodott.—A fejibe verem neki, ha akadékoskodik. Mert az urnak jó dolga van még ebben is. Előáll a batár a fehér lovakkal, a kék batár, a mi gyermeknek való, aztán beülnek az uri népek, elöl az üveg ferslőgba beteszik a kis koporsót s kocsikáznak még a bánattal is. Az urnak még a temetés is multság.

—Ne mondjál ilyet! Rosszul esik az embernek.

—Nem bántalak én téged.

—Sirnak ők is, nekik is fáj...

—Igen a batárban mégis csak más az, mintha itt czipelem még a testet is. Gyere nő...

Indulatosan fogta meg az asszony kezét, hogy magával huzza a legközelebbi lámpáig, a hol megáll a kocsis. Még idejében odaértek. A hosszú sor vizes ablak épen előttük állott meg s az ember előbb a kocsis fölgrójára tette a kis koporsót s aztán fölkapaszkodott ő maga is. Lenn az asszony várta, hogy mehet-e utána. Nem mehetett. A kalauz éppen akkor jött ki a kocsiból s előbb nagyot bámult, aztán meg szitkozódni kezdett.

—Elment tán az esze? Na még mire gondol.

Az asszony hátul rémülten rángatta az urát.

—Vedd el, még lelöki...

—Majd lelököm én őtet.

—Vedd el, János, ne erőszakoskodj.

A kalauz csengetett s a kocsis megindult. Az ember úgy kapta róla le a koporsót, hogy utána ment vagy két nagy lépéssel és fenyegetett utána az öklével.

Az asszony csitította:

—Mindjárt mondtam, hogy ne is próbáld...

A kis mérges ember még mindig kiabált:

—Vesszen meg a fajtád,—s csak akkor csendesedett meg, a mikor már

elkanyarodott a kocsis és a csengettyűje is alighallaszott. Már csak sötéten bámult bele a tűzvonalba, a mit a vörös lámpa nyomán még mindig maga előtt látott az alkonyatban s magában dörmögött:

—Ha tiszt ül fel vagy valami dáma, vele engedik még a kutyát is. A szegényt nem, pedig ez a kicsi kutya itt már nem ugat meg senkit.

—Gyerünk szép lassan.

Megint nekivágtak az utnak a kerítés mellett. Minden lépésnél sötétebb lett már s az asszony néha megbotlott egy-egy kőben. A férfi is megállott ilyenkor egy pillanatra és korholta. Valami olyan paraszt gyöngédséggel szólott hozzá, a miben benne van a nembánomság is, de még az is kitetszett a szavából, hogy rosszul esnék neki, ha baj érné az asszonyt.

—Elbukdácsolsz. Nem tudsz a lábad alá vigyázni. Mindjárt ott hagyhatjuk aztán ezt is a másik mellett.

—Az isten őrizzen.

—Nehéz ez a gyermek, megfekszi a karom.

—Viszem én egy kicsit.

—Már csak elbirom odáig. Vissza ugy is könnyebben jövünk majd.

Az asszonyból megint kitört a sirás. Megállott az uton olyan szomoruan, mint egy esőverte szürke kis madár s görcsösen fuldoklott.

—Ott marad szegényke... ott marad—ezt hajtogatta, de úgy, hogy félbemaradt a szájában a szó s míg a másik fele következett volna, egy csomó keserves jaj, jaj, jaj tört ki belőle.

A férfi is meghatottan fordult hátra, miután előbb konokul meg se akarta hallani a sirást, remélve hogy majd csak utána megy amugy is az asszony. Míg nézte, megtelt a szeme könnyel s még jobban rálöttyent kis szikár teste a nagy csizmaszárra. Akkor szégyenlette el magát, mikor észrevette az asszony arcán, hogy annak is jól esik az ellágyulása. Kemény szóval ment neki s aztán dörmögve indult el újra előre.

—Ott marad? Hát hol maradna? Vissza csak nem hozzuk. Ott kell neki maradni.

Már nem volt messze a kapu. Széles utca két magas oszlop között, a min hatlovas szekerem mennek át az urak s még hely is marad a lovak meg a kerekek mellett minisztránsnak, fáklyásnak, effélének. A szegény emberek úgy lopták be magukat, mintha tilosban járnának. Az egyik oszlop tövében osontak el s indultak befelé a széles egyenes uton, a minek az egyik kis sikátorában már készen várta a kis kék koporsót a gödör. Azért mégis meglátta őket egy hivatalnok s rájuk is szólott, a mikor már elmentek:

—Késő van hej. Máskor korábban kell jönni.

Rémület fagyott az asszony arczára, amint visszapillantott. Egyszerre az otthonmaradtak sorsa hasította végig a szivét, meg azé a cseppé, aki még meg se született, az, hogy miért jöjjön ő még máskor is ide? De az ember sietve ment elől és nógatta:

—Gyere már.

Az este már egész rátelepedett a kertre. Inkább csak tapogatóztak s az ember egyszer gyufát is gyújtott, hogy megnézzé a numerust egy léczen az ut mellett. Végre rátaláltak a maguk ösvényére s azután csupa kis sirok közt jártak, néha a lábukkal tapogatva jobbra-balra, hogy tájékozzák magukat a csupa egyforma felosztásban, amiből egy csöppel se jutott ki nagyobb egyik gyermeknek, mint a másnak. Idáig mindig csak halmok voltak, azután jöttek a gödrök.

Azok közül egybe beletette az ember a koporsót s nagyot szusszant.

—Csakhogy itt vagyunk már. Kifáradtam, a teremtésit...

—János!

—Jól van nó... Mondjál hát valamit, mert én nem igen vagyok embere az ilyesminek.

Az asszony komolyan töprengve, hogy meglátszott az arcán a gond, gondolkodni kezdett, hogy mit mondjon. De csak sopánkodott: Uram Isten elveszed... el, el... és egyéb nem jött az eszébe.

—Valami imádságot!—sürgette az ember.—Imádságot, ne csak ríj, a hogy ő is tudna, hanem valahogy úgy beszélj, mintha pap is lenne itt. Egy kis káplán

legalább, aki nem igen tud még szépen beszélni...

És a szegény asszony gondolkozott, hogy mit mondjon, de csak mindig visszakerelkedett oda, a honnan elindult:—Uram Isten elveszed, el, el...—Még tovább is mondott valamit, valami ilyest:—Nem is mondom, hogy add vissza; csak becsüld meg szegénykét, én édes drágámat. Olyan szép volt már; hogy' beszélt, mennyi mindent mondott, kutya, macska, ló, anya, apa, Sári!... mind, mind mondta. Kicsi Jézus, akinek majd az inasa lesz, gondolj rá, hogy mennyi mindent mondott...

Az ember beleszóltott.

—Ne ilyen bolondságokat beszélj. Még én se tudom hallgatni.

Lassan, csak úgy a tenyerével lapátolni kezdte a koporsóra a földet s attól kezdve hallgattak mind a ketten. Az asszony a sir fejénél gubbasztott, kimeresztve a nagy szemeit, az ura pedig most már a nagycsizmás lábával is szórta a földet a kicsi gödörbe, a mi pedig, mintha ette volna a rögöt, alig akart megtelni.

Mikor mégis fölkerekedett kettejük közé a pup, elsőnek fölállott az ember s valósággal fölczibálta maga mellé az asszonyt.

—Gyere már no! Nem éjszakázhatunk itt.

És körül már egészen beesteledett és megindult megint elől az ember s utána az asszony és sulyos lépésekkel taposta a sarat az és botorkálva ment utána a másik. Egész uton csak egyszer kezdett el minden igazi ok nélkül keservesen sírni, beleborulva a vizes utba, a szegény kicsi formátlan szürke madár, s az ura bután meghatva állott meg fölötte.

ÉJJEL

Köröskörül fekete korom volt a világ, egészen mozdulatlan a föld, az ég is csak annyiban nyugtalan, hogy az alján óriás fekete figurákképpen egymást taszigálták a csodálatos, soha nem látott állatok formájában gomolygó fellegek. Mikor tizenkettőt kongatott az óra az igazgatóság nagy zárdaszerű szürke házán, egy csomó fáklyás árnyék indult meg a mázsaépület felől s mintha a lábuk se érné a földet, a lépések minden lármája nélkül jöttek felénk. Egy-egy arczot néha megvilágított a fáklya, ha földhöz verték, hogy erőre kapjon, de különben a fenyőrud végén lobogott a szurok s szinte láthatatlan volt az a sok ködember, aki hozta a világosságot. A mi embereink elibük mentek, ezek közül már csak talán minden harmadiknak a kezében füstölgött egy-egy végigégett fáklyaüszök s a mikor fáradtan, csodálatos bamba nézéssel meg tántorgó járással elhaladtak mellettünk, egészen sötét lett. A másik sor ember fölvaltani jött ezt a csapatot, de idő telt bele, míg hozzánk értek. Most már a mi fáklyásaink is elmentek, amazok is messze voltak még s a feketeségben, a mi körülvelt, rettenetesen nyögtek és sóhajtottak az emberek a szalmán.

Alattunk pedig kezdett átmelegedni a föld, mintha valami óriás sütőkemencze tetején taposnók az agyagot. S mintha megmozdult volna, éreztük, hogy reszket. A fáklyások jöttek. Szabályos négyszögben fölállottak, minden kettő közé egy-egy katona jutott feltüzött bajonettel s kívül a kvadráton sok zsandár sétált. Ezek kiabáltak is és ha a nagy hang se használt, szidták az Istent és visszalökdöstek egy pár asszonyt, aki okvetlenül be akart rontani a fáklyások közé, mivelhogy kereste az urát, vagy a gyermekét, a kiről nem tudta, hogy él-e, hal-e?

—Azt kell előbb megvizsgálni, hogy ki melyik a sok között. Nem érti?

A felelet is eljutott hozzánk. Rekedtes, kongó hang volt, valami nem egészen öreg asszonyé, mert fiatalos volt benne az erő.

—Nem, nem értem. Oda akarok...

—Ha az megvan, kikapja mindenik a magáét.

A tárnaháznál túlköltek. Erre mélységes csend lett, s azt is hallani lehetett, hogy csikorog a kötél a felhuzó gép csigáján. Odameresztette mindenki a szemét a nagy ajtóra, a mit a messze külső világítás feketén hagyott. Aztán hangos szó hallszott:—Fogd a fejénél! Emeld, jobbra—s négy ember lassan kiczipelt egy ajtódeszkára fektetett testet és lefektették a szalmára, ami hosszu vonalban el volt már készítve azoknak, akik még következnek. Másik négy jött, azok is hoztak valakit, a fáklyások tovább adták a híreket, a mint uj meg uj teherrel jöttek ki az emberek a kapun.—Ez még él, annak már vége, szuszog, ebben van még lélek s némelyik katona tátott szájjal előrehajolva

bámult.

Lenn a föld megsokallotta, hogy mind kihordják a gyomrából, amit már megevett, nagyot bődült és vonaglott, a népek sápadtan bámultak egymásra, künn pedig, a hol a mindenféle közönséges ember állott, jajgatni kezdtek az asszonyok.

A tárnaház most már egyenletes lassu tempóban egymásután adta ki magából a sok fekete testet. Az emberek belejöttek a munkába, most már nem is csináltak nagy czeremóniát. A kibén semmi élet se volt már, azt csak lefordították az ajtódeszkáról a zsupra, ami éppen következett, gyorsan fordultak be a kapun, meg újra ki, csak hang nem volt semerre semmi egészséges, emberi. Egy-egy láncz csikorgott vagy messze keservesen vonított egy kutya. Arra következett egy kis mozgás, hogy az igazgatósági házból lejöttek a direktorkisasszonyok, s dideregve, az egész fejüket bebonyálva a nagykendőkbe, végigjárták az egymás mellé fektetett emberek sorát s egy-egy cikk narancsot dugtak a nyitott szemü, még pihegő emberek szájába, vagy konyakot adtak annak, aki meg tudta inni. Az istenes munkába belefáradtak, egymást támogatták s némelyiket a cselédek vitték, csak éppen hogy a lábán járt. Az apjuk küldte őket; azt mondta, hogy ez jó vért szül a gyászos emberekből.

A tárnaházban megint csikorgott a láncz a felhuzó csigáján s most újra megindult egymásután a négy-négy ember; ugrálszik egész rakást hozott fel egyszerre a bennrekedtekből a lift.

—Vannak még?—kérdezte valaki egészen a sor végén. A szalmán feküdt és a lábaira egy ócska zubbony volt terítve. Mellette lehorgasztott fejjel, komoran egy fáklyába bámulva, fiatal uri ember állott, valami hivatalnok az igazgatóságtól. Mikor a hangot hallotta, gépiesen hátrapillantott s aztán körülbámult a nagy feketeségbe cél nélkül, bizonytalanul. A lábainál megmozdult az ember. Rettenetes kinnal föltámaszkodott a könyökére, a zubbony alól pedig vékony, fekete csermelyben megindult s a fiatal ember csizmái alá folyt a vér. Az ember összeszorította az ajkait, hogy ne kiáltson, beledülledtek a szemei a fájdalomba s a mikor már egy kicsit hozzászólt a kínhoz, suttogva szólította meg újra a hivatalnokot.

—Fülöp ur, meghalok?

A fiatal ember rábámult s olyan kábult volt, hogy nem értette meg egyszerre a kérdést. Csak úgy felelt az esze nélkül:

—Meg, meg, mind...—A mikor rápillantott az emberre, lehajolt hozzá és jól megnézte.—Maga az, Fábán!

—Mi a bajom? A lábamat nem érzem... Emelje fel a zubbonyt, nézze meg.

A fiatal ember irtózáttal meredt rá s rémülten tiltakozott.

—Nem, azt nem teszem, nem tehetem...

—Mert én nem érek odáig.

Nagy csend lett, a két ember egymásra bámult. Az ur félelemmel, irtózáttal, a paraszt nyugodtan, csak éppen hogy elfáradva. Ő is szólalt meg újra először.

—Az baj, hogy reggelig se élek. Meg kellett volna még mondani egyet s mást az asszonynak. Ugy látszik, hogy nem engedik ide, míg a többi is ki nem kerül a tárnából. Hallom a zsandárt, azért mondom. Hát Fülöp ur, jó hogy itt van. Tessék beszélni vele, hogy menjen azután Sándor bátyámhoz Abonyba, a gyerekeket pedig küldje fel Pestre a Férihez. A mi kis pénzt kap utánam, abból élhet valahogy. Miklós legyen asztalos, beadhatja a Sallay gyárba, Pistuka pedig majd az lesz, a mire kedve van. A nagy lábában jobbra, lenn éppen a deszkán pénz is van. Tán írnia fel Fülöp ur, elfelejti...

A hivatalnok rábámult elképedve, de melegen és mikor vonaglott egyet a suttogó ember arcán a fájás, feje alá tette a karját s apás igyekezettel emelte a levegőbe... Az ember sziszegett s a szemeit lehunyva könyörgött:

—Velem ne törődjék...

—Fábán...

—Tessék?

—Hát aztán így elmegy, ilyen könnyen...

Az ember lehunyta szemeit s most ugrálszik, eltompult benne a fájdalom, mert kisimult az arcza. A másik pedig töprengett felette. Ilyen közvetlen közelből látta a véget s meglepte az, hogy olyan könnyű a meghalás. Ráhajolt a sápadt arcra s belemeresztette a szemeit abba a kiolvashatatlan világba, a mi a kettő közt van, ott, a hol az élet végződik és kezdődik a nihil, a végtelen

rejtelem, a mibe az ember beleőrül. Szerette volna megrázni ezt az embert s kifaggatni belőle azt, hogy mit lát, mit hall, mit érez, de arra is képtelen volt, csak bámult és motyogott, magában tépelődve.

—Ilyen könnyen Fábían, ilyen könnyen?... Így megy el az ember?...

Az ember fölnyitotta a szemeit s mintha csendes mosolygás suhant volna végig az arczán.

—Ki így, ki amugy...

—Borzasztó!

—Egyszer meg kell halni.

—De így!

—Így, vagy úgy, mindegy.

—Mondtam, hogy az István-folyosót be kell falazni. Mondtam, hogy emberpusztulás lesz a vége. Mondtam, mondtam, én nem vagyok a hibás, Fábían. Az igazgató ellenkezett...—Hogy erre gondolt, féktelen dühbe jött s tehetetlenségében a szalmába markolva sírni kezdett és egyre azt hajtotta:—Mondtam, én megmondtam nekik...

Előtte mindig gyöngébb és gyöngébb lett a sáppadt ember hangja.

—Mindegy az... A fába is beleüt a menykő. Meg nincsen olyan erős ház, a mi egyszer össze ne dülne... Száz esztendeig nem mindenki élhet, nem is lenne jó, nem... Miért legyen én nagyobb ur, mint más, mindenki meghal, mindenki... Jönnek mások, mennek, jönnek.

A fiatal ember fölállott és lázasan, mintha beteg lenne, motyogott magában:—Mennek, jönnek, mennek... Egyszerre gyorsan visszafordult az emberéhez s kíváncsiságban égve sürgette a szemeivel, hogy mondjon még valamit. Az összetört ember most már egészen mozdulatlanul, nyugodtan feküdt, csak a zubbony alul kicsergedező vér mutatta, hogy még nem aludt el benne az élet. Mosolygott; mintha mulatott volna azon az egészséges férfin, a ki mellette guggolt. Aztán eszébe jutott valami, de már olyan halkán beszélt, hogy alig lehetett megérteni a hangját.

—Ne felejtse el Fülöp ur, a gyerek menjen a Sallay-gyárba, az asszony Sándorékhoz, aztán csak éljenek, a mig lehet.

ORVOSSÁGOK

Tulajdonképpen már szombaton kezdődött el a munka. A férfiak a földek közepe táján, hogy minden oldalról egyformán közel legyenek a keresztek, szérüt csináltak. Hig anyagot kentek szét a tarlón, akkora négyszögbe, mint egy pokrócz, bokáig bennetapostak eleintén, aztán mindig күнnebb és күнnebb húzódtak belőle, míg olyan sima lett, mint az asztal; körül azalatt megrakták kévével a szérüt, falat emeltek a kalászos zsupokból, mintha az a négyszög lenne a szegény gazdaember vára. A kévehordás nyomában verebek szedték a szemet s rá se hallgattak a kereplőre, mely a föld végén, az országot mellett lármázott. Épen ugy hozzászókkott már a madár is ehhez a csatarához, mint az ember. Vasárnap nagy pihenő következett. A legénynép mulatott csak, meg a lányok. A férfi korán feküdt, hogy ereje legyen holnapra, a mikor az következik, hogy az ember kiveszi a termésből a szemet, hasznát látja a mult esztendőnek. Reggel kimentek a szérüre és a mikor az ég ráhaján fölbukkant a nap, már puffogott mindenfelé a szalma kalászos felén a hadaró, ritmikusan, megcizfrázva, mintha három-négy kovács verné az üllön a lágyvasat. A férfiak különben komorak voltak s talán még nehézkesebbek, mint máskor. A termés nagyon rossz volt. Nagy polyvafellegek kavarogtak a levegőben a fejük fölött és alig-alig maradt valami kis szem a szérün, a mikor elkapták felőle a kivert fejü szalmát. Bennről a faluból leányének hallatszott ki időnkint: egyetlen hang, a mire ideges lett a sok paraszt. A mikor pihentek, némán bámultak a kis szemetes buzacsomókra a lábuk alatt, mindenik osztotta a szemével három-négy porczióba, számítgatta az adót s némelyik úgy verte földhöz a csépét, mintha nem is venné fel újra. Azonközben dél lett. Leányok, asszonyok jöttek kifelé az uton az ebéddel s fáradtan, ellanyhulva érkezett ki a földekre a harangzó.

A falu üres volt. A nagy familiákból maradtak otthon néhányan, az asszony, a gyermekek, az egészen kicsik s egy-két cseléd. Ebéd után lassan, folyton törülközve mentek végig a posta felé az urak és békességesen utánuk bódorgott egy-két kutya, a ki éppen itthon maradt. Kocsinak hire se sehol, csak éppen a felső uton jött egy, de az is letért a malomhoz. Annál inkább

kiritt a némaságból, a mibe csak messziről dongott bele a puffogás, a jajgatás, a mivel kiszaladt az utcára Varga Boldizsárné. A nehéz, nagytestű asszony sietve topogott át az uton egy másik kicsi házba, éppen a bolt mellett s a tornáczgerenda oszlopához támaszkodva jajgatott.

—Kata, Kata, jöjjön ki kománé lelkem...

Másik asszony jött ki a házból, de lomhán, mintha még mindig aludt volna. Ennek más volt már a formája is. Szikár, keményarcú asszony volt; a mi előlátszott a szoknyája meg az inge alól a bőréből, az sárga, mintha valami szintartó festékben fürdött volna s kis, alig ujjnyi vastag hajfonat csüngött le hátul a feje búbjáról. Szurósan nézte végig az asszonyt s úgy beszélt, mintha nem is akarná eltitkolni azt, hogy nem szereti ha zavarják.

—Mit akar?

—Jöjjön át hamar. Az isten megfizeti, jöjjön. A maga keresztfia, a Béni valamit csinált magának. Az elébb jött haza a szérüről, azt mondja, hogy kalászt vertek a szemébe. Meg is van dagadva a szeme, úgy hogy már alig látszik. És ordit... Jöjjön kománé...

Akkora már elevebb lett a rideg asszony. Bezárta az ajtót és sietve ment át a másik házba, el is maradt mögötte a másik, az anya, aki jajgatott és az ut közepén megállott imádkozni.

—Édes istenem, édes teremtőm!...

A gyermek valami hat esztendő fíckó, a pitvar közepén feküdt a földön és már belekábult a fájdalomba. Piszkos kendőt szorított a szemére és csak nyafogott, míg azt nem érezte, hogy valami beleszur a fejébe a szemén keresztül, ami áthasogatja a bőrt, meg a csontot, mindent... Ilyenkor visított, amíg birta s aztán erőtlően esett vissza a földre.

A két asszony megállott mellette és egymásra bámult. Az anya kétségbeesetten, mintha rögtön belebolondulna abba, hogy így kínlódn látja a gyermekét, a sovány sárga szomszédné pedig inkább vizsgálódva, mintha orvos vagy valami afféle lenne. Végre is lehúzták a gyermek kezét a szeméről. Csunya vörös daganatot takart a piszkos kendő. Az anya elsápadt és a falnak esett, úgy elrémült. A másik is megilletődve szólott.

—Ilyenkor megtesz az ember mindent. A gyermek mégis csak beteg, csúnya a szeme. Valamit be kellene talán adni neki.

—Vagy megkenni...

—Ugyan! Nem külső állapot ez... Különben én nem is ártom bele magam. Talán ha elszaladna a kapitánynéhoz, az tudna valamit mondani.

A nehéz kövér asszony már ment is. Porzott utána az ut, ahogy szaladt, lihegve s megállva egy-egy pillanatra, míg kifújta magát, mert már-már összeesett. A kapitányné lenn lakott a falu végén s mindenre tudott valami orvosságot. Nem drágát, rendesen olyant, ami mindjárt kitelt a háztól, de ha boltba kellett menni érte, akkor is sokkal olcsóbb volt, mint a patika. Varga Boldizsárnén is segített s a kövér asszony nemsokára visszafelé rohant az uton. Valósággal beesett a házba s rekedten nyögte ki, hogy mit tanácsolt a kapitányné.

—Anyatejet kell fejni a fájós szemébe. Honnan vegyem? Honnan?

Zavartan, tétovázva nézett a mellére s az ajtófélfához verte a fejét kétségbeesésében.

—Honnan, honnan?

A másik asszony elsuhant mellette s nem telt bele egy kis negyedóra, már visszajött a pakulárnéval, akinek éppen három hete adott az Isten egy leánygyermeket. A fiu akkor már az ágyban volt s az anyja mellette sírt most már csöndesebben, inkább reménykedve, mint vigasztalanul. A pakulárné becsületes nagy barna arcza sugárzott az örömtől. Boldogan hajolt a gyermek fölé s tele kebléből bőségesen ontotta a vörös daganatba a tejet. A gyermek visított s rugott, de a két asszony lefogta a kezét, lábát s az anyja fáradtan könyörgött a pakulárnénak:

—Még, még... A magáé is jóllakik, meghálálom...

Valamicskét mégis enyhített a gyermek tüzen a friss tej. Végigfolyt az arczán s hűtötte... Behunyta a másik szemét is, ami pedig már szintén dagadni kezdett és fáj... Mégis csendesebb lett s az asszony, aki a mellében hozta el az enyhülést, büszkén huzta össze a nyakán az inget és mosolyogva, boldogan ment vissza a szép egészséges kis leányához, aki azalatt egy szürön, a kutya mellett rugdalózott és nagyokat rikkantott.

Estére se harangoztak még s már nyilvánvaló lett a két asszony előtt, hogy az anyatej nem sokat használt. Talán még ártott is. A gyermek szeme mind nagyobbra dagadt s véresebb lett és most már folyton hasonlatosabb lett hozzá a másik is, mintha valami utálatos, borzalmas nyavalya el akarta volna lepni az egész fejét. Néha a homlokához kapott s még élesebben visított. A száraz, sovány asszony ilyenkor elfordult. Nem bírta nézni, hogy hogyan kinlódik a gyerek, s belelágylt, valósággal elolvadt a szájalomban. Azon töprengett, hogy hova kellene menni orvosságért. A gyermek most már egészen az ő kezében volt, az anyjának nem vehette semmi hasznát. A nagy, erős asszony az ágy szélére dülve hangtalanul vonaglott; azt se érezte volna, ha ütik, ha rúgják... Semmi lett belőle.

A sovány asszony egyszerre fölkapta magát és elment. Az ajtócsapásra fölrezzent a gyermek anyja, de rögtön visszajettette a fejét az ágy fájára. A gyermek utána nyult, kereste a kezét és rimánkodni kezdett neki:

—Nem látok semmit se, magát se. Gyujtson lámpást.

A szomszédné egy másik asszonnyal jött vissza. Éppen az uton találta, amint a szérüről jött vissza s mindjárt hozta is. A magáéból ígért neki lisztet és darát s tolta maga előtt, mintha valami állatot hajtana. Az asszonynak az volt a hire, hogy nagyon jó doktor. Tömlőczben is volt már s mostanság már csak akkor hajlandó megosztani a tudományt a szenvedőkkel, ha semmi gyanus ember nincs a közelben, teszem fel kisbíró, zsandár, vagy valami ur. A házba sompolyogva elgondolkozva állott meg a gyermek fejénél. Nem tudott rögtön tisztába jönni magával; ilyen esete nem igen lehetett.

—Talán egy kis porczukrot kellene a szemébe fujni szegénykének—mondta—vagy hogy eczetes tormával borogatni. Talán kámforos pálinka se volna rossz.

—Csak egyet mondjon, ne annyit. Megbódul az ember.

—Hát az eczet, az való neki. Csak rá kell tenni. Ha nem használ, akkor már az Isten ő szent felsége se akar segíteni.

Maga is letelepedett az ágy mellé s a szakajtó rongyba gyömöszölt eczetes tormát ő szorította le a saját két nagy vörös kezével a gyermek szemeire. A gyermek magasra dobta magát az ágyon s hörgött perczeig, míg össze tudta szedni magában azt a hangot, ami végtelen fájdalomnak megfelelt. Akkor borzasztót kiáltott, mint egy férfi, akit fejbevágnak s felült az ágyban. Piczi karjaival hadonászott, megmarkolta az ágy deszkáját és rázta, hogy majd leszakadt alatta a nyoszolya s lassan-lassan halt ki belőle a hang. A doktorasszony vállat vont s némileg aggodalmasan suttogott a másiknak.

—Nem túri, nem hogy használjon.

A szegény asszony szemeiből kicsordult a könny, a földhöz csapta és az agyagba taposta a szakajtórongyot. Azután a két száraz keze közé fogta a gyermek fejét s beszélni kezdett hozzá, míg könnyeivel az arcát mosta.

—Buxsi, te kicsi, no fáj...

A gyermek elalélt. Valami kicsi megkönnyebbülés látszott rajta. Feje visszaesett a párnára, kis szintelen kezeccsével belefogózkodott a szikár, csontos karba, a melyre ránehezedett forró, lázas teste s inkább csak egészen magában, hogy csak kitalálni lehetett, de hallani nem a szavát, az anyját szólította. Az összetört asszony erre fölnyitotta a szemeit s mereven bámult rá a gyermekre.

—A magáé no! Mit nézi!—mondta az idegen asszony s dühösen rázta meg, a mikor erre se akart életre ébredni.

A másik asszony szórakozottan állott föl az ágy mellől, kétszer-háromszor végigjárt a szobán, látszott az arcán, hogy valamin töpreng s aztán egyszerre föllódította a helyéről a doktornét.

—Nem tud maga semmit, de azért megkapja a lisztet meg a darát, ha hamarosan fuvart kerít.

—Honnan lelkem? mind a szérün vannak.

—Józan Sándor itthon van, oda menjen. Mondja neki, hogy négy pengőt adok Mária-Büdig. Legyen itt mindjárt.

Az asszony elment s a szomszédné letérdelt a másik mellé a földre és a fülébe kiabált, hogy hátha megérti.

—Vargáné, elmegyünk a szent Szüzhöz, Büdre. Annak segíteni kell. Nekem nem vérem itt ez a gyerek, de azért úgy imádkozom, hogy tán jobban mint maga.

Az asszony intett, hogy érti. Föllállott s szép rendesen kezdett készülődni. A

gyermeket lepedőbe hengergették, mielőtt elmentek volna, a Mária-kép alatt meggyújtottak egy mécesst s a tornác padkájára egymás mellé ülve, szó nélkül várták a kocsit. A mikor megjött, fölültek, az egyik asszony a gyermek fejét, a másik a lábait szorította magához s mind a ketten elkezdtek halkán a fogaik között imádkozni. Már alkonyodott. A gyermek testén néha, mintha a hideg futott volna végig, úgy megreszketett. Az anyja jobban a fejére huzta a lepedőt s a mikor rápillantott, megragadta a másik asszony karját és nyögre beszélt.

—Nézze, mintha feketednék.

Az is belenézett a lepedő tölcserébe s halványan meredt reá a mozdulatlan gyerekre. A fiúcska halántéka igazán feketedni kezdett, előbb csak egy karikában, aztán mindig sötétebb lett a folt. De élt. Mintha vigasztalni akarta volna a két asszonyt, egyet-egyet rugott rajtuk, vagy a kezével bökött beléjük, de gyengén, alig-alig hogy észrevették.

Hallgattak aztán az egész uton. A sovány asszony átfonta még a szomszédját is az egyik karjával, nehogy kiessék a kocсібól s úgy kiabált a lovakra: gyihé! gyihé!—A hangja rikácsolt s a kis lovacsókák igazán megijedtek tőle, mert galoppban iramodtak neki a büdi kaptatónak.

A csodatevő szűz asszony képe a templomban volt Büdön. A két asszony nyitva találta az ajtót. Akkor már csak az anyja karjában volt a gyerek s a nehéz nagy asszony végig esett a kövön s a feje fölé tartva a hideg, most már csak alig pihegő kis testet, rikoltva követelőzött.

—Itt van, no most! Lássam, hát lássam! Mária, add vissza, Mária, ne vedd el.

A sovány szomszédné hátrább huzódott és úgy imádkozott, hogy egy pillanatra meg nem állott a szája. Gyors, sietséges motyogása volt a kíséret ahhoz az őrvjögéshez, a mivel a másik asszony sikongott a szeliden mosolygós asszonykép előtt.

És lassan egészen fekete este lett.

SZERENCSETLENSÉG

Kérem szépen, az a baj nem ott kezdődik, a hol mondani méltóztatik, hogy az asszony bejött a kávéházba, hanem előbb, messze, a hova visszamenni nem is volna eléggé fontos a nagyságos uraknak. Ha úgy parancsolják, hogy mondjam, hát mondom, csak éppen hogy az ügyvéd urral szeretnék pár szót váltani, mert nem akarnék csak úgy a magam jószántából valami olyast mondani, a mi megnehezítené az ügyemet. Elég súlyos az már úgy is.

Ott kezdtem, hogy sokkal hamarabb születtem meg, mint a hogy apám elvette az anyámat. Csak úgy együtt éltek s én kilencz esztendő voltam, a mikorra anyám addig kunyorált, hogy az oltár elé mentek. Apám ácsallér volt s elejétől kezdve nagyon dühös volt rám, hogy csak én voltam az oka a házasodásának. A hol csak előkapott, megpofozott, fölrugdalt s rám kiabált, hogy egy ilyen ostoba béka miatt sok előnyös pártit elmulasztott. Tehettem én arról? Egyszer úgy megütött, hogy belesántultam, azóta biczegek a ballábamra. Most még nem annyira, mert jó meleg idő van, de ha változik a temperatura, bizony nagyon észre venni, akár mekkora sarkot rakatok is a csizmám alá. Félénk beteges gyermek lettem az apám miatt s tán a fejemben is volt valami baj, mert biz én még ma sem vagyok valami értelmes ember; csak éppen hogy dolgozom, a mihez éppen értek s a mihez nem kell olyan nagy tudomány, mint teszem fel a betüvetéshez, meg a rajzhoz s több afféle uri munkához.

Anyámnak volt egy bácsija Oláhországban. Timár, meg finomabb dolgot is elkészít, szattyánt ilyesmit olyan puhára, mint a bársony. Annak irt, hogy vegyen magához, aztán fizet értem tiz pengőt a kosztra, meg a kvártélyra s tanuljam ki a mesterséget. Így kerültem oda le. Nem volt kedvem a timársághoz, de hát láttam, hogy végre is valamit meg kell tanulni. Mig rendesen megérkeztek a tiz forintok, nem is volt semmi bajom, de egyszer anyám betegeskedni kezdett, akkor azt írta, hogy legyenek egy kicsit türelemmel, aztán meghalt, hát egészen egyedül maradtam s most már ott kezdtek verni. Egészen belebutultam, még gyávább és siránkozóbb fiu lettem s egyszer aztán nekiindultam a világnak.

Azóta aztán csavargok. Nem loptam, nem csaltam, csak legföltrebb koldultam, ha már nagyon éhes voltam, de azért senki világtolvaját annyiszor be nem zárták, mint engem. Mintha csak arra lett volna mindenfelé a zsandár meg a policzia, hogy engem lökdössön be a tömlöczbe, ki a tömlöczből, meg utaztattak, kikergettek a városokból, elküldtek a határra, lefotografáltak egy

numerussal a kezemben, rámfogták, hogy valamibe töröm a fejem, pedig sohase akartam egyebet, mint megszerezni egy darab kenyeret. Nem kellett senkinek. Egyszer, a mikor már nagyon el voltam keseredve, azt hiszem Brüsszelben vagy Lyonban—eljutottam én kérem szépen mindenfelé—egy korcsmába ténferegtem. Sok szocialista munkást találtam ott, a kik éppen arról szónokoltak, hogy milyen lesz a jövő társadalma, meg hogy minden ember egyenlő.—Ezek az én barátaim,—gondoltam,—de aztán kicsufoltak és kidobtak. Nekik se kellett. Megpróbáltam mindent, de hát nem ment. Akkor aztán mondta valaki, hogy legyek pinczér. Valami első nem leszek ott se, de hát megélhetek valahogy. Azóta egészen jó dolgom van, hogy soha jobbat ne is adjon az Isten. Egész jól elbiczehettem volna odáig, a hol aztán már többet nem biczeg az ember...

Akkor aztán közbejött az, hogy megházasodtam. No, ez nagy eset volt az én szegény életemben. Sohase is mertem volna gondolni arra, hogy nekem valaha saját ágyam legyen, meg éves lakásom, rendes kosztom, a mit az asszony talál fel... Mégis megesett... Most már elég baj lett belőle, hanem akkor nem birtam magammal az örömtől. Lány természetű ember vagyok, minden megrikat; akkortáiban sokat sírtam; magam se tudtam, hogy miért, csak potyogott a könnyem s csendes megelégedés töltött el.

—No öreg fiu, mondtam magamnak—hát csak neked is megvirrad. Egy kicsit kevesebbet iszol ezután, mert akkor tetszik tudni, ugy éltem, mint a többi pinczér; aztán hozzá se nyulsz a krajczárokhöz, a mi összegyülekezik a zsebedben, aztán jól lesz... Nem is értettem egészen a dolgot. Furcsállottam... Mivel érdemeltem meg? Hát mindegy, megtörtént, akadt párom nekem is.

Nem volt szép, öreg is már egy kicsit... A nyári lokalitásban ismerkedtünk meg. Egy másik leánnyal vetődött ki oda, meg egy rendőr is jött velök, a ki meg a bátyja volt. Szívesen beszélt... Aztán mondta, hogy tegyek forró fokhagymát és ineresztő pópiumot a lábamra, arra kinyulik. Ez nekem jól esett... Lám, lám... gondoskodik rólam... Ott maradtam egy-egy perczre az asztalnál... Beszélgettünk... A másik leány kaczagott; azt hiszem azon mulatott, hogy hogyan tánczolnak a kezemben a sörös poharak, a mig járok; ő leszidta, hogy viselje becsületesen magát; ezt mondta a rendőr is, aztán jöttek máskor is és hamar rendbehoztunk mindent. A főnököm adott negyven forintot, azzal vettünk butort, asztalt, székeket, szekrényt, lámpát, már a mi kell; ő is ide adta, a mije volt, azzal fizettük meg a papot s éltünk szép csendesen, boldogan; hogy milyen boldogan, azt nem is tudja az, a ki csak ugy könnyen jut a családhoz, a szép ember, meg a ki ép, egészséges. A mikor tellett az időmből, hazaszaladtam, néha még délután is, három és öt óra között... Később diványt is vettünk... Ott hevertem, a mig az asszony a tűz mellett elmosta az edényt s dudorászott... A szekrényben egyszer ezüst forintokat is láttam egymásra rakva. Nem szóltam egy szót se, csak egyszerre ugy éreztem, hogy ur vagyok s arról kezdtem gondolkozni, hogy hol nyitom meg majd a kávéházat.

Akkor már kávéházban voltam. Ott több ember megfordul. Mégis csak jobban összeszedi magát az ember. Sokat kell eltűrni; ugy beszélnek az emberrel a vendégek, mint a kutyával, hanem hát nem az a fődolog, hogy czirógassanak, hanem, hogy éljünk.

Igen, erről akartam beszélni...

Nincs annak terminusa, hogy mikor, nem is ment egyszerre, hanem lassan-lassan, nagyon büszke ember lettem. Nem a vendéghez, hanem csak ugy magamban, meg az asszony előtt. Gondoltam, hogy nem vagyok éppen hánytvetett ember, éves lakásom van, családom, becsületes keresetem, minek engedjem meg, hogy minden lump belém törülje a lábát. A kávéházban nem szóltam semmit, a vállaim közé húztam a fejem, hanem otthon kezdtem nagyobbnak mutatni magam, mint a milyen voltam. Gondoltam, hogy az asszony előtt csak megmentem a becsületet. Lassan kezdtem, aztán mindig többre bátorkodtam, mert láttam, hogy jól esik neki, de meg hát legfőképpen nagyon jól esett egy kicsit kiegyenesedni. Mondtam neki:

—No te asszony, a pinczérnek ugy általában nem igen megy jól a sora az üzletben. Nem igen bánik vele valami tisztességesen se a kávé, se a vendég, hanem nekem semmi bajom. Ugy megbecsülnek, hogy szinte csoda. A multkor is egy társaság megkínált sörrel, kávé meg annyit ihatom, a mennyi belém fér.

Aztán azt mondtam egyszer, vagy nem is éppen azt, hanem olyasformát:

—Az ember igazán nem is érzi, hogy ki kell szolgálnia a vendéget. Azt mondják: kérek szépen egy kapuczinert, egy sört, meg-megköszönik; ilyen helyen csak jól érzi magát az ember. Müvelt emberekkel van dolga, nem érzi, hogy fárad.

Aztán meg olyast is mondtam, hogy majdnem úgy vesznek a vendégek, mintha én volnék a gazda. Még a főnök is. Olyan társforma vagyok, mintha nekem is lenne pénzem az üzletbe fektetve. A tüzlegény a multkor is mondta:—Hej Ferencz ur, csak nagy becsülete is van itt magának. Azelőtt még pofon is csapták minálunk a pinczért...

Az asszony úgy nézett rám, hogy aztán már egészen beleszoktam a hazudozásba. A mint betettem magam után a kávéház ajtaját, mintha kicseréltek volna. Ugy mentem haza, mint valami hivatalnok az irodából, pedig hát egyszer-másszor ugyancsak bajos volt már lehazudni, hogy milyen keserves volt a dolgom a kávéházban. Én voltam a viccz, tetszik tudni. Volt egy vendég, aki mindig úgy jött be, mint a hogy én biczegek a ballábamra; figurát csináltak belőlem, lökdöstek az asztalok között, a kávé tegezett és kiabált reám:—szedd a lábad te sánta lidércz! odább te göthös!—A vendégek kaczagtak, egyszer a konyhából bekérték a kalapomat, teleöntötték sörrel s a fejembe csapták; én voltam a kávéház komédiása. De nem szóltam egy szót se. Most már gyerek is volt odahaza, fiu, a kiből úgy határoztam, hogy tanult embert nevelek, meg az asszony, aki mosott reám, meg úgy gondoskodott rólam, mintha az édes anyám lett volna, hát csak elnéztem mindent. Bánja a fene, gondoltam, szenvedek, legalább van miért. Leginkább a mészáros legények jártak hozzánk a vágóhidról. Mit kezdjek ki velük. Elcsapnának, aztán a gyerek, meg az asszony... ördög vigye... Nagyobb szerencsétlenség is megesett már sok emberrel, mint hogy röhögtek rajta.

Otthon pedig azt mondtam, hogy a kávé megkinált, hogy álljak be melléje kompánistának. Pénz nem kell semmi, csak éppen hogy részesedem a haszonból, meg hogy felügyelek a személyzetre...

És itt ütött be aztán a baj. Innen kezdve már ismerik a dolgot a nagyságos urak. Nem védelmezni akarom én magam azzal, a mit elmondtam idáig, csak éppen azt akartam elérni, hogy tudja meg a törvény, miről van szó.

Egy délután,—ott meg is van irva az irásokban, hogy mikor, én már nem emlékszem tisztán vissza,—éppen nagyon tréfás kedvökben voltak a mészáros legények. Azzal mulattak, hogy egyik is meg a másik is kinyujtotta elém a lábát s nem engedett tovább, hacsak át nem ugrom, ami egy ilyen csámpás embernek nehéz dolog. Az alatt elől az üveges ajtón bejött az asszony. Nézte az egésztest s a mikor előre jöttem, ijedten rám szólott:

—Mit csinálsz?

Nagyon megzavarodtam, de azért valahogy csak kivágtam magam.

—Tréfálkozom az urakkal. Így napközben eljátszunk egy kicsit.

—...A fájós lábaddal...—ezt már úgy mondta, hogy láttam a szemében a tájékozatlanságot, a hogy körülnézett, meg elrémult. Hanem azért, ha akkor mindjárt vége szakadt volna a dolognak, nem lett volna semmi baj. Otthon majd csak beszéltünk volna valahogy... Hanem a vendégek garázdák lettek. A mikor nem mentem vissza, kiabáltak utánam.

—Jöss-e már te sánta majom?

—Hol maradsz te Luczifer?

Az asszony bámult ide-oda, elképedt, sírt; egyszerre vége lett mindennek, amit szépen megépítettem otthon. Mondani akartam, hogy:—hát bizony édes fiam, a te urad nagyon keservesen vájja ki a garast keresetnek, hogy kutyája mindenkinek, de azért mink csak mink vagyunk, éves lakás meg... Hanem akkor előre jöttek a vendégek, elől az, aki mindig kifigurázott a járásomban, s most pedig kiabált, hogy:—te biczegő majom—és több efféle. Elfutott a düh, ami nálam olyan hirtelen jött, mintha egy pohár nagyon erős pálinkától egyszerre részeg lesz a gyengefejű ember, mellettem volt az a dákó, ott a tekintetes törvény asztalán, a fejébe csaptam s aztán vége lett.

Igy áll a dolog, könyörgöm alázatosan.

A BOTRÁNY

I.

Kevesen látták a dolgot, de az a kevés tovább beszélte a sokaknak, s mára már kész a világra szóló skandalum. Tegnap délben a legelevenebb uton, ott a hol a nagy emeletes kávéház és vendéglő kaczerkodik a komoly, csupa oszlop Operával, megállott egy kocsi. Egy öreg ur ült benne és egy szép fiatal, barna leány, tizenhat-tizenhét esztendő, nem is egészen hosszú ruhában, csak

olyanban, a mi bokáig ér. Az inas leugrott, föltárta az ajtót s lesegítette a gyermeket, a ki egy kicsit körülnézett, keresett valakit. A lámpa mellett egy kopottas fiatal ember állott. Bátor nézésű, jó vidéki fiu, bizonyosan valami egyetemi hallgató, vagy még inkább valami technikus, a ki az apróhirdetések között nagyon szerény feltételek mellett olyan haszontalan kölyköket keres, a kiket szekundába ponáltak a professzorok s most valahogyan ki kell rántani a sárból. Mikor a leány meglátta a fiut, merészen hozzálépett, mondott neki pár szót s megfontoltan, komolyan, minden sietség nélkül megcsókolta az arcát. Akkorra már néhány kíváncsi ember állott meg körülöttük s ügetve jött egy lovasrendőr, hogy lássa, mi a baj. Az öreg ur végignézte az egészet a kocsiból; mikor a leány visszafordult, eléje nyujtotta a kezét, bevonta maga mellé, az inas becsapta az ajtót s a nyugtalan, ideges két nagy nyulánk ló megindult. A fiatalember tovább ment s valami jegyzetekért betért egy antikváriushoz. A kíváncsiak is eloszlottak százfelé kolportálni a hirt, a mi az estilapokról már lekéssett, bár egy éppen arra lézengő riporter nagyon utána vetette magát a dolognak.

Hogy ne tessenék valami nagyon rosszat gondolni arról a kis leányról, ime, elmondom a történetről azt is, a mi az eleje volt.

II.

Körülbelül egy hete Rác Lajos technikus ur, a kinek még csak éppen egy szigorlata hiányzik ahhoz, hogy gépészmérnök legyen, fölmászott egy omnibusz tetejébe s kiment a ligetbe tanulni. Ilyenkor ott nagy csend van, még a verebek is hangtalanul gubbaszkodnak össze a hidegben. Ha végigjárnak az utakon, nyugodtan gondolkozhatik az ilyen diákember, a kit nem bánt a fagy meg a dér. A nagy kocsi lassan döcögött előre a sima uton, a diák fölállott a kocsi korlátja mellé s azon mulatott, hogy benézett a földszintes lakásokba s egy szép ebédlő berendezést keresett magának arra az időre, a mikor majd ebédlője lesz.

Könnyü, nagy kosárforma kocsi közeledett gyors ügetésben az ut végén. Gyönyörű, könnyü lábu, karcsu lovak voltak elébe fogva. Fiatal ember tartotta a gyeplőt s nem ült mellette más, mint egy őszes bajuszu, pörge kalapos kocsis. A diáknak megakadt rajtuk a szeme, kihajolt a korláton s úgy nézte, hogy hogyan jönnek s hogy suhannak el majd az omnibusz ablakai alatt, gyorsan, tűnemenyszerűen, mint a gondolat, a mi csak átfut az ember agyán. Mosolygott s egyszerre fölajdult és az arcához kapott. Bal fülétől a szájáig hosszú vörös vonal egy szempillantás alatt, mintha késsel hasították volna végig. Az urfi, a ki a lovakat hajtotta, végighuzott rajta az ostorral. A szegény fiut előbb megbénította az éles fájdalom s mikor jajgatni kezdtek körülötte az emberek, hogy—gázság, aljasság, ha tanu kell, hát ők itt vannak valamennyien...—neki pirult az egész arca, hogy elveszett benne a vörös vonal s lebotorkált a lépcsőn s futni kezdett a kocsi után. Mire néhány lépést tett, már eltűnt a fogat s a diák tehetetlen dühvel állott meg az utcán. Az alatt végigfolyt a kabátján a vér s gyülekezni kezdtek körülötte a jó emberek, hogy megvigasztalják. Rettenetes volt a szép nagy fiu. Szemeiből csurgott a könny, fáradtan lihegett a nagy indulatban, a mi majd szétvetette, fuldoklott. Tisztelettel bámult rá a tömeg s jött egy rendőr is, a ki azt mondta, hogy menjen be a kerületi kapitánysághoz, ott majd kinyomozzák, hogy ki volt az a betyár...

A fiu menekült előlük. Zsebkendőjét folyton az arcára szorítva indult el az utcákon kóborolni. Egy-két óra alatt lehült egy kicsit, nyugodtabban gondolkozhatott a módokon, a hogy utána járhatna az ostorosnak. Végre is nem tudott egyebet kiokoskodni, mint hogy néhány lapban apróhirdetést adott ki, a miben felszólította azt az urfikocsist, a ki megütötte, hogy jelentkezék, különben gyáva kölyöknek tartja.

A hirdetések árát a házi asszonya adta kölcsön s ő borogatta éjjel az arcát is jeges ruhával, míg a fiu lázasan s izgatottan elaludt egy-egy negyedórára.

III.

Három nap is elmúlt s az urfi még mindig nem jelentkezett. A negyedik napon másik házba, sokkal szebbe és előkelőbbbe költözött át a történet. Báró Tomahidy Ferencz urnak az öregebb kocsisa, a ki szintén Ferencz, de csak az egészen közönségesek közül, elfogta a lépcsőn a kisasszonyt és alázatosan megkérte, hogy szólhasson egy pár szót, mert már nem bírja tovább magában tartani, ha kocsis is az ember. Van benne becsület, különösen, ha annyi derék urat szolgált, a milyen a fiatalok között már nem igen akad...

—No hát mi baj?

—Nagyon megköszönném, ha a méltóságos báró urfival ezután a Gábor menne

kocsizni. Fiatal mind a kettő... Én meg megmaradnék a kisasszonynak meg az öreg báró urnak...

—Miért?...

—Hát mert ha véletlenül úgy előfognák az ifju urat, hogy elrakják, hát én már nem igen volnék melléje való. Nem tudom, hogy úgy feledékenységből, mert nem ismerném meg benne hirtelenében a gazdát, nem-e ütnék én is rajta egyet-kettőt...

A kisasszony bámulva meresztette a szeméit a vén emberre.

—De hát mi történt?...

—Benne áll már az újságban is, itt hátul... Elől úgy látszik szégyelték kiirni.

Egy gyűrött lapot huzott elő a zsebéből. A leány sápadtan kapott utána, de a kocsis nem adta mindjárt oda. Előbb körülvonaloza a körmével a helyet, a mit el kellett olvasni s méltatlankodva dörögött:

—Nagyon keresi az a fiatal ember. Én se hagynám annyiba.

A leány nekidült a karfának, egy darabig szótlanul maga elé bámult, sirni szeretett volna, valamit megsíratni, a keserűség összeszorította a torkát s erősen összenyomta az ajkait, hogy valahogy ki ne szaladjon a száján valami keserves nagy hang.

—Ő volt?...—kérdezte halkán.

—Igenis, kérem szépen. A mikor ki akartam rántani a kezéből az ostort, még rám is kiabált, hogy: marha, barom!... Nem szoktak így beszélni az emberrel... Kérdeztem, hogy minek bántotta azt a fiatal embert; azt mondta, hogy csak úgy, mert tetszett neki... Bizott a lóban, az elvágtat majd vele... De az a fiatal ur utána jött, itt van ni...

—Jól van.

A kisasszony alatt megingott a föld. A kocsis lármázta elő a szobalányokat. De mégse volt szükség rájuk, a maga erején ment fel a második emeletre, a hol a bátyja lakott. Az inas utját állotta s azt mondta, hogy a gazdája még alszik.

—Keltsd föl rögtön.

IV.

Mikor bejutott a rendetlen szobába, ráesett egy székre. A bátyja álmosan kérdezte meg:

—Mi bajod?

A leánynak reszketett a hangja, a mig csendesen, visszafojtott indulattal beszélt:

—Küldd ki Tónit az előszobából, mert kiabálni fogok.

—Nem baj.

A leány kiszólott az ajtón:

—Hivja fel a papát!

A bátyja nagyot nézett erre.

—Minek?

—Legyen itt. Ismerje meg a fiát.

—Mit akarsz?

A gyöngö gyermekleány hangosan zokogni kezdett és jajgatott, mintha ütnék.

—Kiabálni, kiabálni...

A bátyja most már csakugyan megijedt s hozzá akart menni, hogy segítsen rajta.

—No mi bajod?

A leány most már fölállott, nekitámaszkodott az asztalnak, hogy erősebb legyen s most már keményen, olyan érdesen beszélt, a milyen hangot ebből a szép, piros, üde gyermekszájából nem várhatott az ember.

—Mit akarsz? Azt akarod, hogy belehaljunk mind a székenbe, a mit ránk hozol? Meddig megy a hitványságod? Te férfi, te ur, hát a kocsisok tanítsanak meg becsültre, arra vársz?

Oda dobta neki az ujságot, kicsi öklével rácsapott arra a helyre, a mit a Ferencz vastag, paraszt körme körülvonalozott.

—Láttad?

Most már a bátyja is elsápadt és hebegett, mint a megfenyegetett gyermek.

—Igen.

—És nem mentél oda megmondani, hogy te voltál?

—Nem... Valami ripók...

—Rossz ember! A mama már meghalt bánatában, hogy ilyen semmi a fia, a papa megöszült és meggörnyedt, mintha százéves lenne, én tönkre komolyodtam, elvetted tőlem a gyermekségemet... Te ember vagy? Milliomszorta emberebb vagyok...

Az öreg báró jött be s tétovázva állott meg az ajtóban. A leány hozzá szaladt s a kabátját rángatva, huzta be a szoba közepébe.

—Papa, ez az ember itt a te kocsidon, a te lovaidat hajtva, a te ostoroddal arczul csapott egy fiatal embert, a kit először látott életében. Most az keresi az újságban, hogy ki volt a bántalmazója. A te fiad tudta ezt és nem mer oda menni, hogy azt mondja: engedj meg uram, én egy hülye urfi-gyerek vagyok, sajnálom, hogy bántottalak, vagy hogy kiálljon vele kardra, vagy nem tudom én mire. Itt hever, mint egy lusta állat és hozzám jön panaszra a kocsis, hogy ő szégyenli ilyen ficzkóval egy uton járn...

Az öreg ember szó nélkül várt, hogy talán mond valamit a fia és a mikor látta, hogy hiába várakozik, elfordult és indult kifelé... A leány azonban utána kiáltott.

—Papa! Még valamit akarok mondani. Itt halljátok mind a ketten... Ugy nyugodjék sirjában a mama, úgy légy boldog te, úgy szeress engem, a hogy megteszem, a mit mondok. Elégtételt akarok adni annak a fiatal embernek. Rögtön irok neki s ha az utcán bántották, hát az utcán teszem jóvá a bátyám aljasságát. Velem jössz holnap és én megcsókolom azt az embert ott, a hol ez a ficzko megütötte. Megmondom neki, hogy egy gyáva sihedernek vagyok a húga, ne panaszoljon ránk, mi nem vagyunk az okai annak, hogy ez lett belőle. Megcsókolom...

—De fiam...

—Papa velem jössz. Esküdtem... A mama nyugalma...

V.

Ez a botrány története. Ne méltóztassék nagyon szigorúan megkritizálni azt a drága barna kis leányt.

A KÉT GLUBOVITZ

A fiatalabb Glubovitz jóformán suhanczkorában került fel a fővárosba, de már akkor se igen látszott meg rajta, hogy vidéki. Roppant finoman öltözködött s a modora is olyan előkelő volt, mint valami hivatalnoké. E miatt valami megkülönböztetett szivességgel bántak vele a boltosok, a kicznél segédkedett. Csak úgy szóltak hozzá: Szabad kérem Glubovitz ur, kérem, sziveskedjék Glubovitz ur... És különösen kitüntették az asszonyok, a vevők. Órákig elültek az áruasztal előtt a törpe zsöllyéken s várták, a mig Glubovitz ur mással végzett, hogy rájuk került a sor, mint a patikában. A többi segéd azalatt a pudli körül ácsorgott s jóformán csak a keze alá adtak holmit, a mint parancsolta. Azalatt pedig alattomosan pislogtak reá és névtelen levelekkel igyekeztek bemártani a főnöknél. Glubovitz mindennel szemben érzéketlen maradt. Azzal az eleganciával szolgálta ki a hölgyeknek a csipkét, szalagot, fodrot, mint a bankár a grófokat a büróban; szó nélkül jött, ment, pontosan, mint valami óramű, senkit se engedett közel magához, hozzáférhetlen, hideg, mindig frissen vasalt uri ember volt, a kinek csak akkor villant meg a szeme, ha sok pénzt olvasott. Ilyenkor lázas, mohó vágygyal tüzelt le a pillantása a bankókra és reszketett a keze. Különben egy viczeházmesternél volt hónapos ágya s retket, vagy ha éppen pazar kedvében volt, turót vacsorázott. Ebből a vizes lyukból, a mosókonyha mellől indult ki minden reggel a sok nagy ház közé, a mik közül néhányat már kiválogatott magának akkorra, a mikor sok pénze lesz s a kiéhezett ember végtelen étvágyával nézte a sok boltot, a mit majd mind fölfal, ha egyszer elég pénze lesz ahhoz, hogy a maga kezére kezdjen üzletet.

Igy élt úgy tíz esztendeig s akkor aztán fölmondott a főnökének s a szomszédban bérelt egy kétakkora boltot, mint a milyenben eddig szolgált s bevonult belé, mint egy fejedelem. Sok ládával, szövettekercscsel megrakott kocsi kísérte s hátul egy egylovas szekér hozta a nagy, kétajtós kasszát, a mit nyolcz legény czeplelt be rudakon a sarokba mindjárt a gázóra mellé. Oda készítették el az irodát is csupa üvegfalból s beállítottak két íróasztalt is. Egy tekintélyeset a főnök urnak s egy kicsi szerényet a fal mellé valami hivatalnoknak, a ki majd a könyveket vezeti.

Akkor írta az öreg Glubovitzné levélben, hogy jó volna talán a nagyobbik fiunak is Budapestre jönni. Csinálja be valahová az öcscse, vagy adjon neki egy kis állást vagy valamit, szerényet. Nem sok kell neki, csak éppen hogy éljen. A fiatalabb Glubovitz erre irt, hogy csak jöjjön a bátyja. Azt gondolta, hogy úgy is szüksége lesz valami megbízható emberre, fölhozta tehát Adolfot és beültette maga mellé az üvegirodába.

A bátyja azonban falusi volt, nem igen ismerte ki magát itt az urak között. Esetlenül, a nagy testü emberek tempós lassuságával mozgott, dörmögve, nagyokat nyelve beszélt s a mikor már néhányszor kegyetlenül leszidta az öcscse, óvatosan vigyázott, hogy ne mondjon valami olyast, a mire az megint ostobának meg marhának mondja el. Különben egészen jól elvégezte a dolgát a sok üzleti könyv között, a melyeket mintha egytől-egyig hozzáérték volna; dolgozott három ember helyett. A fiatal Glubovitz különben alul tejüveget vágatott az iroda falába s ilyenformán a vásárló nagy uri közönség szemét se zavarta a nagy falusi zsidó, a mint neki dülve a könyveknek, széles háta kifeszült a zsiros, kopott barna kabátból.

Azonközben hire ment a fiatal Glubovitz szép nagy üzletének otthon is, és felkiváncsoltak az öregek. A vén Glubovitz sétálva pipázni akart a szép boltban, a mama pedig csak nézni a sok csipkeholmit és simogatni a szemeivel a selyem és bársonyfélét. Különben azt is írta, hogy szeretné valami jó tanárral megvizsgáltatni magát, mivelhogy napról-napra nehezebbnek érzi a gyomrát meg a lábait s azt hiszi, hogy vízkórsága van. Az idősebb Glubovitz, az Adolf megijedt erre. Nagy keze reszketve ügyetlenkedett a könyvekben, sűrűen törülte a szemeit egy nagy kék keszkenővel.

—A mama, a mama,—motyogott s idegessé tette az ifjabb Gluboviczot, a ki már nem volt ennyire naiv. Rákiabált a nagy aggodalomba egészen belebutult emberre, hogy ne marhaskodjék s fogja be a száját. Azt mondta, hogy ő tovább lát az orránál. A mama föl akar jönni a nyakára, annyi az egész. A vén fiu, az Adolf belebujt a könyvekbe és rázta a fejét.

—Nem igaz, nem igaz.

Hogy mennyire igaza volt az Adolfnak, az hamarosan kisült. Az öreg asszony állapotát veszedelmesnek tartotta a tanár s azt mondta, hogy jó lesz mindjárt ott tartani a szanatóriumban. A három Glubovitz visszament a boltba s az öreg, a falusi mindjárt meg is engedte magának azt a gyönyörűséget, hogy sétálva pipált ott, a hol az uri dámák alkudtak a sok cifra semmiségre. Rémulten lökdöste be az üvegetreczbe a kisebbik fia. Mig maga előtt taszigálta, azt mondta neki:

—Parancsoljon beljebb kerülni, tessék...

Nem akarta, hogy észrevegyék, hogy az a nagy csizmás, falusi zsidó az apja. Az Adolf tájékozatlanul, bután bámult reá s csak akkor jött méregbe, a mikor az öcscse már künn tárgyalt a dámákkal a boltban. Az apja azonban keményen lehordta:

—Te mindig olyan nagy barom voltál, hogy megijedtek tőled a népek. Igaza van neki. Finom ember kell az üzlethez, finom...

Különben a vénebb Glubovitz fiunak anyai részről is kijárt a maga porciója, a mikor beföttet meg narancsot vitt a szanatóriumba. A nyögős, mindig panaszos öreg asszony se igen válogatta meg a szót, ha ezzel a nagy, esetlen ficzkóval beszélt. Sírt, ha megforgatta a feje alatt a párnát s a térdével meglökte az ágyat s azzal aludt el, hogy leszedett a vén fiuról minden becsületet, mig mind nagyobbakat és nagyobbakat pislantott s fáradtan, inkább nyögve tudtára adta a véleményét.

...—Gyula más... Abban örömöm telik... Finom szép üzlete van. Ő maga is urfi... Te utálatos bivaly, úgy lökdösöl, de ugy...—Ilyenkor már nehéz lélekzettel, erősen szuszogva elaludt s a nagy bivaly Adolf, sóhajtván járta körül az ágyat, hogy betakarja a fölfuvódott formátlan testet.

A tanár különben nagyon hallgatagon viselte magát, mint a tudósok általában, hanem egyszer mégis megmondta az Adolfnak, hogy a vén asszonyra már ne igen sokáig számítsanak, mert egyszer csak elmegy. Máskülönben nagyon nehézkes, de ha eljön az órája, akkor olyan fürgén kilibben ebből a világból,

mint egy kis lepe. Csak a szívére kell, hogy menjen a viz,—mondta némileg népiesen a tanár ur, hogy az Adolf is megértse—s akkor aztán vége.—Akkor nap erőszakkal kellett eltávolítani Adolfot a kis üvegirodából, mert kihallatszott a görcsös, csuklós zokogása a boltba. És ekkor történt meg az, hogy a mikor az öcscse már nagyon durván szidta, a vén fiu fölkapta az egyik nagy könyvet s agyon akarta csapni a finom uri boltost. Szerencsére nem sok uri dáma volt az üzletben éppen abban az órában.

A vége pedig az lett a dolognak, hogy egyszer csakugyan a szívére ment az öreg asszonynak a viz. Az öreg Glubovitz már vagy három nap óta mellette volt a szanatóriumban. A két fiu pedig éppen fenn volt a raktárban, a mikor lenn a kis üvegbüroiban csengett a telefon s a tanár beszélni akart valamelyikkel a testvérek közül. Egy kis szőke segéd szaladt a telefonhoz s aztán meg fel a raktárba elmondani, hogy mi az izenet; ő maga is izgatott volt egy kicsit s a mikor lejött, kocsíért rohant.

Az öregebbik Glubovitz úgy rohant le a kis csigalépcsőn, hogy majd összetörte magát, hátul pedig erélyesen rákiabált a másik.

—Micsoda buta szaladás... senki se kerget...

—A mama, a mama.

—Azzal nem segísz rajta, ha kitöröd a nyakad.

Akkor már leérkeztek a boltba s a gazda intézkedni kezdett.

—Krausz! Üljön a pénztárhoz. A Liza kisasszony menjen le a pinczébe s mig visszajönnénk, nézze meg a japán selymeket. A mi csak egy kicsit nyirkos, azt külön kell tenni. Majd én aztán gondoskodom róla. Fekete ur menjen a vámházhoz. Hol van Fekete ur?...

Fekete urat előbb elő kellett keresni, mert nem volt a boltban. A vénebb Glubovitz ész nélkül szaladgált künn az udvaron, meg benn a pinczében, mig előkereste valahol. Ugy hozta, mintha rabot sürgetne a bíró elé s izgatottan puszogott az öcscsének.

—Siess kérlek. Menni kell már.

Mérgesen felelt a fiatalabb Glubovitz:

—Csak intézkedni kell előbb, vagy mi?

A vénebb igazat adott neki, de szorongva leste, hogy vége legyen már a beszédnek.

A mikor még egyre halmozta egymásra a sok utasítást az öcscse, szembe került vele a pudli mögé s lihegve, kinban könyörgött neki a szemével, hogy siessen. Az ifjabb Glubovitz pillantása párszor bosszankodva siklott rajta végig, de végre is méregbe jött a gazda s csunyán lehordta az okvetetlenkedő vén fiút.

—Eredj a pokolba! Hagyj nekem békét! Ugy hagynád itt az üzletet, mint a kocsis az istállót, hogy pusztuljon benne minden. Szégyeld magad!

—Szégyenlem, de gyere, kérlek szépen. Talán már nem is találjuk életben.

—Hogyne, mert olyan könnyen megy az.

—Elég könnyen, gyere Gyula, gyere.

A fiatalabb most már igazán dühbe jött.

—Hallgass! Nem vagyok kíváncsi az óbégatásodra. Én nem vagyok magadfajta vén számár, fogd be a szádat. Kérem a Gizi kisasszonyt.

A kisasszony nem igen sietett, s az öregebb Glubovitz a sorsába beletörődve, csendes megadással várt hátul, nekivetve a hátát egy oszlop batiszt kelmének.

—Gizi kisasszony, ne mulassa el a napot az inasokkal!

—Nem, kérem.

—De igen, kérem. Ha szüksége van rá az embernek, sehol se találják. Tartsa itt az orrát! Menjen fel a raktárba s a nyári holmiban csináljon egy kis rendet.

Hátul csendes, rekedtes hang szólott bele a beszédbe.

—Gyere már.

Mérgesen riadt rá a vén vidékire a fiatal Glubovitz.

—Intézkedni csak kell! Hívják ide a Ferenczet!

Mindenfelé kiabáltak:

—Ferencz! Ferencz!—Hátul pedig sötéten bámult a sok ember közé az öregebb Glubovitz.

Végre elindultak. A fiatalabb testvér az egész uton szidta az öreget. Azt mondta, hogy még ez se jutott az eszébe, az se, ilyen hajszában az ember mindent elfelejt... A vén fiu pedig nyögött mellette:

—A mama, a mama...

A szanatóriumban szomoru csend fogadta őket. Mikor az öregasszony szobájához értek, éppen kifelé jött a tanár.

—Már késő kérem. Meghalt.

Az öregebb testvér neki vágta magát az ajtónak... Lihegett a melle s ordítani kezdett mint egy nagy állat.

—Mama, mama!

Az öcscse csitította.

—Ugyan hallgass! Ne bolondulj meg... Összeszalad a ház...

A KOMPONISTA

Az egyenesre szabott rekettye-bokrok közül frissen kavicsozott rázós utra ért a kocsis s belülről idegesen zörgette meg a kocsis háta mögötti ablakot az egyik utas.

—Lassan! kirázod a velót a fejből.

Hátul mind inkább homályba vészett a palafedelü nagy ház. Egybefolytak rajta az ablakok s szürkült a falában a vörös téglá; mikor fölértek egy kis kaptatóra, már geometriai vonalokból egymásba görbülő cifra figura lett a ház körül kiczirkalmazott nagy kert is és az orvosságzagot legyűrte a friss széna meg a páfrány meg levendula meg rezeda, a mi a földekről és körös-körül a szegény zöldséges asszonyok kertjeiből kiáradt. S hogy egyszerre vége legyen még az emlékek is, csendes permeteg indult meg, föllocsolta a port s nedves, esővizes meleget lehelt be a kocsiba. Az urak megállottak, leeresztették a kocsis fedelét és az egyik, a betegebb forma levette még a kalapját is.

—Meghülsz, minek gyerekeskedel?

—Dehogy. Nem is képzeled, hogy milyen jól esik. Érzem, hogy hogyan melegedik át a koponyám és eláll benne a fájás. Azok odalenn soha se bántak velem ilyen gyöngéden.—Valamin gondolkozott, de úgy megerőltette a munka, hogy könnybe lábadtak a szemei.

—Min töröd a fejed?—kérdezte a másik.

—Valami hasonlaton és nem jut az eszembe semmi. Pedig minden munkám tele van hasonlatokkal és micsoda friss és találó valamennyi. Ugy voltam azzal mindig, hogy a kép mellett rögtön ott láttam a másikat is, a mit ha nekem úgy tetszett, melléállítottam. Hát egészen elbutultam ott lenn? No nézd csak...

—Ne erőlködj. Minek?

—Akarok, akarok...

—Hiszen nem fontos az, hogy most képeket keresgélj. A miket összeirtál, abban se az volt a lényeg.

—Nem, de sokat magyaráztam vele. Iskolát csináltam abból, hogy nem sokat beszéltem, hanem az ismeretlent megvilágítottam az ismeretessel. Most is irnak még így? Mióta nem olvastam, Istenem, Istenem, mióta...

—Majd minden megjön idővel...

—Megvan! Ez az eső mosolygás, gyermekmosolygás, ártatlan, jótékony. A hogy pedig odalenn azok a hóhérok szapultak, az röhögés, durva, utálatos, állatias, a mit a lótól tanult el a goromba lelkü ember... Aztán hová megyünk most?

—Anyádhoz. Vár már. Nagy lesz az öröme szegénynek, hogy ilyen szépen meggyógyultál.

—Igen, igen.

Lassan zökögött rá egyik kavicsról a másikra a kocsis mire leértek a város alá, elállott az eső. A beteg ember egy kicsit elszunnyadt; társa plédet terített

a térdére, összegombolta mellén a kabátot s gyér, szőke szakállát lesimitotta egy könnyű legyintéssel. A közben olyan szomorúan nézett reá, hogy belélegyült a bánatba az arcza. Mikor egy nagyobb zökkenésnél fölriadt, már mosolygott.

—Aludtál egy kicsit.

—Fáradt vagyok, pedig az, hogy itt ülök a kocsiban, csak nem munka.

—Majd megerősödöl.

—Meg, meg, csak egy kicsi tintát lássak, mindjárt jobban érzem majd magam. Annyi mondanivalóm van... Tervezek egy nagy regényt, nagyot, széles, szociális alapokon, úgy épül föl majd, mintha csupa mázsás kőből raknál össze egy nagy házat, a minek a tetején amorettek csókolóznak. Mert egy idill lesz a mellett az egész. Gyermekszerelem... Különben nem tudom még, nem tudom, nem is egészen tiszta még a dolog... Ez a nagy bűzös verestéglaház is benne lesz a sok üvegcsével, a min mind apró czédula van, és a tusok, meg a lepedők... Majd megírjuk... Az lesz a kegyelemdőfés a szanatóriumoknak. Azután már nem létezik több. Szétveri a fundamentumát a tömeg, ha meghallja, hogy mit akarnak építeni föléje azok a rablók... Kérlek, most, hogy egy pillanatra elszunnyadtam, már róluk álmodtam. Borzasztó, hogy mit csinálnak ott az emberekkel. Egész csomó volt ott olyan, a ki már alig volt néha-néha észnél. Egy öreg muzsikus, valami komponista, a ki úgy látszik igen sokat komponált, egész nap egy roppant nagy zsölyében ült s a padlót bámulta. Egy szó nem sok, de annyit sem szólott. Ha fölnyitotta a száját, üvöltött, mint az állat s aztán kimerülten hátraesett. Én segitettem néha rajta, míg meg nem borzadtam tőle, de azután be sem tudtam menni hozzá. Kérlek szépen, nem csoda. Én elvégre a könyörület embere vagyok, hanem a könyörület egy bizonyos pontnál megszűnik vagy pedig másképpen nyilvánul, mint a hogy ezek a gazemberek csinálják a dolgukat. Egy golyó... jól irányozva, éppen a vakszemnél be, azután az agyvelőn keresztül ki a tulsó oldalon.

Valamicskét kiegyenesedett az ülésen. A barátja támogatta. Mikor erőre kapott, újra beszélt, kinosan lihegve, nagy pauzákkal, a mialatt begyült a tüdejébe a levegő, a mi a következő mondat elmondására szükséges volt, az agyába pedig az a kis logika, a mi nélkül szertebeszélt volna, éppen mint a hogy nézett kifelé, mindenfelé, mintha örökké keresne valamit.

—Te persze nem érted. Nem igen sok bajod van az eszeddel. A hivatalt el lehet látni a nélkül is. De az a komponista megijesztett. Tudod, én is komponálok, nem muzsikát, de engem meg a betű zavar össze... Például, hogy a b-nek jobbra van a hasa, a d-nek pedig balra, meg ilyen számárságok.

Indulatosan rákiáltott a kocsisra.—Álljon meg!

Mikor már állottak, keservesen panaszkodni kezdett:

—Ugy zug, zug minden.

—Szedd össze magad egy kicsit.

—Igen, hát mit mondtam?

—Ne törődj vele.

—De igen fontos. Gyere le, járni akarok.

Nyögve szállott le a kocsirol s a barátjára támaszkodva megindult a gyepen, az árok mellett. Mikor pár lépést mentek már, fáradtan megállott s halkán, titkolózva beszélt.

—A kocsis ne hallja, a mit mondok. Az ilyen barom nép nem érti meg mélyebben az embert.

—Beszélhettél volna francziául.

A beteg ember fáradtan tépelődött valamin, a mit nem értett meg s szorongva ismételte: francziául, francziául, úgy már nem tudok. De hát ez mindegy. Arról van szó, kérlek, hogy az a komponista megijesztett. Néha, ha hosszasan néztem, lassan-lassan átváltozott a feje éppen olyanra, a milyen az enyém. Akárcsak a tükörbe néztem volna. Hátha egyszer ilyen leszek én is. Ugy mozog a fejem a nyakamon, mintha dróthoz lenne fűzve és úgy bámulok majd a világba, hogy semmit se látok. Akkor aztán újra a te dolgod következik. Állj meg. Esküdj.

—Mire?

—A mit én kérek tőled, azt meg kell tenned. Én nagyon, de nagyon megijedtem a komponistától, nem akarok olyan lenni. Ha egyszer látod, hogy olyan bután bámulok rád, mint a hogy ő meredt reám, lójj agyon. Szó nélkül...

Csókolj meg előbb, vagy még azt se, utálatos az olyan fej, a miben megbomlott a velő; csak lójj agyon. Én talán félnék, vagy nem tudnám felfogni a dolgokat... Esküdj...

—Fiam, ne beszélj ilyet.

—Addig nem megyek tovább.

Kimerülten roskadt le a gyepre s bágyadt könyörgéssel nézett föl a szép szál emberre, a ki lehajolt utána.

—Elpusztulok itt, de nem megyek. Esküdj meg...

—De ez bolondság. Értsd meg.

—Nem igaz. Te nem láttad azt az embert. Nem akarok olyan lenni.

—Meggyógyulsz.

—Akkor ugyanis mindegy. Veszed a revolvért s elvégzed helyettem a dolgot s aztán ledobod mellém a földre. Biztosítani akarom magam. Esküdj meg...

—Majd beszélünk róla.

—Nem megyek tovább. Nem... Vakon nem mehetek bele a világba. Igérd meg. Mondd, hogy becsületedre...

—Ne kívánj ilyent, örülség.

—Csak annyit mondj, hogy igéred.

—Gyerünk.

—Nem megyek.

Az egészséges ember elkényszeredve nézett le a betegre, tanácstalanul állott s annyira meggyötörte a kínos állapot, hogy beleizzadt. Végre is intett a fejével, hogy jól van. Erre föltápáskodott a földről a beteg s megindultak a kocsihoz vissza. Mig odaértek, folyton bizonykodott.

—Férfi vagy, bizom benned, férfi vagy...

A párnán újra elaludt. Szaggatottan lélegzett s ritkás szakálla lobogott. Mikor a barátja egyszer föléje hajolt, hogy kisimítsa szeméből a haját, halálos rémülettel riadt fel s fuldokolva nyögött:

—Még ne, még ne...

A SZERZŐ

A színház éhes volt már valami örült nagy sikerre. Esztendőik óta csak úgy élt valahogy nagyon szegényesen, nem volt egyetlen olyan estéje se, a melyen kijött volna a sodrából a publikum s lármázott volna egy kicsit. A színház nem beszélgetett magáról. Olyan igazi hétköznapi intézet féle lett, a mit megszoktak az emberek, mint az ebédet meg a vacsorát, kopott, fakult. Egy óriás, ötven esztendőben egyszer lehetséges tombolás kellene neki, hogy beszéljenek róla, hogy divatba jöjjön, és uralkodjék minden más teátrumok felett. Sóvárgás, éhség volt már a vágyakozás erre az estére. A legutolsó kórista, a ki nem tudott nevet adni a vágyának, szintén érezte, hogy kapkod valami után; ragadós volt a láz, valóságos erőszakoskodás. A körmükkel akartak kiásni valamit a semmiből.

Az igazgató mindennap korán jött a színházhoz. Az ócska szekrényekből maga elé rakott egy nagy csomó régi darabot s lázasan kutatta közöttük a gyöngyöt. Ebben a hajszában elvesztette a judiciumát. Le, le szaladt a szinpadra, föltaszigált maga előtt a meredek, csavaros lépcsőkön egy-egy rendezőt, vagy színészt, a kit épen galléron foghatott és jeleneteket olvasott föl neki egy rongyos, fakóbetűs könyvből. Mikor már más is hallgatta, rendesen kitünt, hogy sületlenségen akadt meg a szeme. Boszankodott s a kincskereső konokságával bujta tovább a régi irásokat, a melyek már esztendőik óta heverték a nagy almáriumokban. Aztán szétosztotta a darabokat, csákányt adott a mások kezébe is, hogy csak vájják a sziklát, majd csak ráakadnak az aranyra, a minek ott kell lenni valahol.

Egy reggel az egyik rendező nem minden szó nélkül adta vissza a rábizott darabot.

—Nézze öregem, mondta, ez itt mintha ígérne valamit. Roppant egyszerű, úgy folyik, mint a Duna, nagy mederben szélesen, lassan, de hatalmas.

—Olvassuk!

A darab tényleg nagyon érdekes munka volt. Klasszikus igazsággal elbeszélte a történetet, a melyben mintha csak úgy találomra eresztették volna le háromszor a függönyt, talán ott, a hol az író már kifáradt. Nagy, a közönség átlaga előtt ismeretlen nyomoruság volt megfestve benne, egy fiatal ember tragédiája, a ki mert türelmetlenül szerelmes, elvesz egy szép, szegény és ostoba leányt s aztán züllik, megöli az asszony butasága. A vége szegényember-halál, olyan, a milyent a mosónék szoktak berendezni maguknak. Egy csomó szén kékes, gyilkos lánggal pislog a kályhában s egy kis görcscsel, önkivületben átvándorol az egész familia a siralom völgyéből valami másik völgybe. Egy naiv léleknek hallatlan vakmerősége volt az egész munka. Szuverén megvetése minden dramaturgiának, új iskola, a mi a régiből éppen csak azt vette át a drámába, hogy beszéltette figuráit; egy kiszámíthatatlan alkotás, a mi, ha akad olyan elszánt ember, a ki szinpadra viszi, vagy rettenetes nagyot bukik, vagy egyenesen fölmagasztosul, mint a szentek. Az pedig, a ki irta, vagy nagyon sokféle fából faragott talentum, vagy a világ legártatlanabb zsenije, a ki semmiről sem tehet, arról se, ha megpofozzák az előadás után s arról se, ha az ölébe kapja a publikum s a karjaiban hordozza meg, mintha Messiás lenne, a ki megszületett mindnyájunk jóvoltára.

A két borotvált képű színházboltos sunyin pislogott össze. Egyik se akart előre nyilatkozni; már az járt a fejükbe, hogy egymás nyakába sózzák majd a felelősséget s elkaparintják egymástól a fölfedezés dicsőségét.

—Megvernek valamennyiünket.

—Leszednek a szinpadról. Megcsókolnak.

—Bolond, ámbár az is megeshetik.

—Előadjuk?...

—Próbáljuk meg, mit veszthetünk vele?

—Irasson hát az atyafinak... hogy hívják?

—Tóth Balázs.

—...hogyan előadjuk a darabját s tiz százalékot kap s ha lecsepülik, hát magára vessen.

És lázba jött az egész színház. Előbb egy kicsit hidegen fogadták a színészek a darabot. Megborzongtak tőle. Aztán belemelegedtek, törték magukat utána, délelőtt, délután próbáltak, a lélegzetüket is visszafojtva, lesték egymás ajkain a szót, megdöbbenve a képtől, a mi ebből a sötétségből kidomborodott, aztán siettették az előadást, át akartak esni rajta vagy erre, vagy arra; készületlenül is nekimentek volna már; vénjét, fiatalját egyformán vissza kellett tartani. A közönség is érdeklődni kezdett. Tóth Balászról százféle híresztelés kelt szárnyra. Bizonyosat nem tudott senki. Mondták ezt, mondták azt, vidékről jöttek is levelek, hogy egy ideig a Bánságban lakott, aztán Debreczenbe ment, tovább is kísérték az útján, de egyszerre csak nyoma veszett. Ő maga nem bujt elő, valósággal kurrentálni kellett, hogy csak valahogy nélküle ne essék meg a premiére.

Az előadás előtt két nappal érkezett tőle levél a színházhoz. A titkár végigkiabálta vele a folyosókat, míg eljutott vele az igazgatóhoz.

—Megvan, megvan!

—Ki?

—Tóth Balázs... Direktor ur itt van Tóth Balázs. Itt a levélben... Azt írja, hogy küldjünk neki tizenhat forintot, mert másképpen nem tud följönni a darabjához. Kért ott mindenfelé pénzt, de nem adtak, hát kénytelen alkalmatlankodni...

Az előadás előtt alig néhány perczzel érkezett meg Tóth Balázs. Félénk egy kopott ember volt Tétován bámult bele a világba. Közönyösen, minden érdeklődés nélkül járt a szinpadon, óvatosan kikerülve mindent s fény nélküli nagy szeméit le-lecsukta egy-egy hosszú pillanatra, mintha bántotta volna a sok gázláng fénye. Már majdnem fölhuzták a függönyt, a mikor mégis ráhatározta magát, hogy kér valamit attól a barátságos embertől, a ki oly szívesen vezetgette erre-arra.

—Itt van a feleségem is, meg a gyermekek. Könyörgöm, ha valami helyet kaphatnának...

—Hol vannak?

—Itt tul a vendéglőben, a hova beszállottunk...

Egy rongyos csapszékből kellett előkeríteni őket. A zenekarba tettek be még egy pár széket nekik s a zsufolt színházban egyszerre kitalálták, hogy kiket vezetett be a szőnyegajtón a titkár. Egyszerre zsongani kezdett az egész ház, az asszonyok fölágaskodtak, egymás feje fölött nézték meg azt a kidudorodott ajku, széles orru, durva kezű asszonyt, a ki a székeken a gyermekekkel egyetemben, elhelyezkedett. Egyszerre hangos lett a csalódás.—Hát ilyen? Az író felesége?—Valamit megsejtett a zsbongásból az asszony is, mert félénken hátrapislogott, olyanforma alattomos pillantással, mint a megriasztott állat. Szeretett volna kimenekülni innen, a hol annyian nézik s magában szidta az urát, hogy minek csinál ilyen ostobaságokat. Így ideczepeli őket ennyi ember közé...

De már fölhúzták a függönyt. Egy-két szék ülését még lecsapták itt-ott, gyorsan elkészült egy csöndes félórára a publikum s fönn a színpadon megindult a szegényes, végtelenül egyszerű, megdöbbenően igaz akció. A közönség összezsugorodott, a lélegzetét visszafojtva hallgatott; megállottak, mint valami nagy szárnyu madarak, lankadtan lehullottak a legyezők. A levegőben tisztán lehetett hallani egy betévedt dongót, a publikum idegesen kapkodta a fejét föl a mennyezet felé s mikor a színpadon a szegény diurnista, a passzív nyomorult, valami keserves megpróbáltatás terhe alatt összeroskadt és az asztalra esve sirni kezdett, sóhajtani kezdett a földszint. A közönség belebolondult az emberébe. A blazirt főváros egyszerre gyermek lett. Megvette a levegő, a mi kiáradt a színpad nyomorúságából, megindult a szegény ember útján s aztán nem hagyta el egy pillanatra se. Megütődött kissé, mikor rapszódikus tempóban ott bocsátották le a függönyt, a hol legkevésbé várta, de aztán megértette a dolgot. Ez egy olyan történet, a mi akkor igaz, ha nem szenirozzák furfangos színpadi emberek, maga a világ, az élet; és fölállott az egész nép, tombolt a színház, valósággal őrvjögött ez a sok ember, hogy az asszony elől a zenekarban reszketve bámult szét az egész házban.

Mikor egy színész meg egy színésznő között kijött Tóth Balázs és meghajtotta magát, egy pillanatra csönd lett. A rendező fekete kabátért szaladgált, hogy ráadják ebben az ünnepi momentumban, de a direktor visszakiabálta.

—Hagyja, maradjon olyan, a milyen. Így szép az.

És a szerző úgy jött ki a közönség elé, a hogy kiszállott a harmadik osztályu vasuti kocsiból. Hosszu nagykabát volt rajta, tele fehér szőrrel, mert az uton magára vett még egy pokróczot is, a lábán szélesre taposott nagy sáros csizma, behuzva a szűk nadrág alá, a nyaka körülcsavarintva egy nagy piros sálba, a minek a két vége elől a kabáton lógott, az egyik kezéből sehogysem eresztette ki a sipkáját, mintha félne, hogy ennyi ember között ellopja valaki s esetlenül hajlongott. Az arczát elöntötte a vér; mialatt még jobban kiszöktek a pofacsontjai, a szája folyton járt, mintha mondott volna valamit s kómiikus lett volna, ha nem olyan végtelenül szánalmas, éhes, betegformájú ember. A csöndre egyszerre még hangosabb lett a tombolás. Az asszonyok kendőket lobogtattak, egész csomó rózsát, szegfüt dobáltak neki föl a színpadra, a gyöngye dobók virágai csak a zenekarig jutottak s behullottak a kótatartók közé; tapsolt, a padlót verte az egész színház s nem akarták visszaengedni a színpad mögé a szegény vedlett embert. Mikor lassan lefelé indult a vasfüggöny, dühöngve tiltakoztak az erőszak ellen s Tóth Baláznak még a kis ajtó mögé is ki kellett jönni néhányszor, a mig lassan-lassan lecsöndesedett a tömeg.

Odabenn reszketve esett le egy székre. Az igazgató szorongatta a kezeit s ugrált körülötte, simogatva még a pillantásával is ezt a csodaembert.

—No, ugy-e jól tettük, hogy kiástuk. Nagy dolog, óriási dolog...

A szegény ember hitetlenül bámult maga elé, mintha álmodnék.

—Nem hittem, nem hittem...

Tovább is még folyton nőtt a siker. Hallatlan lett, csudát művelt a publikum. A darab végén már vonszolni kellett ezt a szegény nehézlábu embert. A közönség sem akart hazamenni. Mikor már ürült a színház, ugyanaz a publikum rohanta meg a pénztárat, a mely végignézte a darabot. Látni akarták holnap is és nagy tömegben gyűltek össze a színpadi bejárónál, éljenezve a félszeg, hosszu, sovány embert, a ki a direktorra támaszkodva, botorkált lefelé a lépcsőkön, folyton azt hajtogatva:

—Nem hittem, nem hittem...

Mikor este már egy kicsit ivott, akkor eredt meg a nyelve:

—Azt hittem, hogy az lesz a végem. Bedugom egy este a kályha szelelőjét, megtömöm szénnel, aztán reggelre fölfordulunk mind. Hát irtam; gondoltam, majd megsajnálják, a kik itt maradnak.

RUBIN URNÁL

Két gyerek találkozott az utcán. Uri fiucskák. Az egyiknek összeszijazott korcsolyák voltak átvetve a vállain, hogy mind a két fényes aczélsín a mellére lógott le. Ez kissé legényesen járt, a mellét kidüllesztve és szemmelláthatólag nem sokat törődve az utcával, meg a mindenféle népekkel. A másik fényes viaszkos vászonba pakkolt és átszijazott könyvcsomót vitt a hóna alatt. Ez olyan ugynevezett értelmes arczu gyerek, okos szemekkel, amelyek azonban inkább a földet nézik, bár hamisság csillog ki belőlük. Olyanforma a gyerek egész megjelenése, mintha otthon vernék is. A barátjával szemben valami neki szokatlanul önérzetes hangot használ, amit a másik bizonyos kétkedéssel, olyanformán hallgat, mint a ki tisztában van az emberével s nem engedi félrevezettetni magát.—Csak itt mersz henczegni—mondja a pillantása.

—Szervusz István—köszönti a gyereket.—No, kaptál-e sok pofont mostanában? Apád még mindig olyan alávalóan bánik veled? Nem túrném. Van arra törvény, hogy nem szabad a fiut verni. Még az inasokat se, hát még a gimnazistát mennyire nem... Ha az ember egy kicsit a maga esze után megy, azért még nem kell lehozni a bőrét. A te bőröd olyan lehet, mintha a rosta. Az én apám ügyvéd. Gyere el egyszer, majd megmondja neked, hogy mit tégy.

István: Igazán?

A korcsolyás: Miért ne? Mert még nem tudsz fizetni? Hidd el, hogy sok nagy ember is elmegy a pénzzel. Ha megfelelő előleget nem tétet le az apám, hát rendesen kárba marad. Még a kész kiadást se kapja meg. Ő mondja. S ebből azt a nagy háztartást vezetni, mit gondolsz, nem csekélység... De azért csak gyere fel.

István: Látod, ezért bolondság tanulni. Kinlódik az ember, aztán hiába. Semmi láttatja.

A korcsolyás: Láttatja? Mi az, hogy: láttatja?

István: Anyám így mondja. De az iparosnak sincs jó dolga. Azt meg adóval zaklatják. Láttam a Rubinnál. Van cigarettád?

A korcsolyás: Nincs, de veszek. Gyere.

A gyerek egy kicsit eltűnődött, hogy visszaforduljon-e az utjáról. A másik vigyorgott ezen, mire hirtelen elhatározta magát s megfordult.

A korcsolyás: Nem kapsz ki otthon?

István (felhuzva a vállait, kissé elkényszeredett mosolygással): Tán nem. Majd mondok valamit.

A korcsolyás: S mit mondtál az adóról? Hogy van az? hogy: zaklatják... Ki az a Rubin?

István: Könyvkötő. Most ott voltam nála egy ideig. Tisztességes ember máskülönben...

A korcsolyás (kelletlenül méri végig a barátját): Rokonod?

István (élénken tiltakozva): Dehogy. (Már füstöl a szájukban a cigaretta, mire ő is a korcsolyához méltó, könnyed, elegáns akart lenni. Sokkal folyékonyabban, a cigarettafüstből táplálkozó uri egyszerűséggel beszél.) Hát tudod, az úgy volt, hogy amikor a latinból meg a történetből hazavittem az intőt, hát az apám már mindjárt kiabálni kezdett. Hogy ezt az osztályt is nem járhatja kétszer velem s neki már nincs pénze, és efféle, már amint ilyenkor ők beszélni szoktak. Anyám a pártomra állott, amennyiben én azt mondtam, hogy az intő még semmit se jelent, az még nem négyes és éppen csak megeshetik, hogy az lesz belőle. Mit tudja az ember azt előre. Hát anyám is mondta,—jó asszony, becsületesemre mondom, nem azért, mert az én anyám, hanem keresni kell a párját...—hát mondta, hogy várjuk be az értesítőt. S egyszer hallottam, hogy veszekedtek. Apám kiabált, anyám meg felelte: Hát csakugyan olyan nagyon ki van az zárva, hogy a gyereket üldözik a tanárok...—Már mint engem.—Nem szopja az ujjából. Ha a gyerek mondja, hogy üldözik, hát legalább utána kellene járni. Képviselő vagy, aztán még annyit se tudsz elérni a kormánynál, hogy annak a szegény fiúnak nyugta legyen az iskolában.—Az apám megint kiabált valamit, hogy nem kell efféle ostobaságokat beszélni, s magam is megijedtem egy kicsit.—Jól adja,—gondoltam magamban—már mint az anyám. Tudod tiszta majom szeretettel viseltetik a gyermekei iránt. De hát mindenkinek megvannak a maga apró gyöngéi. Azért nem szabad elítélned.—Hát akkor abban maradt a dolog. Hogy miről beszéltek, azt is csak később tudtam meg. Amikor hazavittem a kiskönyvet. Volt abban minden, csak jó nem.

—Megbuktál?

—Nem, csak négyest kaptam. A latin-tanárt, meg a történet-tanárt csakugyan nem csalta meg az előérzete. Korai még azonban bukásnak nevezni a dolgot, majd csak az év végén következik, ámbár azt hiszem, hogy igyekezni fogok. Meg kellett ígérnem apámnak. Az öreg nagyon kellemetlenkedett s ilyenkor tőlem mindent kicsikar. Addig azonban még sok minden történt. Látom, hogy apám csapkod, lármáz s mama jár utána. Velem a haragosat adta. Nem szólt hozzám s úgy ment el mellettem, hogy meg se látott.—Na fiatal ur,—mondja egy reggel a szobaleány—majd mesterségre adják. Most mondta a nagyságos ur.—Ej, ha,—gondoltam, ennek fele se tréfa. Emlegettek affélet azelőtt is, de annyira komoly még egyszer se volt a harag. Apám gyönyörűen tartotta magát; kicsoda jellem ez az ember... Azonban néha észrevettem azért, hogy már szeretne barátkozni. Ellágyulva pillantott utánam, ha keresztülmentem a szobán s gondoltam: no most mindjárt békül. Erre mégse került a sor. Egy délelőtt azonban látom, hogy nagyban készülődik valamire. Mi lesz ebből? Végre is csak nem fog most szcénákat csinálni, amikor már feledésbe ment az ügy... Ez izléstelenség volna. Nem tette. Délben egész határozottan azt mondja nekem: Fiam, elhatároztam, hogy nevelésedben más irányban indulok meg, illetőleg, hogy úgy mondjam, itt kissé zavarba jött az öreg, mert a mama rámeresztette a szeméit—hogy úgy mondjam, teljes fordulót csinállok. Arra nem vagy alkalmas, hogy tanult ember legyen belőled. Hát légy iparos. A ki ezen a téren megállja a helyét, az éppen olyan derék ember, mint a kinek diplomája van.

—No már megengedj...

—Ő mondta. Hát csak hallgasd. A mama erre mondott valamit németül, de apám az asztalra csapott s azt kiáltotta: svájj! Én még azt sem tettem meg, hogy egy bátorító pillantást vetettem volna a mamára. Őszintén szólva, megsajnáltam ezt a derék embert. Sok baja van velem, hát csak beszélje ki magát. Azt tudtam, hogy az iparból úgy se lesz semmi. A mama effélet meg se enged. Ha pedig rám akar ijeszteni, hát legyen meg az öröme neki. Kétségbeesett képet vágtam, a szájam széle begömbült, a mama rám nézett, megint mondott valamit németül, aztán előkapta a zsebkendőjét, szeméire nyomta s kiment, keményen bevágva maga mögött az ajtót. Apám egy kicsit összezsugorodott a széken s úgy nézett utána, én akaratom és föltett szándékom dacára is elmosolyodtam kissé s erre hamar összeszedte magát.—Délután elviszlek Rubin urhoz, aki derék mesterembert nevel majd belőled. Aki nem szereti megtanulni, az még mindig nagyon szépen bekötheti a könyvet. Ha nem akarsz urfi lenni, hát légy inas. Csak pofozzon a Rubin...

Anyám kiáltott a másik szobából:—Gyere csak, kérlek.—Apám bement, megint beszéltek valamit németül. Pedig hát ha titkot akarnak tartani, inkább vennének elő egy darab papirost s arra írják fel egymásnak a kérdéseket és feleleteket. Azt nem hallja az ember a másik szobában. A beszédet igen s mindegy az, hogy érti-e a szavakat vagy nem. Azért tudja, hogy miről beszélnek. Még azt is, hogy mit. A mama kiabált, apám kibékítette s végül úgy látszik, megmagyarázta neki azt, a mit én amugy is tudtam, hogy tréfa az egész. Arra való, hogy én majd jöjsek könyörögni, hogy tanulni akarok. S ha rossz fiu volnék, hát alaposan megszekirozhattam volna apámat. Ő jött volna engedelmet kérni. Azonban én már akkor elhatároztam, hogy kedvére intézem el a dolgot. Majd megkérem, hogy vigyen vissza az iskolába. Végre is csakugyan sokat költ reám, hát miért ne legyen neki igaza? Délután a mama ölelt-csókkolt, aztán meg újra ölelt, magához szoritott, unalmas volt! Apám egyikünkre se nézett, csak szörnyű komolyan elindult, én utána, s így kerültem Rubinhoz.

—Inas lettél?

—Csak hallgasd. Rubin, aki néha negyven-ötven forintos számlát is hoz mihozzánk, mindjárt eleintén elkezdett velem szemtelenkedni. Ugy látszik, hogy ki volt adva neki az utasítás. Tegezett s valami ponyvában hulladékpapírt hordatott velem hátra valami raktárba.—Ugy?—gondoltam magamban.—Igy bántok ti velem? Majd megtanítlak én titeket. Szépen belejöttem a könyvkötészetbe s amikor egyszer Rubin példalóztatni kezdett, hogy talán már meg is lehetne kérlelni a kedves papát, hát azt mondtam neki:—Hallja maga Rubin ur, én szeretem az iparomat. Ha magának nem kellek, hát majd kitanít más.—De fiatal ur...—kezdi ő, s látom, hogy szörnyen megdöbbsent. Aztán egy kicsit gondolkozott, megkefélt a kalapját s elment. Persze hogy apámhoz ment s beszámolt neki a meglepetéssel. Délután a mama háromszor is elsétált a műhely ablaka alatt s fölpislogott, másnap meg apám jött, s rám se nézve, valami könyvekről tárgyalt Rubinnal. Elment s hirtelen megint visszajött és másik aranyozást kívánt az egyik könyv sarkára. Ezen jól mulattam. Lesz szegénynek otthon jó dolga. Majd ad neki a mama könyvkötészetet. Másnap, már mint tegnapelőtt, újra nálunk járt. Engem is félrehívott egy pillanatra s szigorúan kérdezte, hogy: no, nem gondoltuk-e

meg a dolgot? Nem jobb lett volna-e tanulni?—Nem—mondtam neki hidegen. —Hajlandóságom van az iparra.—Ugy?—kérdezte nagyon megnyult ábrázattal s zavarba jött.—De hát édes fiam—kezdte újra—én ebbe nem egyeztem bele.— Odajött Rubin is.—Ifju ur—mondja—ifju ur, ne tessék megszorítani a papát. —Szeretem az iparomat—mondtam én.—Apám kiabált. Ostobaság! Marhaság! Azt hiszed, hogy én ezt eltűröm!—Egyszerre azonban szép kérésre fogta a dolgot.—Nézd, édes fiam, megígértem anyádnak, hogy nélküled nem megyek haza. Ne hagyj engem szégyenben. Gyere haza, édes fiam, aztán igyekezzél egy kicsit, légy jó fiu... Gyere drágám... Végre is megsajnáltam az öreget, hát hazamentem vele.

A korcsolyás bólintott.

—Jól tetted.

AZ ÖREGRENDÜ UR

A szobalány azzal jött be, hogy egy öregrendü ur akar beszélni a nagyságával. Öregrendü ur? Micsoda öregrendü ur?—Hát egy öregrendü ur.—S a nagyságával akar beszélni?—Igen.—Micsoda öregrendü uraid vannak neked? —Vannak, vannak...—Hát jöjjön az öregrendü ur.—Azzal én bementem a másik szobába, hogy ne legyek terhére az öregrendü urnak s állítólag újságot olvastam, voltaképpen azonban kifigyeltem, hogy mit beszél az öregrendü ur, aki mintha különösebben érdekelt volna, mint valami más ember. Talán azért, mert a cseléd se azt nem mondta, hogy: *öreg*, se azt, hogy *időses* vagy vén, hanem egyszerűen megtette egy rend tagjává. Az öregrendüek... Istenem, vajjon lesznek-e én öregrendü?...

Az ember beszélni kezdett künn.

—Klatz vagyok, nagyságos asszony.

—Glatz?

—Nem, Klatz, K-val. A Guravecz és Társa cég beltagja, ahol tegnap meg tetszett fordulni. Gyerecholmit tetszett vásárolni, ingecskeket, harisnyát s czipót is. A czipóval különösen el tetszett véteni az adreszt. Mert mi, kezeit csókolom, csak nagyon mellesleg foglalkozunk czipóval. Czipó és kesztyű, az nálunk éppen csak hogy van, de nem jófajta. Tartjuk, mert a publikum, különösen a hölgyek, szeret egy boltban mindent megvenni. Leülni a pult elé, aztán odaparancsolni az egész listát, amit felirt magának otthon. Hát van nekünk, hanem nem fektetünk súlyt reá. Tetszik tudni, ahhoz egy külön ember kellene. Külön osztály s ember, aki vásárolni tud bele. Nálunk azonban csak a Guravecz ügyetlenkedik, mert ezt ő sem érti.

Künn nevetett az asszony.

—Hát írják ki az ajtóra, hogy czipót vásárolni menjen másfelé a publikum.

Kicsi szünet után, ami alatt—azt hiszem—nagyot bólintott az öregrendü úr, válaszolt a férfi.

—Hát igen. Az kellene. Az volna a tisztesség. Mert nálunk, kérem, haszontalan kis gyerekczipót legalább is három hatossal fizet tul a nagysága. Nincs raktár, nincs befektetés, tehát nincs reális alapja az üzletnek. Magunk se a gyárból vásárolunk, tehát mindenki előnyben van felettünk, aki a gyárba megy beszerezni a készletét. Mi előttünk már a gyár is, meg a nagykereskedő is nyert az árun. Tehát ketten. A másik boltost pedig csak a gyár előzi meg a nyereségben. Ért engem a nagysága? Ért? Mert az asszonyoknak úgy általában—tessék megbocsájtani—csak jár a szájuk, hogy ilyen olcsón vásároltak, meg olyan olcsón vásároltak, voltaképpen azonban az asszonyokat legkönnyebben csapja be az, akinek az a kenyere. Teszem fel Guravecz...

—Ön talán most különvállik tőle és másik boltot nyit?

Csend, aztán egy kicsit sértődötten felel az ember.

—Nem, nagysága. Nem arra indultam meg, hogy kuncsaftot hajszoljak, hanem csak úgy, a kedvemből.—S aztán mintha valami kis góg lett volna a beszédében, bár egyszerűen, csendesen, öregrendüen beszélt.—A kedvemből. Mert hát a nagysága a három pár cipőcskénél egy forinttal károsodott. Tudniillik, ahogy én hallom, hogy Guravecz azt mondja, hogy kettő husz, már minthogy: két forint és husz krajczár, hát előveszem a megrendelési könyvet s konstatálom, hogy ez a gazember lehúzza az embereknek a bőrét. Tessék elhinni, hogy tegnap is kiköptem a boltajtó küszöbén, mielőtt bementem volna levelezni. Mert én végzem a levelezést. Ebben is szép disznóságokat kell hogy leírjak. Guravecz mindig csóddal fenyegeti a gyárat, hogy aztán futhatnak a

pénzük után s cigánykodik s én meg írom a leveleket ebben az irányban, nagysága. Hát mit csináljak? Guravecz tudniillik az üzlet lelke, hanem rossz lelke, kérem. Micsoda hitvány ember!... Ha arról a vevőknek fogalmuk volna, hát nem botlanának be mihozzánk. Annál kevésbé, mert mindjárt a harmadik házban igen szolid üzlet van. De micsoda tisztességes üzlet!... Lankaszter és Bogyó. Két nagyszerű zsidó, kérem. Finom üzleti emberek. Azok, kérem, számíttással dolgoznak s ha nekem kell, mint a hogy most kell például, mert nagyon kifogytam belőle, egy tucát hálóing, hát odamegyek. Azt már csak nem teszem, hogy Guravecz kezeire adjam magam. Nem ismer az se istent, se embert, se kompanistát, Olyan ember az kérem...

Az asszony türelmetlen lett, félbeszakította.

—Tehát ön visszahozta a forintot, a mivel becsaptak.

Az öregrendü ember elképedve bámult reá.

—Dehogy, kérem. Hogy tehessem én azt? Én nem igen szólhatok bele semmibe. Csak emészttem magam, de úgy emészttem magam, hogy némely este betege vagyok a boltnak. Tántorogva megyek haza, mintha részeg volnék. Mert így nagyon utálatos ám az üzlet. Az igaz, hogy úgy se szép, a hogy én csináltam a magamét, a míg egyedül voltam... Mert hát én lelket adtam bele az üzletbe. A tisztesség alapján állottam s a ki csak egy kicsit úgy nézett ki, hát annak volt hitele nálam. S kiszámítottam, hogy ennyi kell az életre, ennyi kell arra, hogy félretegye az ember—s aztán azonfelül egy krajczárt se vettem el. Aztán tönkrementem. Nem a tisztesség miatt, kérem, hanem inkább a hitelért, mert a tisztesség jó az üzletben. Tessék elhinni, hogy semmi sem fizeti ki jobban magát. Ezt dudálom ennek a szerencsétlennek is... Mert szerencsétlen, kérem. Hiszen ha az ilyen embereket se akasztják fel, hát akkor mire való az akasztófa?... Ez az ember tudniillik arra való szimattal dolgozik, hogy micsoda-forma vevő jön be a boltba. Hogy kitől mit lehet kicsalni. Olyan szimatja van, mint a kutyának. A hogy a vevő bejön, már mint az asszonykuncsaft s a segédek meg az inasok kiabálnak hogy: kezeit csókolom, kezeit csókolom, ő már nézi, hogy mit ér az illető. Megolvassa a pénzt a zsebekben—engedelmet kérek—a szoknyán keresztül. S egy és ugyanazon szöveget nála ötféle áron is meg lehet kapni. Ez pedig gyalázat, kérem mert... Elég az ahhoz kérem, hogy gyalázat s én igen nagyon pirulva végzem a levelezést ebben a boltban, a mi az enyém is és a miben az én nevemben is folyik ez a—engedelmet kérek—rongykereskedés.

Hallottam, hogy fölállott. Recsegett a cipője is, meg a padló is lába alatt.

—Sőt, kérem—mondta s a szaván hallottam, hogy mosolyog—én érvényesítem is az elveimet az üzletben, csak hogy hát, kérem, módjával. Mert úgy áll a dolog, hogy tönkrementem s az apósom adta a pénzt, a mivel itt társ lettem. Ujra adta s azt mondta, hogy jó lesz mellém valami üzleti szellemet keresni, mert hogy én nem vagyok arra való ember, hogy megállják a magam lábán. Hát azért állok én most ennek a Guravecznek a lábán, ő az üzleti szellem. Azonban nekem kiabálni mégse szabad, mert tönkrement ember vagyok s most már a második hozomány van befektetve az üzletbe s nekem nézni kell, hogy hogy gyümölcsözők. Mert jól megy nekünk. Hanem a tisztelt férjét becsülöm, mert mindig tisztességesen ír az újságba. Ha nincs odairva a neve, akkor is megismerem. Kérem, ezt ne tessék úgy venni, mintha hizelegni akarnék, hanem így van, hát így van s a mikor be tetszett diktálni, hogy hova küldje a pakkot a Guravecz, hát mindjárt megütötte a fülemet a név. Ejnye, hogy a fene egye meg ezt a bitangot, már mint a Guraveczet, gondoltam magamban, hát ilyen becsapás már még sincs rendjén s hát gondoltam, hogy feljövök.

—És aztán mit érek vele?

—Nem sokat, kérem, mert ha Guravecz bevesz valami pénzt, hát abból már vissza nem lehet kapni semmit. Igen hitvány ember. Nála el van temetve a pénz. S ezzel szemben hiábavaló az én minden mesterkedésem. Mert, kérem, megesett az, hogy a belső irodában leveleztem s ő üzletfelekkel jött be s hazudott nekik s én mindig intettem a háta mögött az illetőknek, hogy: nem igaz, nem igaz—és azért mégis úgy csinálta meg az üzletet, a hogy ő akarta. Mert rám nem is néztek. Számba se vettek. Ő ott táncolt, keringett és mindenfélét összehandabandázott s én hiába pusmogtam, hogy: hazudik, hazudik, azért csak neki volt igaza. S én, kérem, kénytelen vagyok ennek a hitvány embernek a svindlijéből élni. S hogy keres, kérem! Gyönyörűen. Soha még olyan bőviben nem voltam a pénznek, mint a mióta ez a gazember forgatja a kis tőkém. Hanem hát, kérem, mégis utálatos így élni. Én, kérem, elhatároztam, hogy kinyilatkoztatom, hogy én nem vagyok részes az üzletben. Csak zsebrevágom a pénzt; hanem én egész másképpen csinálnám. Egy ár. Mindenkinek egy ár. Az a bizonyos ár, amiben én tönkrementem. Mert én azt gondolnám, nagyságos asszony...

—No mit?

—Azt gondolnám, hogy talán tetszenék mégis bejönni holnap a boltba s megmondani, hogy a cipőcskékre ráfizettem egy forintot, a három párra s az egyebekre is vagy három forintot. A mire én—kérem—nem vagyok tanu. Azt én nem tehetem, én mint társ. Hanem a nagysága kérje vissza a pénzét. Nekem nagyon kellemetlen az, hogy lefeküdjem azzal a tudattal, hogy a nagyságától is annyit loptunk, meg mástól is, hogy lopunk, csalunk, s ahogy szombatonként pénzt ad ki nekem Guravecz a pénztárból, hát mindig eszembe jut az egész heti bűn. S azt érzem, mintha összevernének, ahogy megyek haza s feleségem azt kérdi:—mi bajod? Pedig hát semmi egyéb bajom nincs, csak ez a pénz.—Hát talán tetszenék mégis holnap benézni hozzánk s esetleg visszaad Guravecz valamit. Tessék mondani, hogy illetékes forrásból tudja, hogy az áru sokkal olcsóbban kapható és hogy be van csapva...

A vendég felállott. Ugy látszott, hogy megy. Az asszony pedig naiv kíváncsisággal kérdezte tőle:

—De hát micsoda boltos ön? Ide jön denunciózni a saját üzletét...

—Én kérem, én...

—Ön hát.

—Én ur vagyok, kérem. Nem boltos. Engem megöl a piszok. Tessék elhinni.

A TISZTESSÉGES EMBEREK

Valami különöset gondoltam,—mondta egy fiatal ember a másikkal s mosolygott. Olyan formán azonban, hogy elgondolkozott a mellett s látszott a szemén, hogy nem mulatságos az, amit különösnek mondott. Éppen csak vértette magát a mosolygással az ellen, hogy a másik esetleg kineveti. Gyere, neked mondom el először.—Elhúzódtak. A ki még a teremben volt, nem igen figyelt rájuk. Kártyáztak egy asztal körül, amire a tömegben át csak fölágaskodva lehetett belátni, nagy pénzben; a fal mellett a széles bőrdíványokra némelyek a lábaikat is fölrakták és halkán beszélgettek; másfelé indulatos szóváltás hallszott; egy asztal fölé két emberfej borult, mintha rövidlátók lettek volna, bámulták a sakktáblát; mellettük fakó képű, kiéhezett formájú ember egy virzsiniavéget rágva, révedezve, nem igen nagy figyelemmel nézte a játékot; a terem közepén pedig billiárdgolyók kocogtak s a szörnyű füstből kiválva, meg újra elveszve benne, emberek kerülgették az asztalt. A két fiatal ember behúzódott egy sarokba s az, a ki valami különöset gondolt, beszélni kezdett.

—Hogy ez a népség itt nagyon is vegyes, azt magad is látod. Nem gondolkozom valami bolond arisztokratikusan, hanem rosszul érzem magamat ebben a társaságban. A hogy így körülnézek, nemcsak hogy egyikhez se köt semmi, hanem mindenkitől elriaszt valami. Vagy én ismerek valami fekélyt rajtuk, vagy mások beszélnek efféléről. És olyan mosolyogva, annyira tréfába véve a fogatkozásokat, a mi jellemző a morális felfogásra, ami ebben a bűdösségben dühöng. Ebben a lokalitásban derülten tárgyalják le például azt, hogy valaki közülünk lopott. Kezet fognak az illetővel s mig magukban mosolyogva mondják, hogy: tolvaj, tolvaj,—leülnek vele szemben az asztal mellé kártyázni. Van itt író például, a kinek soha egy eredeti gondolata nem volt—innen is, onnan is elcsen valamit—s megbénult alak. Rettenetes az, hogy a bohémekben nincs becsület. Ugy általában tudniillik... Én istenem, az, hogy az ember küzd a mindennapi kenyérért, nem ok még arra, hogy hátat fordítson a tisztességnek. Rosszul érzem magam itt. Nincs bennem semmi abból a cinizmusból, a hogy itt felfogják az igazmondást, meg egyéb kellemetlenséget, a mivel az embernek meggyűlik néha a baja. Az lenne a természetes, ha be se tenném ide a lábamat. Azonban társaság nélkül se tudok élni. Valakire, akárkire szüksége van az embernek, hogy szót váltson vele. Egyedül, nagyon is egyedül vagyok. A multkoriban például megesett velem az, hogy ültem a kormában ebéd után és sehogy se tudtam fölkelni az asztal mellől. Mit csináljak, hova menjek, ha bezárul mögöttem a vendéglő ajtaja? Idegenkedtem attól, hogy az utcára menjek s aztán körülbámuljak, hogy merre is induljak meg hát. Nem vár senki. Hát elkezdtem diskurálni egy uri emberrel, a kire máskülönben nem tudok undorodás nélkül nézni. Rávitt a szükség. A társaság után érzett vágyakozás. Ez az ember,—mondják—mi előtt megnősült, az anyósának volt a szeretője. A házasság csak arra való volt, hogy az öreg asszony mindig maga mellett tudja a legényt. Társaság nélkül tehát nem lehet megélni. Azonban mi áll utjában annak, hogy az ember egy, az igényeinek megfelelő társaságot hozzon össze? A tisztességes embereket... Ez az, amire gondoltam...

A másik ember mosolygott.

—Nagy arrogancia.

A fiatal ember megütközve nézett reá.

—Miért? Hát például te nem szivesebben jönnél el hetenkint egyszer-kétszer ilyen társaságba, mint ide, a sokadalomba? Kevesen lennének. Szigoruan összeválogatott kis csoport, amiben azonban egy se akadna kivetni való. Mégis csak jó az, ha az ember tudja, hogy kivel ül egy asztal mellett. Annyi ember között mindenféle akad, de a mi kis társaságunkban csak becsületes emberek volnának. Egy kis sziget volnánk az óceánban. S megközelíthetetlenek. Szegények, de korrektek, fanatikusan tisztességesek... Ha egy kéz átnyulna az asztalon a boros palackért, tudnám, hogy tiszta...

A másik kedvetlenül dunnyogott.

—Jó, jó...

—Nem tetszik neked a gondolat?

—Nem.

—Miért? Pedig—lásd—azt hittem, hogy ha valaki, hát te lelkesedni fogsz érte. Egy kis titkos,—semmiféle hivatalos jelleget nem fitogtató, barátságos liga, asztaltársaság, valami kis korcsma külön szobájában... Nem volna kellemes? Egy kis felüdülés, megkönnyebbülés az után, a hogy meghentereg az ember a közönséges életben, mindenféle piszokban, a miben elvégre meg kellene fordulni ezután is, mivel hogy a mi szegény kis kompániánkban nem volnának se kiadók, se megrendelők, se pöfögő meczenások. Ha ezeket bebocsátanók, egyszerre vége lenne az egésznek. Megváltoznék a karaktere...

—Hát aztán hol a biztosíték arra a nagy tisztességre, a mit vársz a szemelgetésből s a mi egyébként egy kicsit unalmas is lehet.

—De megnyugtató.

—Honnan tudod, hogy csupa olyan becsületes ember kerülne össze, a kinek alkalmá is volt már arra, hogy válogasson a becsület és a becstelenség között. A kit nemcsak a félelem tartott meg ez ideig a becsület útján. Mert hát, én istenem, az ember egyáltalában csak azért nem lop, mert azt, a mit ellopni érdemes, vigyázza a rendőr, vigyázza a gazda, a szomszéd, az egész érdekközösség. S a ki nem lop, az csak igen kis részben becsületes ember, nagyjában csak gyáva, hát hogyan válogatod ki az óvatosak közül a becsületeseket?

—Az érzésemel, az ösztönömmel, meg a tieddel, a mindnyájunkéval. Annak, a ki csak gyáva, hiányzik a szeméből a nézésnek az a bátorsága, a mi benne van például a te szemeidben. Az ilyen szembe belenézni jólesik, eltelik az ember bizalommal. S tiz ilyen megbízható szempár egy asztal körül, hogy az ember senkire se gyanakszik...

—Az órátat félted?

—Nem, magamat. Tiszta akarok lenni, s bemocskol, magamtól elidegenít az érintkezés is az olyan elemmel, ami nem kedvemre való. Semmim sincs, nem vagyok genie, a talentumom se valami tulságos, hát legalább azt az értéket akarom nagyra nevelni magamban, hogy becsületesen éltem becsületes emberek között. Ilyenformán aztán el tudom képzelni azt, hogy az ember mosolyogva hal meg.

—Csak azért?

—Az élet is más. Derüesebb.

—S hol a próba? Végre is, ha az aranynak ki kell állani a próbát, a te embereidet is alá kellene vetni valami kísértésnek. A bizalomnak anélkül semmi alapja nincs. A szem, ahogy mondod? Hátha hályog borul a szememre, már nem vagyok neked elég becsületes ember? Ámbár...

A fiatal ember körülnézett, gondolkozott s kissé kedvetlenül felelt:

—Gondolkoztam a próbán is. Nem is próbán, mert hiszen én bizonyos lennék a dolgomban. Hanem tegyük föl, hogy van egy sorsjegyem s én lenn vagyok Lovranában, vagy másutt, hiszen ez mindegy, s a kezembe akad egy ujság s olvasom, hogy nyertem negyvenezer forintot. Nem jöhetek haza. Beadósodtam a hotelben, innen várom a pénzt. De hát most már van magamnak is, csak éppen egy megbízható emberre van szükségem, akinek elküldjem a sorsjegyet s aki kezeimhez juttatja a pénzt. Hát ugyan kinek küldeném itt, mondd? Kire bizhatnám rá ugy, hogy én odalenn ne remegjek a pénzemért? Éppen csak hogy megértsd azt, hogy mi az, amire én gondoltam, azért hozom fel ezt a példát. Ha tudniillik megcsinálnám az én társaságomat, annak küldenem el

benne a sorsjegyemet, akinek éppen eszembe jutna a neve. Akármelyiknek. S aztán a jobb fülemlről ráfordulnék a bal fülemlre s boldog nyugalomban horkolnék tovább. Például neked küldenem, ámbár te itt vagy társaság nélkül is...

A másik ember elgondolkozva nézett reá s lassan, vontatottan kérdezte:

—Nekem?

—Neked.

Hallgattak s végre is az, akinek a czimére majd elindul a sorsjegy, egy kis, ő maga előtt is nevetséges szorongással, aggodalmasan egyezett bele a dologba.

—Hát jó, hanem ne a házbérnegyed idején. Ilyenkor semmiféle jótállást nem vállalhatok. Ha az embert nagyon szorongatják, elkölcsonöz a negyvenezerből pár száz forintot. Nem gondolod?

AZ UTOLSÓ ÓRÁBAN

Kényelmes uri lakásban, utolsó óráit élte egy asszony. Besüppedt az arca, szemei alatt rozsdás foltok ültek a csontokon. Tegnap talán még láz, ma azonban már inkább szederjes, zöldes, fakó foltok. Az ágy lábánál egy kékruhás ápoló-nővér összegubbaszkodva imádkozott, s ha jött az orvos, fölnezt rá, mintha kérdezné: mehetek? Az azonban észre se vette. Szórakozottan járt ki és be s valószínűleg híreket vitt ki valakinek. A férjnek. A férj egy Kafter nevezetű vállalkozó volt. Kis, őszes, igénytelen ember, aki éppen csak ennek az ügynek az elintézésére szaladt haza valahonnan messziről, s mintha türelmetlenkedne. Végre is van az embernek egyéb dolga is. Töméntelen üzlet, amit mind le kell bonyolítani. Egy csomó asszony volt még a szobában. Egy egészen fiatal, aki finom csipkekendőbe könnyezett és sokszor emlegette a kedves nénit. A férj ilyenkor idegesen nézett oda. Aztán volt ott egy öreg asszony, akinek az arcán azonban művészileg el voltak kenve a ránczok s akinek pompás kalapja alól éppen csak egy kicsit szürkébe játszó haj kunkorodott elő. Egy másik asszony valami szegény rokon volt. Régimódi vikler volt a vállán s minden különösebb érdeklődés nélkül bámult maga elé. Őt is a kötelesség hozta ide és sűrűn nézte az órát, hogy mikor szabadul már. Volt ott még egy kis kövérkés nőcske is. Az a férjet szerette volna foglalkoztatni, s minduntalan mondott neki valamit és mindig így: kedves Kafter. Ezen diszkrétan mosolygott az öreg hölgy. Egyszer aztán kijött az ápoló-testvér s minden oldalra meghajtva magát, átment a szobán. Nyomában az orvos jött s csendet intve a hölgyeknek, suttogva beszélt:

—A nagyságos asszonyon már nem segít a tudomány, de talán megkönnyíti utolsó perczeit az, ha maga körül látja azokat, akiket szeret. Tessék bemenni, de minél kevesebbet beszélni. Ha azonban ő mondana valamit, hát jól jegyezzék meg maguknak. Ez fontos néha. Hát ne fárasszák hiába.

A hölgyek egyenkint bevonultak, legutolsóinak a szegény rokon maradt a sorban. Szócsné. Kafterné is csak így hívta. Bágyadtan nézett végig rajtuk, amikor letelepedtek az ágy mellé, egyszerre azonban mintha érdekelni kezdte volna valami. Előbb csak bizonytalanul révedezett a pillantása az öreg asszony feje fölött, de aztán csillogva pihent meg a kalapon. Sokáig nézte s mormogott is valamit, amit azonban nem lehetett megérteni. Az asszony feléje hajolt s édeskés figyelemmel kérdezte:

—Mit mondasz, kedvesem...

A haldokló a kalapra bámult s elragadtatás és irigység telepedett ki az arcára.

—Gyönyörű—rebegete.—Egy kicsit igen is dus...

Ezt egészen tisztán meg lehetett érteni. Szócsné is odahajolt s aztán a kalapra pillantva, valami, cselédhez illendő alázattal igyekezett kedvében járni a haldoklónak, amikor igazat adott neki.—Csakugyan,—mondta—hanem a nagyságának ilyen kell. Ami sokat takar és egy csöpp árnyékot vet az arcra is.

—A másik asszony átbámult az ágy kék selyem paplana fölött s előbb meghökkent a váratlan támadásra, de aztán elnézett a Szócsné feje fölött. Összeszorította a fogait s egy hangot se felelt. Közöttük a beteg azonban föltámaszkodott a fél karjára s kérdőleg nézett mind a két asszonyra. Szócsnének még mintha intett volna is, hogy csak előre. Uszította, mint a harapós kutyát, s megerőltetve a szemeit és az agyát, leste, hogy hogyan fog elsápadni a kenőcs alatt is a hiu vén asszony. Szócsné azonban mintha

egyebet gondolt volna. Ugy látszik, hogy nem volt eléggé tele epével, éppen csak a szegénység mérge ágaskodott benne a módosabb ellen. A haldokló asszony arcán látható volt a bosszúság, amikor lassan Szócsné felé fordította a pillantását s látta, hogy az körülbámul a szobában s aztán, mintha elszégyelte volna magát, a paplanra süti le a szemeit. Elhaló hangon éppen csak annyit sóhajtott oda a szép kalap alatt némán figyelő asszonynak:

—Bizony, téged is csunyán megtépett az idő, édesem... S hirtelen Szócsnéhez fordult, és ha nem lett volna végképpen fogytán az ereje, talán a hajába markol. Annyira dühbe hozta az, hogy most a jó barátnőjének nem mondogatott oda ő helyette. Utoljára. Mert arra, hogy bizalmasan csevegve marják egymást, már többé nem lesz alkalom. Bágyadt, le-lecsukódó szemei mélyéről káröröm villant elő, még suttogott, maradék erejét nagyon kimélve szólott:

—Szócsné, hajolj ide. Közelebb, hogy halljad. Megemlékeztem rólad a végrendeletemben.

Az asszony arcát ellepte az öröm. A másik ebben gyönyörködni látszott, s mintha magában mulatva fürkészte volna a nagyszerű hatást. A harmadik asszony, a szép kalap alatt, nem figyelt oda. Nem érdekelte a végrendelet. Azon mérgeződött még mindig, hogy ez a rongyos asszony, a cselédforma, bántani merte. Szócsné titkolni igyekezett kitörő örömét s meghatottan rebegte:

—Te mindig jó voltál, Teréz.—S annyit legalább megengedett magának, hogy a betegől elfordulva, diadalmasan nézzen végig a többin. Talán gazdagabb lesz, mint akármelyik. Valamelyik emeletes házra gondolt. Volt ilyen a haldoklónak több is. Egyet neki hagyott. Vége a nyomoruságnak, a pletykahordásnak, kegyelembarátságának. A haldokló azonban most már eltorzult arccal, vigyorogva suttogott neki tovább:

—Neked hagytam a szürke nagykendőmet. Azt neked ki kell szolgáltatni a hagyatékából...

Szócsné rámeresztette a szemeit, s most már nem türtőztetve magát, dühben remegve beszélt bele a haldoklónak még vigyorgóbbá vált arczába:

—Ó, te hitvány személy, te... Hát ezért használtál ki úgy, mintha a belső cseléded lettem volna... Ez a jutalom... Ó, te hitvány...

Most a jóbarátnőn volt a sor, hogy közbelépjen:

—Ne izgassa a beteget.

A haldokló asszony újra felkönyökölt a párnára, s gyönyörködött a gyilkos villantásokban, amik a szép kalap alól átjárják a most már némán összegubbaszkodott, reménykedésében porig alázott, mozdulatlan fakóarcú asszonyt. Megelégedett pillantása mintha azt mondta volna, hogy: no ez is megkapta a magáét. Valami azonban egyszerre figyelmeztette arra, hogy mi vár reá. Az ápolóné bejött s az ágyhoz csoszogva, ünnepélyes ábrázattal szólott:

—A tisztelendő ur itt van.

Az asszony ijedten hebegett:

—Még nem. Még nem.—S valamicskét emeltebb hangon szólott rá a még mindig az ágy mellett gubbasztó ócska viklerre:—Szócsné, adj másik kabátot reám. A fodr...—Iszonyu, görcsös köhögés jött rá s a közben intett egy elalvó pillantással az ágy mellett a székre, hogy: ott van. Szócsné mint egy masina, lélek nélkül, tisztán csak a megszokás igája alatt, segített neki. Lehuzta róla a gyűrött hálókabátot, még egy szánakozó pillantást is vetett az összehorpadt, nyomorult testre, s ráadta a friss kabátot. Azalatt az asszony még körülnézett a szobában, s a fiatal leányra tapadt a pillantása. A hang után találta meg. Az tudniillik az ágy feje mögé húzódva, még mindig csendesen sirdogált és panaszosan suttogott: édes néni... Az édes néni hirtelen végzett vele. Még a kezét is fölemelte, s feltartott, átlátszó mutatóujját meglóbázva a levegőben, úgy vigyorgott reá, mint az imént Szócsnére.

—Te se kapsz semmit. Te szeretsz... szer... a nélkül is. Azt mondtad...

A leány oda se hallgatott, csak arcát a tenyereibe temetve zokogott. Az asszony felült az ágyban, egy pillanatig meglepetten bámult reá. Hirtelen elfordult azonban, mert az ágy lábánál megsuhogott egy ruha. Azt hitte, hogy a pap, s rémülten nézett oda. Amint azonban meglátta a kis kövérkés, rózsaszín arczbőrű, étellel teli asszonykát, hirtelen megváltozott az arczkifejezése. Bosszúsággal nézett rá, s mint aki még tartogat valamit, de már siet, türelmetlenül szólott arrafelé, ahol az asszonyka ült:

—Te meg az uramat nem kapod meg.—Pihent, erőt gyűjtött, hogy kimagyarázza magát. Levegőért kapkodott. Szócsné megtámasztotta a tenyerével a hátát, s aztán tovább folytatta:—A végrendelet olyan, hogy nem kaphatod meg. Csak addig az övé a vagyonom, amíg meg nem házasodik.—Majdnem megfulladt, s most már alig lehetett érteni a szavát.—Értetted?... Pénz nélkül tönkre ... megy ...—Még egyszer körülnézett az egész társaságon, s elhaló, de diadalmas hangon szólt:—Hogy tetszik? Menjetek... Szócsné indulj... Emlegesetek meg... nem voltam ostoba... Indulj... Csak beteg, de nem ostoba... Menj...

S hátraesett a párnára.

KÉT BOLTOS

Egy vidéki városban volt a többek között két bolt. Az egyik modern. Nagy tükörelakok mögött két kirakata is volt, mind a kettőben egy-egy teljesen felöltözött, mozdulatlan urhölgygel, a kik a túll, selyem, csipke, vászon rengeteg tömegét taposták. Benn csinos urak szolgálták ki a hölgyeket, egy szinten elegáns, de rut embernek a vezérlete alatt. Ez az ur apró szemű, a közepesnél valamivel alacsonyabb termetű, nagyon szőke, majdnem kenderszinű, ritkás bajuszu, kiálló pofacsontu, nagyfogu ember volt. A tulajdonos. Hevessy Valér a neve. Sokat adott a nemességére s valami kis leereszkedés is volt a modorában, a mikor elszedte az asszonyságotól a pénzt, s kielégíthetetlen, brutális éhséget fejeztek ki a szemei és a széles szája, a miből kissé mindig elővillogtak a nagy, lapos fogak. A bolt mintha nem lett volna valami igen nagyon szolid. Kicsi volt a két nagy ablakhoz mérve s mögötte a raktárban sok volt az üres polcz. Egyszer hirtelenében küldött át a másik boltba pár vég vászonért. Csak kölcsönbe, mert—a mint izente—délután már megérkezik a vasutról az ő rendelménye is. Ebből pör lett. A másik bolt indította, mert sohse kapta vissza a vásznát,—s el is vesztette, mert nem volt tanu arra, hogy csakugyan átvittek egyik boltból a másikba vásznat.—Hevessy ur azonban nagylelkűnek bizonyult a másik pör folyamán, a mit tudniillik ő indított a másik boltos ellen becsületsértés miatt. Nem kívánta a megbüntetését s ez bizonyos megilletődést eredményezett, hogy: lám, ni, csakugyan van benne egy kis tisztesség. Ugy áll tudniillik a dolog, hogy akkor már ugy nagyjában tisztában volt a város azzal, hogy Hevessy ur nem tulságosan becsületes ember. Kimondani azonban nem merte ezt senki. Előzékeny volt, szerény, kalapot emelt mindenkinek, választékosan öltözködött, beszélt, mosolygott, hát nehéz egy ilyen tökéletes embert olyan váddal illetni, a mit bizonyítani nem tud az ember. Akkoriban különben eladó volt a szép bolt. Hevessy ur azt mondta, hogy megelégette a kis várost s miután a szomszéd boltost tönkretette, tuladott az üzleten és elhurczolkodott. Mondták, hogy talán Pestre.

A másik boltos is utána jött néhány év mulva. Az egészen másforma ember volt. Kis, fakóképű, beteges formájú, köhögős. A boltja, mig volt neki, szük, alacsony, hosszú folyosó volt, a minek a belső részében nappal is állandóan égtek a gázlángok. A boltos vásárokra járó gyalocsos volt fiatalabb korában, egy kicsit korlátolt ember, de alapos kereskedő a maga kis körében. Hamar betelt azonban a kocsizással, a mi megviselte a ládák tetején utazó embert, s mert abban a városban tetszett neki a piac, megtelepedett. Egy kicsit kiterjesztette az üzletét. De nem nagyon. Kész toalettekról nála szó sem volt. S boldogult, mig meg nem nyílt vele szemben a szép bolt, s el nem hódította a vevőit. Még a falusiakat is. A pangás, a szép bolt elleni küzdelem egyszerre letörte. Ez már sok volt neki az üzletből. Arról az ideig nem is álmodott, hogy eféle küzdelmekben legyen része a boltosnak. Hiányzott a gyakorlatából a verseny, s a mint megjelent, leverte a lábáról. Néhány évig még tengődött a boltban, pislogó, vizes szemekkel nem látta a lassu elmulást, s egyszerre aztán egy hét alatt kiárulta a holmit s egy horpadt kizitáskával a kezében feljött ő is Pestre. Ez a város tudniillik olyan város, hogy mindenkinek jut benne egy harapás kenyér. Odalenn a vidéken legalább ez a hire.

Idefent megint összeakadt Hevessy urral. Egyszer futólag találkoztak az utcán, s a kis fakó boltos, a kinek különben Maricsek János volt a neve, babonás félelemmel tért ki előle.—Akkor már vége,—gondolta magában,—akkor én már nem jutok álláshoz, ha te is ebben a városban vagy. Te keresztülhuzod az én kis számadásomat.—S a hogy gyámoltalanul visszanézett, látta, hogy egy pillanatra megfordul a másik ember is és csunyán vigyorog. Otthon mondta is az asszonynak, hogy találkozott Hevessyvel s hogy annak, ugy látszik, jól megy a sora. Hosszu kabát volt rajta, meg czilinder a fején, a kezében ezüstfejű bot... Az asszony korán megsavanyodott, örökké nyögdecslő szegény kis teremtés volt, a kinek azonban egyszerre vad reménység, bizalom villant meg a szemeiben, a mikor erről az emberről

beszéltek.

—Majd megalázkodnak a hivalkodók. Ne félj te semmit. Majd megalázkodnak...

Az embernek forgott valami a fejében, de mintha félt volna kimondani, előbb egy kicsit elment az asszony mellől s messziről vizsgálta az arcát.

—Nem fogsz megharagudni nagyon, ha mondok valamit?—kérdezte.

Az asszony vállat vont.

—Nem.

—Meg kellene békülni vele. Javamra lehetne. Fölkeresném, elmondanám neki, hogy most már konkurrencziáról szó sincs, letört ember vagyok. Talán szerezhette valami kis kondíciót.

Az asszony fölállt s lázfoltok gyultak ki a szemei alatt. Rekedten hörgött a hangja, a mint fuldokolva kitört a melléből a rettenetes méltatlankodás.

—Ó! Neked! Előbb engem temess el. Te akarsz vele békülni, te, a ki tudod, hogy gazember. Erről ne beszélj.

—De édes lelkem...

—Te akarsz kezet szorítani azzal a bitanggal. Te, a ki soha se csaltál meg senkit s a kit ő tönkretett. Dehogy. Várd meg, a mig megalázkodik, s akkor rugd fel. Hát nincs a férfiban egy csepp becsület se? Még a becsületesben sincs?

—Elfogy a pár forintunk, fiam, s aztán mit csinálunk? Valahova csak be kell hogy jussak.

Az asszony már nem beszélt többet, csak erősen lihegett és a szemei szikráztak. A kis, együgyü ember vállalai közé huzta a fejét s elment a dolga után. A dolga az volt, hogy kávéházakba járt, mindenféle ügynökkel tárgyalt s előlegeket adott nekik. Azok azután másnapra, vagy a jövő hétre ígértek neki valami biztosat s összerosolyogtak, a mikor újra meg újra jött a kis, ügyefogyott vidéki s bocsánatot kérve még a széktől is, a mit meglökött, kérdezni iparkodott, hogy vajjon nincs-e valami ujság. Nem volt. Egyszer azonban az egyik ügynök egy üzletvezetői állásról beszélt valami rosz czégnél. Rosen és Stein. Az talán megfelelő lenne, ámbár másforma ember kellene oda. Agilisabb... Különben is egyszerre tárgyalanná vált a dolog, mert egy másik ügynök közbevágot:

—Az már be van töltve.—A kis, félénken mosolygó emberke felé fordult s egy kis szánakozással mondta neki:—Lássá bácsikám, ilyen embernek kellene magának is lenni. Olyannak, mint a ki ezt az állást elnyerte. Hogy is hívják, ejnye, nem jut az eszembe a neve. Az azt csinálta, hogy a mikor megtudta, hogy Rosen, a kitől több függ, mint Steintől, nagyobb a részesedése is, hát a mikor megtudta, hogy Rosen bevásárláson van Párisban, hát elment hozzá Párisba. A Rosen, hát az, tudja, egy parvenü. Annak nagyon tetszett az, hogy ez a jó családból való, elegáns fiu nem sajnálta a költséget, s hordozta őt mindenfelé Párisban s beleragadt, mint a bojtorján. Ez lett a vége. Élelmesnek kell lenni manapság. Hogy a fenébe is hívják, valami magyar nevű ember...

A kis, fakó emberke összegubbaszkodott a székén, s inkább csak hangosan gondolkozott, a mikor kimondta ezt a nevet: Hevessy...

—Az, az! Hát honnan tudja?

A boltos mindenkinek meghajolt: azoknak, a kik nyujtották a kezüket, kezet adott s csak annyit mondott:—Tudom.—Kimenet azon gondolkozott, hogy ő bizony nem szeretne a Rosen és Steinék bőrében lenni. Félt ettől az embertől s jól teszi más is, ha fél tőle. Valami tiszteletfélét is érzett azonban iránta. Meg nem tudta magának magyarázni azt, hogy egy ilyen hitvány lelkületű ember, egy ilyen szegény, nyavalyás, hogy tud ennyire boldogulni. Mi az ereje a világban? Lám, ő nem csalt, nem lopta el senkinek a tiz vég vásznát, nem esküdött hamisan,—és mégis itt kuncsorog az utcán, jóformán a holnapra való kenyér nélkül. Kell valami hatalomnak lakozni abban a rongy emberben. S derengett a szegény, kis, egyszerű embernek az agyában valami.—Ahá,—mondta—talán a feleségének a nagy bátorsága. Persze. Meg hogy határozottan a szemébe tud nézni az embereknek, holott, ha csak egy kis szemérem volna benne, hát el kellene, hogy bujjék előlük. Ez az, a mi pozíciót biztosít számára és mindig az arra érdemesebbek, de ügyetlenebbek rovására. —S a szegény, kis szürke ember ebben a pillanatban keserves irigységgel gondolt arra a másik emberre, a ki egyszerre csak előtte termett az utban. A vedlett kis boltos meghökkenve bámult föl reá.

Az csunyán vigyorgott s mintha csak tegnap váltak volna el egymástól és

pedig barátságban, bizalmasan hunyorgatva szólott le rá:

—No, hát még mindig semmi? Állás után jár, ugy-e? Nehéz dolog. Sok a munkanélküli ember. Csupa jó erő. Hát sehogyse megy a dolog?

A kis boltos hebegett.

—Sehogy.

Az előkelő uriember megfogta a karját s kedélyeskedve biztatta:

—Majd csak akad valami. De, ha minden kötél szakad, hát nézzen el hozzám. Egy ötforintocska mindig akad. Isten áldja meg.

Gyorsan otthagytá, s az ügyefogyott kis boltos tátott szájjal, sápadtan, aztán meg a kopott hajáig kipirulva bámult utána. Még kiabálni is megpróbált, hogy: hallja, hallja!—de csak ártikulálatlan hangok jöttek ki a torkán. Ugy fojtogatta a düh, hogy lekapta a fejről a kalapot s föltépte az inge gallérját. Attól félt, hogy mindjárt megfullad. Figyelni kezdtek rá az emberek, s egy hordár a karja alá nyult, hogy el ne essék. A fulladozó ember halkán szólott:—kocsit. Csak a kocsiban szedte össze magát valamennyire. Elhatározta, hogy otthon nem szól semmit, hanem majd este, a mikor újra találkozája van egy ügynökkel a kávéházban, levelet ír annak az embernek. Elmondja a véleményét az ilyen eljárásról. Megmutatja, hogy a tönkrement embernek is van önérzete... Egész este volt egy kis borzongása, de azért elment a kávéházba. S míg az ügynökre várt, egy levélpapír felett mindenfélét kigondolt, a mit meg kellene írni. Azonban nem jutott hozzá, mert ismerősök jöttek. Körütelepedték az asztalt. Az egyik mindjárt ő hozzá kezdett beszélni, s látszott az arcán a becsületes meglepődés, hogy a sok előleg fejében most már talán mégis hozzásegíti valamihez ezt a szerencsétlen embert.

—No, bácsikám, hát ha ismeri azt a Hevessyt, most üsse a vasat. Ő az ur a cégben. Nagy cég, ott kell ember bőven. Ha valami szerényebb munkakörrel megelégszik, ott akad hely. Ha most nem, egy-két hét múlva. Stein ki van dobva, Rosen kifizette, s most ez a másik lett társ az üzletben. S ahogy én látom, hát kimarja ez Rosent is. Valami aféle ember lehet.

A kis boltos bódultan, tántorogva ment haza. Mintha részeg lett volna, tétova, zavaros pillantással nyitott be a szobába otthon. Az asszony ijedten sietett eléje, s leültette egy székre.

—Mi a bajod? Az Istenért...

Aztán egyszerre azt hitte, hogy fölfedezte, hogy mi a baj. Fanatikusan ragaszkodott magában ahhoz, hogy mindennek, nyomoruságnak, csapásnak, betegségnek az a bizonyos egy ember az oka, s szilaj gyűlölettel kezdett róla beszélni.

—Ő! Megint találkozta vele? Bántott. Ne törődj vele. Majd megalázkodik a felfuvalkodott, s akkor köpjél a szemébe. Csapd pofon... Csak várj...

A kis boltos bágyadtan mosolygott, s pihegve, fáradtan felelt:

—Csakhogy én azt már nem igen érem meg. Olyan sokáig nem várhatok.

TERCSA NÉNI GYERMEKET NEVEL

Kártyáztunk az ebédlő asztal mellett. Valaki azt mondta: kvint, kontra. A többi kérdezte: mi? A valaki most már nagyot kiáltott: kvint, kontra.—A kiabálásra azért volt szükség, mert a gyermekszobából kiindulva s aztán szerteáradva rettenetes lárma töltötte be a lakást. Féktelen, vad topogás, ének, közben a *Talpra magyar*-ból egyes töredékes sor, a mint egy már nagyobbacska fiu harsogta: esküszünk, esküszünk. Közös erővel pedig egy lapjával lefelé fordított asztalt toltak jobbra-balra a szobában. Az automobilt. A ki a mulatságból kirekesztettnek érezte magát, egy tömzsi kis fiu, sírt.—Az anyjuk azt mondta, hogy ő már nem bír velük. Erre fölkelt az asztal mellől a nagyapjuk s most már ő is kiabált odabenn. Aztán egy szintén szigorú nagybácsi is. A gyermekek pedig csak egymással törődtek. Kiszaladtak, egyik a varrógép tetejére mászott valami czérna-karika után, a másik az ágy alá bujt be, kettő pedig az ebédlő asztal körül megüresedett székekre telepedett le. Egy kis parasztlány, a kinek a hasa fölött, majdnem a mellén vékony pertlivel volt megkötve a köténye, közönyös arczczal, inkább csak megszokásból lamentált:—Tessék bejönni pubika, ne roszalkodjék Bözsike! S benn a gyermekszobában egymásra bámult a magára maradt két szigorú ur.—Nyilvánvaló, hogy ez az egész terület a gyermekeké. Mi csak megtürt lakók vagyunk rajta. Az élet, a gondatlanság az övék.—S ezt nem tudjátok, ti vének?

Hátradültem a széken s egy pillanatra lehunyva a szemeimet, eszembe jutott Tercsa néni. Teréz, a kit nálunkfelé a többek közt Tercsának is becéznek.

Testvére volt egy nagybácsimnak, a kinek Rendes György volt a neve. Falusi kisbirtokos volt s a mi a falu berendezésében szokatlan, nem a főutcán volt a háza, hanem egy, a főutcát derékszögben keresztező mellékutcza végében. Olyanformán, hogy az ut a kapuján át bevezetett az udvarra, mint valami szőnyeg, a mi az előszobában indul meg s az ebédlőben tűnik el. Az udvar nagy sivár terület volt, amin kedvetlenül bódorogtak a kutyák. Szeszélyesen volt beépítve. A kapuval szemben főépületnek állott a csür, a mit azonban inkább kocsiszinnek használtak. Ebben rendkívül nagy, rugó nélküli ernyős kocsi állott, a mibe azonban akkor volt utoljára ló befogva, a mikor Enyedről hazavitte a kocsigyáros. A nagybátyám ökörfogattal utazott Kolozsvárra, Fehérvárra, vásárookra, meg látogatóba is és rendesen olyanformán, hogy a hosszú szijostort a nyakába kanyarítva, az ökrök mellett sétált. Néha elővette azonban Vergiliust és olvasott belőle. Egyébként a *Hármas kis tükör* című könyvet is olvasgatta s nekünk is gyakran ajánlotta, hogy ne hanyagoljuk el az irodalmat. Ma is őrzök egy csiziót, az ajándékát. A kocsit azonban tyukok, csibék használták nyugalom idején, s ha valami utra elhatározták magukat a bátyámék, hát nemcsak alaposan le kellett tisztogatni, hanem ki is kellett füstölni. A csür mellett voltak az istállók, három is, s mintha füst szállott volna fel belőlük, úgy párált az aljukon az esztendő óta föl nem takarított trágya, a miből a küszöbök alatt bűzös fekete lé folyt ki az udvarra. Gyöngye, valamiféle rendszerekkel, de rosszul táplált ökrök tántorogtak ki meg be az ajtón, sovány tehének s azóta se láttam olyan komor borjúkat, a melynek ezeknek a tőgyét bökdöstek. Ezek mögött az épületek mögött óriás szérűskert terült el kis boglyákkal, a melyek közül némelyeket feketére pörkölt az idő. A lakóházba külön sövénykerítésen át lehetett bejutni és pedig a kaputól balra kanyarodva, virágágyak között, a melyeknek azonban már csak a formájuk volt meg. A házban három szoba volt, de csak egyet használtak belőle arra, hogy benne lakjanak. Abban volt két ágy egymás végtében a fal mellett, egy asztal, a minek a tetejét ketté lehetett nyitni, a falnál egy végighasadt tükör alatt lócza s az asztal körül pár szék. A másik két szobát állandóan bebutorozni készültek s többször el is jutottak már odáig, hogy a városokban, a hol megfordultak, néztek butort. Egyszer megnézték különben a ház zsindeföldelét is, azon a tájon, a hol a konyhába becsurgott a víz, de annak a kijavítása is annyiba maradt. Minden annyiba maradt, mint a hogy valahol, még gyermekkorában félbemaradt ember volt a bátyám is. A felesége hozzáalakult az évek folyamán. Három testvére volt. Az egyik elkerült valamerre, talán Oláhországba. Egy molnárhoz ment volt férjhez, a ki legutóbb Galacsról irt ezelőtt harmincz esztendővel valami hagyatéki dologban. Nem válaszoltak neki s ő se erőszakolat a dolgot. A másik két testvére leány maradt.

Már abban az időben, a mikor engem a bátyámhoz küldtek vakációzni, lehettek negyvenesztendősek. Két-három év volt köztük a különbség. Külön-külön laktak, mindegyik a maga birtokán, közelben azonban, az egyik jobbra, a másik meg balra a kis utcától és sűrűn ellátogattak a bátyjukhoz. Naponkint körülbelül ötvenszer. Az is megesett, hogy csak jött valamelyik, körülnézett s miután meggyőződött arról, hogy legutóbbi látogatása óta semmi változás se adta elő magát az udvarban, szó nélkül távozott. A kapuban találkozott a másikkal; bár nem voltak haragban, köszönés nélkül mentek el egymás mellett. Láthatólag unták magukat. A fiatalabbik, a kinek—ha jól emlékszem—Zsuzsa volt a neve, megpróbált embert szólani unalmában. Mindenféle történetekbe belekezdett, de a második mondat közepén fölállott s kemény lépésekkel távozott; s miután megfordult otthon s figyelő, bár kissé merev pillantással körülnézett az udvarán, újra visszajött. Megnézte a csür nyitott kapuját, sarkon fordult és megint elment. Magas, száraz, laposmellű lány volt. Nagy lábai és kezei voltak s aránytalanul hosszú, sovány karjai, a melyeket menetközben úgy lóbázott, mint a katonák. Mindig egyenesen, egy kicsit hátradülve tartotta magát, nagyokat lépett s kiabálva, hadarva beszélt. A nézése nagyon határozott volt, majd átszurta az embert, azonban jobbra, balra, mindenfelé kapkodta a pillantását, tehát semmi határozott kifejezésre nem tudott jutni. Az ajtókat keményen bevágta maga mögött. A bátyja gyerekeit állandóan rekcuzmozta. Ő azt mondta, hogy: kordában tartja őket. Azok pedig mosolyogva néztek végig rajta s már ott tartottak, hogy ki se nevettek. Számba sem vették. Ha az utcaajtó nagyot pattant, oda se néztek. De még a kutyák se. Tudták, hogy ki jön. Pár nap alatt kiismertem a viszonyokat én is.

Egyszer valami nyolcz krajczárról volt szó. Nem emlékszem, hogy miért. Talán loptuk a pénzt, de az is megeshetett, hogy találtuk vagy talán éppen csak volt valahogy nyolcz krajczárunk. A summa fele egy nagy vörös négykrajczáros pénz volt, erre biztosan emlékezem. Mintha most is érezném a tenyeremen a nagy kerek pénzdarab bevágását, a karikát, a mit a tenyerembe nyomott, ahogy szorongattam. Azt hiszem, hogy a költekezés keltette föl a figyelmét. A

többiek azonban, beleértve a másik nénit is, a csöndest, megelégedtek egy kis lomha hümmögéssel. Tercsi néni azonban, ha már egyébért nem, jövőnk érdekében tisztába akart jönni a dologgal. A boltba nyargalt, verte a pultot, kidülledt szemekkel hallgatta végig a kis vörös zsidót, a ki előadta, hogy mi mindent vásároltunk, s rohant vissza. Az utczaajtó olyat csattant mögötte, hogy az oszlopfa a kilincs felőli oldalán egyet biczczent, mint a sánta ember, s aztán helyreállott mint a jó katona, a ki még betegen is egyenesen megállja a posztját.—A hogy így helyrebillent az oszlop, elfoglalva régi helyét a már kitágult gödörben, az nekem nagyon tetszett. Azt néztem, mig mint a szélvész, elrohant mellettem Tercsa néni. S rémitően kiabált, visított. Egy-egy dühroham végén szoknyáit szerteterpesztve, fáradtan dült neki a sövénynek. Azt hajtotta, hogy mindnyájan az akasztófán fogunk meghalni. Nem vett azonban időt magának arra, hogy kifejtse az alapot is, a mire ezt a következtetését fölépítette. Perdült egyet s hadonázva, mintha cséphadaró lenne mind a két karja, a kendő alól kilengő őszes tincsekkel megint nekivágott az utcának. Az embereknek odakiabálta utközben, hogy miről van szó. A papnak is, a ki éppen arra jött. Az utca végéről, mielőtt befordult volna a maga útjára, visszakiáltott:—megirom anyádnak.—Már mint az én anyámnak. S visszavánszorgott. Az egyik fiu figyelmeztetett, hogy: ni, hogy lóg a köténye.—Az bizony csakugyan eloldódott valahogy s rajta taposott, a mikor újra bevágta maga után az ajtót, az udvar kövezetén termett s kiabált:—Ide gyere! Kitekerem a nyakad! Ide gyere! A mikor senki még csak oda se hallgatott, az égre dülesztette a szemeit és körülbámult, mintha arról akarna meggyőződni, hogy nem sülyedünk-e? Nem. Erre új bizonyítékokért nyargalt s az ajtóból visszakiabált: semmit se használ a tagadás.—Nem használ!

...Fölnézek körül a szobában. Nagy nyargalás. Az élet vulkánja pirosra fősti az arczocskákat. Kis lábacskák botorkálnak körül a szobában, fürgén, bár esetlenül, hogy az ember mindig attól fél: no, most törí össze magát. Székek hátába bonyolódik bele a gyeplő, felköltik a nagyapjukat, a bácsit, az anyjukat, félrelökik az utból a foteleket, foglalkozást adnak a tétleneknek, rikoltoznak, mintha mértföldrüket kellene átkiáltaniok s tátott szájjal bámul egy a nagyobbacskák közül, a mikor az anyja magyarázza neki, hogy mi is ott vagyunk.—Az ám, csakugyan. Inkább csak szokásból én is kiáltok egyet, hogy: csend legyen! s mosolygok azon, hogy micsoda nevetséges figurák vagyunk mi nagyok. Nekik tudniillik, a kiknek a világát a mienkhez akarjuk idomítani. Olyan szájalmasak, mint a milyen Tercsa néni volt, a mikor gyermekeket nevelt.

LOGIKA

Egy Róza, Sugár Róza nevezetű leány volt alkalmazásban egy budapesti boltban. Kishirdetés révén jutott be. A kishirdetésben tudniillik az is állott, hogy: ajánlatok fényképpel kéretnek... s a lány harmadnapra már megkapta a czég levelét, hogy jöhet. Gyönyörű lány volt tudniillik. Nem mozgó szépség, hanem inkább kasszába való. Trónra. A kassza fekete márványlapja fölött s mögötte a tükörben méltóságosan érvényesültek gömbölyü vállalai, lágy, alabástromos fehérségü nyaka s gömbölyü, a bluz alatt minden mozdulatára, még a lélekzetvételére is ingerlően ringó keblei. A haja fekete volt. Nem is fényes, hanem olyan komor fekete, mint a szén s rögtön a haj alatt befoglalva a hatalmas, nehéz, de puha keretbe—olyan fehér és tiszta volt az arca, mint a frissen hullott hó. A szemei nyugalmas, mély pillantásuak voltak, szája kicsi, husos—s éppen csak a homloka kissé nyomott.—A szép lány jelenlétét határozottan észre lehetett venni a bolt forgalmán. Sok fiatal ur jött s nyakkendőket vásároltak, meg keztyüt s a pénztárra pislogva válogattak. Az is megesett, hogy a segédek elbáméskodtak rajta s este a két főnök egyformán törte magát azon, hogy ő számoljon le a lánynyal. Olyankor már vártak rájuk a feleségeik s gyönyörű kalapjuk alul gyilkos pillantásokat vetettek a lányra. Az üzlet azonban gyönyörűen ment, s ha volt benne része a lánynak, hát kár lett volna kiüldözni a boltból.

Ugyis elég hirtelen ment el, alig valamicskét több, mint egy esztendővel azután, hogy belépett. A pénztár mellett, a hosszú bolti asztal folytatásaképen magas íróasztal állott s e mellett délutánonként egy fiatal ember dolgozott. Rengeteg foliánsokban elkönyvezte a sok mindenféle üzleti tételt s pihenőnek egy-egy pillanatra lenézett a lányra. Az érezte, hogy valami átmelegíti a fejbubján a haját s előbb egy kis bosszusággal, azután meg mindig barátságosabban pillantott fel a fiatal emberre. Az tudniillik olyanforma ember volt, a kihez nőül lehet menni. Komoly, munkás, jó jövedelmü. Ha ez érdeklődik iránta, az nem afféle kedélyeskedés, a mit végbevisznek a kassza előtt más fiatal urak. Az efféle ember ugy szerelmes, hogy mindjárt jön a házassági ajánlattal is, hogy: kisasszony, ennyi a jövedelemem, nem vagyok gazdag, de a feleségemet tisztességgel el tudom tartani—és efféle.

Egy este a fiatal ember a magas asztalról egy sokrétbe összehajtogatott czédulát ejtett le a pénztár márványára s a könyvre hajolva, félszemmel nézte, hogy mit szól hozzá a lány. Az sokáig szorongatta a papírt s megilletődve, lassan bontotta ki. Az volt ráírva:—Kisasszony, kérem szépen, várjon reám a zárás után. Valamit szeretnék mondani, a mi talán mindkettőnkre nézve fontos.—A lány zsebretette a levelet s konokul elfordult az íróasztaltól. Később, a mikor már elment a kalapja után is és látta, hogy a fiatalember könyörögve pillant rá, odasúgta neki:—ma nem.

Kimenve a boltból, már megbánta, hogy elszalasztotta a mai napot, hanem aztán idegenkedve gondolt arra, hogy ennek az embernek legyen a felesége. Egy ilyen bolti embernek. Még valami államhivatalnok is akadhat, vagy orvos, vagy mérnök, azok közül, a kik az üzletbe járnak. Igen közönséges ember egy ilyen könyvvezető, a kit a multkor is csunyán összeszidott az egyik főnök. Hogy türheti ezt el egy férfi? A hogy lassan ment az utcán, megállapodott abban, hogy ő pofonvágtat volna a főnököt, s ha egy falat kenyere sincs másnapra, hát akkor is pofonvágtat volna. Erre az emberre pedig többé rá sem néz.—Másnap azonban az övé volt az első pillantása s a mikor egy pillanatra egyedül maradtak az ablak mellett, hirtelen rátámadt a fiatal emberre:

—Miért türi, hogy úgy bánják önnel Frank? Hogy kívánja akkor a más becsülését?

A fiatal ember lassan, komolyan felelt:

—Magáért türöm. Nem akarom elveszíteni az állásomat, mert akkor nem mondhatom el magának azt, a mit mondani akarok.

—Ugy?

—Nem találta ki?

A lány halkán s egy kicsit bután felelt:—Nem.—Hát azért?—Este pedig egy pillanatra ráhajolt az asztalra s belesugta a nagy könyvbe:—várom.

Künn találkoztak. A fiatal ember szó nélkül a karját nyújtotta s szorosan összefogózkodva s hallgatagon élvezve az egymás közelségét, czéltalanul járták az utcákat. Észre se vették, hogy messze kimentek a külvárosba, csupa apró ház közé. Mintha valami vidéki városkában lettek volna. Porondos uton mentek, zizegő fák alatt s egy kis ház előtt leültek egy padra. A férfi itt kezdte elmondani azt, hogy mennyi a jövedelme, s hogy nem gazdag, s a leány belekapaszkodott a karjába s lassan a vállára hajtotta a fejét. Most már érezte, hogy ez az ember lesz az ura. Ugy kell ennek lenni és arravaló ember, derék ember, s lassan, lassan fölemelte a karját, hogy magához ölelje.—Ebben a pillanatban valaki kicsapta a fejük fölött belülről az ablakot s egy korsó víz ömlött a nyakukba. A hogy fölugrottak, benn iszonyu röhögés támadt. Többen is lehettek a szobában, férfiak, asszonyok vegyesen.

A fiatal ember éppen csak az arcát törülte végig a kezével s egy rántással lehuzva a válláról a leány kezét, az ajtó felé indult. A pár lépés alatt, mig elérte a kaput, gondja volt a lányra is.—Várjon csak itt, majd megtanítom a bitangokat.

A lány azonban nem maradt el mellőle. A kabátjába kapaszkodott s könyörgött neki:—Csak nem teszi ki magát effélének! Ki tudja, hogy hányan vannak. Ne kezdjen ki velük. Ha szeret, hát nem teszi kockára az életét ezekkel a gyalázatosakkal szemben... Akkor már eléje került s elállotta a kaput. Fennről kiabáltak:—Hát gyere be! Gyere, ha mersz. A lány meg most már a férfi mellére dült, magába olvasztotta az ölelésével és sugdosott neki:

—Nem megy. Akasszák föl magukat! dehogy megy. Meg kellene engem verni, ha hagynám, hogy maga ezekkel kikezdjen. Az ilyenek kése is van. És aztán mi lesz velem? Az imént mondta, hogy feleségül akar venni, hát akkor beleszólhatsz.... Jöjjön, jöjjön...—Huzta magával s a férfi megindult. Nagyon lihegett s kedvetlenül ment a lány mellett, a ki még mindig beszélt neki. Benn a városban, a ház előtt, a hova a lány fölment, kissé már megcsillapodva azt mondta, hogy csakugyan jobb így. De mennyivel jobb.

Melegen, kissé elérzékenyülve szorongatta a lány kezét.

—Maga nélkül valami komisz verekedésbe kerültem volna. Az ember mérges, ha inzultálják...

A lány hosszan nézett végig rajta s aztán egy kis keserőséggel mondta:

—Azért nem ártott volna végigverni rajtuk. Ha az embert bántják...

—Akartam.

—Akart? Mi az? Azt is láthatta, hogy engem is bántottak. A ruhám csupa víz s azok a rongyosok még most is röhögnek. Bizonyosan röhögnek...

—Arról már nem tehetek.

—Nem? Hát mért nem forrasztotta a torkukra? Ha meghátrál előlük...

A fiu tátott szájjal bámult rá, s azután, mintha hirtelen megütötték volna. Hebegve beszélt, most már igazán nem tudva azt, hogy voltaképpen mit akar tőle a lány.

—Én? Hiszen nem bocsátott be a házba... Elhuzott. Ugy megölelt, hogy mozdulni se birtam. Azt hittem, hogy szeret, hogy attól fél, hogy valami bajom támad, s ha mentem magával, hát az csak azért volt, mert olyan nagyon kért...

A lány idegesen, gonoszul kaczagott:

—S ez persze jó volt magának. Megkimélte a a bőrét. Jó bőr, ha mindent eltűr...

—Ne bántson. Meg fogja bánni, ha igazságtalan. Belekapaszkodott a karomba. Nem igaz.

—Hát el kellett volna, hogy lökjön. Oda kellett volna vágni engem a falhoz s berohanni a házba.—Ilyen hósból nem kérek. S hogy ne is lásson többet, hogy ne legyek örökös szemrehányás magának azért, hogy ilyen gyáván viselte magát, hát nem maradok többé abban a boltban. Maga csak tűrje, hogy Frank lemarházza hölgyek jelenlétében, maga csak tűrjön mindent, maga arra való; hanem nékem ilyen ember nem kell.

A férfi a lányra bámult, s elkényszeredetten vont vállat. Bennről pedig hallatszott a csoszogás, hogy jön a házmester, kinyitni a kaput.

ÁT KELL DOLGOZNI A KÖNYVET

Klein Efraim rabbinus urhoz beszaladt a gyerek az udvarról s mondta, hogy uri asszonyság jön. Délután volt. A rabbi a vadszöllős verandán ült s hirtelen magára kapta a kabátját. Bor volt előtte az asztalon s egy másik üvegben talán még egy ujjnyi savanyuvíz. Az asztal körül három hosszulábu, magas gyerekszék is volt s ezeknek a székeknek a tájékán pecsétes, maszatos volt az abrosz. A vendéget végigkisérték az udvaron a gyerekek, de aztán, a mikor az apjuk eléje ment a veranda lépcsőjére, otthagyták. Az asszony fiatal volt, magas termetű, gömbölyü vállú, telt karu, fehér husos, lágy nyaku és szép asszony. Egy kicsit, alig észrevehető átsuhanásban hamiskásan mosolygott, a hogy körülnézett ezen az egészen idegen helyen s mintha úgy pillantott volna hátra a kapu felé, hogy visszafordulni volna kedve. Bár az egész megjelenése elárulta az asszonyt, a kinek az otthonában egész csomó gyereket sejt az ember, volt valami tartózkodás a fellépésében. Zavartan nézte a rabbit s úgy ült le az odakinált székre, mint a ki nem biztos abban, hogy vajjon helyesen cselekszik-e vagy nem. Sötét, nagy, egy kicsit bágyadt szeméibe az a nyugtalanság telepedett bele, a mivel a kézen vezetett gyerek bámul utánunk, ha hirtelen elbocsájtjuk s egyszerűen csak egyedül marad az uton.

—Parancsoljon nagyságos asszony—mondta a rabbi s maga is leült a vendéggel szemben.

Az asszony mosolygott. Azon mulatott, hogy idejött s most nem tudja elkezdni a mondanivalóját. Egyszer aztán nekivágott.

—Hajdu Dávidné vagyok. Ugy berontottam tisztelendő urhoz, mint egy fergeteg.

—Dehogy, dehogy...

—Hanem egy kérdésem van s ma már nem akartam tovább halogatni... Hát hirtelen felkészültem s itt vagyok. Nyolcz éve vagyok asszony. Négy gyermekem van. Az uram hivatalnok s nem valami kényelmes államhivatalban, vagy a fővárosnál, a hova—a mint tetszik tudni—nem igen engedik be a zsidó embert, hanem magánvállalatnál s tessék elhinni, hogy reggeltől késő estig kell neki dolgozni, hogy azt a szerény, de tisztességes polgári megélhetést biztosítsa számunkra, a miben élünk. A drágaság nagy, a gyerekek nőnek, mindig több és több kell s mindig több és több szükségünk van az én szegény uramnak az erejére. Ebben a dologban jöttem...

A férfi nagyot nézett.

—Ebben? Én ilyen irányban nem igen lehetek segítségére...

Az asszony naiv, nagy bizalommal nézett rá.

—Dehogy nem! Sőt ebből az esetből kifolyólag segíthet másokon is.

Ilyenforma asszonyokon, a milyen én vagyok. Ugy áll tudniillik a dolog, hogy én, a mint itt lát tisztelendő ur, nagyon vallásos asszony vagyok. Tudom, hogy ez manapság szokatlan. Uri nő is, fiatal is, csinos is—nem igen szokott előállani ezzel. Nem teszi ki magát annak, hogy lemosolyogják. Én azonban nem sokat törődöm ezzel, hanem belekapaszkodom az Istenbe, hogy el ne hagyjon valahogy—mindenbe, mert gyámoltalan vagyok, nem tudok eléggé a magam lábán járni, hanem legkülönösebben az Istenbe. Az atheistáknak pedig, a kik körülvesznek, mert hiszen manapság jóformán az egész világ templomkerülő, hát azt mondom nekik, hogy csak hagyjanak meg engem a hitemben. Nekem az bizodalmat ad még az olyan nehéz órákban is, a mikor például anya lesz az asszony.

—Mindenesetre, mindenesetre...

—Csak azért mondom ezt el olyan hosszadalmasan, hogy tessék megismerni engem. Ilyen vagyok. Gondolkozás nélkül elfogadom mindnyájunk felett állónak az Istent s minden este imádkozom. Az ön könyvéből, a minnek az a czime, hogy: *Az áhitat könyve*. Nagyon szép könyv. Kivülről tudom—s világért se higgye azt, hogy meg akarom kritizálni. Egyéb könyvet igen, hanem az imakönyv... Azt nem szabad... Éppen csak föl akarom hívni a figyelmét arra, hogy az én édes uramról, ezzel én csak a magam dolgát tudom, hát róla beszélek, hogy az én uramról igen kevés van beleírva a könyvbe. Kérem, ez az ember reggeltől késő estig fárad érettségünk, néha utazik is üzletileg, vonatról le, vonatra föl, s mégis csak annyi van ez imádságban, hogy:—családunk fentartóját tartsa meg erőben érettségünk küzdeni.

—Ne volna több?

—Nincs. Tessék megnézni, egy sor sincs több. Ez pedig csak kevés. Sokkal többel tartozunk neki. Nekem eleinte fel sem tűnt a dolog. Elmondtam azt, a mi a könyvben van s azzal már aludtam is. Hanem egyszer hazahozták az én uramat az irodából. Kocsin, mellette ül a könyvvezető, velük szemben egy gyakornok s támogatják fölfelé a lépcsőn. Nyolcz hétig feküdt betegen.—Hát ez mi?—gondoltam.—Az én uram beteg? Hát ez hogy lehet?—Azután rémitő sok átvirrasztott éjszaka után előveszem újra a könyvet s olvasom s egyszerre látom, hogy ez az egy sor bizony kevés. Egy asszony, a ki a gyermekeit, az otthonát, az egész világát az urának köszönheti, hosszabban kell hogy imádkozzék érette.

A férfi mosolygott s ezen egy kicsit megbotráncozott az asszony.

—Ne tartson butábbnak, tisztelendő ur, mint a milyen vagyok. Tudom, hogy idegen világ az, a miben élek, de megmagyaráztam, hogy én a gyöngeségemben csak akkor kaphatok valami kis erőre, ha nem engedem kizavarni magamat a hitemből. S tessék elhinni, hogy hiányos a könyv. Nem mondom én azt, hogy azért lett beteg az uram, mert csak azt az egy sort imádkoztam érte, de talán *azért is*. S azóta én már ki is okoskodtam. A mikor ahhoz a fősvény sorhoz érek, leteszem a könyvet az ágyra, behunyom a szemem s elmondok én mindent az uramra nézve, a mi még benne kellene, hogy legyen a könyvben. Hanem hát mindenki nem jön rá erre s én is drágán tanultam ki, hogy mi a baj.

A férfi most már nem mosolygott, hanem olyan meglepetés rögzött meg a szemeiben, mintha valami más világrészből való asszony ülne előtte. Ugy látszik, hogy nem képzelte el, hogy így is tudnak még imádkozni, s valami megmagyarázhatatlan belső ijedtség szállotta meg. Arra gondolt, hogy ha most valaki összeméri őt ezzel az asszonynyal, ha hirtelenében előkerülne valami olyan apparátus, a mivel összehasonlításokat lehet tenni a hit dolgában, hát az asszony mögött maradna. Mintha félt volna ettől az asszonytól, gondolatban önkénytelenül is elhuzódott tőle s türelmetlenül várta, hogy elmenjen már.

Az asszony békétlenkedni kezdett.

—Vagy kérem, jól esnék-e önnek, ha a felesége ezzel az egy sorral imádkoznék önért? Ezeknek a gyerekeknek az apja, az ő ura ettől a sortól várna mindent... Hát nem kevés ez? Nem?

—De igen, csakugyan...

—Ugy-e ír még hozzá?

—Igen, igen, nagyságos asszony, átdolgozom a könyvet.

Az asszony már fölállott, bucsuzott, s boldog nyugalomban indult hazafelé.

Tanár ur! Nem azért jöttem önhöz, hogy tréfálkozzék velem. A mit gondol, azt mondja ki nyíltan, őszintén, himezés-hámozás nélkül. Ha ép az eszem, hát ép, köszönöm, ha nem az, az se ejt kétségbe, el vagyok készülve rá. Majd elmegyek valamerre hidegvizre, kikuráltatom magam, mert valami nehéz nem lehet a betegségem. Soha maniatikus hajlamaim nem voltak... De igen, mégis egyszerű, ez is inkább komikus, de ön előtt nem akarok elhallgatni semmit. Egyszer azt hittem, hogy üldöznek. Már nagy deák voltam, hetedik vagy nyolczadik osztályos... Különben mit tartozik ide az egész.

Hogy mondjam? Hát mondom, ha tetszik, de megzavart az, hogy a tanár ur olyan furcsán néz reám, mintha igazán kételkednék a józanságomban. Sohase iszom. Nehogy azt higgye, hogy kapatosan jöttem ide. Az a história, hát az úgy volt, hogy valami tömegbe keveredtem az utcán. Emlékszem, nagyon sokan voltak, tán ezeren, vagy még többen kiabáltak, hadonáztak botokkal, néha megzörgött egy-egy bevert ablak; hogy mit akartak, azt már nem is tudom. Aztán jött egy csomó rendőr, meg katonák is, lőttek, mi szétszaladtunk s ész nélkül rohantam be a gimnáziumba, hátra-hátra nézve, hogy vajjon nem csattog-e a hátam mögött a ló. Ott leestem, úgy szedtek fel a kapu alól, mint egy zsákot és folyton félre beszéltem. Nem is igaz, nem beszéltem mást, mint a mi az eszembe járt folyton, de mások persze azt nem tudták, azt hitték, hogy megzavarodtam. Én csak féltem, minek szégyeljem, féltem nagyon mindenkitől, a kinek kard van az oldalán, vagy puskát, revolvvert hord. Mindig a katonákat láttam, a mint rohannak utánam és sokáig az édesanyám kísért el az iskolába s azután az egyetemre is. Mosolyog? Nem nevetni való ez pedig. Az embernek csak egy igazi bizalmasa van, az az anyja. Ő megérezte a bajom s ha élne, most se önhöz jöttem volna, tanár ur, hanem ő hozzá. Hogy tudott gyógyítani! Csak rám lehelt és megkönnyebbültem.

Rá is voltam szorulva nagyon. Roppant vékonyka, átlátszó bőrü szóke fiu voltam. Alig volt bennem valami kis vér, zörgött a csontom. Amellett mindég éhes az ismeretlenre, folyton a könyveket bujtam, tanultam, tudni akartam mindent, bosszantott a távolság, elkeserített a végtelen kupoláju ég, a mely erőszakosan bezárul az ember szeme előtt s egyszer se hasad meg csak egy pillanatra is, hogy beláthassunk. Betege voltam az epesztő kinnak, hogy nem tanulhatok meg mindent. Az édesanyám aggódott is értem. Azt mondták neki, hogy még az egészséges falusi kölyköt is megviselné az a mértéktelen tanulás, hát még egy ilyen gyöngye ficzkót. Eldugta előlem a könyveimet, vizet töltetett a lámpába petróleum helyett s ha aztán elkezdtem éjszakánként keservesen sirni, hozzám jött, mellém ült, megölelt, vigasztalt és elaltatott. Mikor éjjel felriadtam, akkor is ott találtam még az ágyam szélén, a mint suttogott:

—Uram Isten segíts meg, Uram Isten, ne vedd el az eszem.

Mikor ez a katonahistoria történt s hat hétig föl se keltem az ágyból és rettenetes dolgokat beszélhettem össze-vissza, visszaadta a könyveimet meg a lámpámat s akkor emlékszem, sokat pusmogtak a másik szobákban. Egy-egy hangból azt vettem ki, hogy a könyvekkel akarják kikergetni a fejemből a katonákat. Hanem hiába. Én akkor már tudtam, hogy ezek a rettenetes emberek üldöznek. Megpróbáltam mindent, hogy rám ne ismerjenek. Sokféle ruhát hordtam, különféleképpen nyirattam, beretváltattam magam, egyszerű—emlékszem—sántítottam is a jobb lábamra, hogy majd talán nem ismernek meg, de hiába. Ha találkoztam egygyel, nagyon megnézett, átdöfött a szemével; tudtam, hogy, ha a föld tulsó oldalára megyek, akkor is rám találnak. A mikor ezzel tisztába jöttem, akkor éreztem az agyamba először valami olyas nyomást, mint most s óráról-órára azon tűnődtem, hogy mi lesz belőlem, ha majd meg bolondulok. Akkor emlékszem, valami tervet is dolgoztam ki, hogy majd így teszek, vagy úgy elmegyek anyámmal valamerre s ő mindig simogatni fogja a fejem.

Erre azonban csak kitértem, mert nem találom fontosnak az egészet. Azt hiszem, hogy valami egyéb bajom van. Nincs bennem rendben valami, valami egyéb. Azt kérem, ha megvizsgálná. Önnek, azt mondják, olyan szeme van, hogy belát az emberbe, mintha csak szétnyitná a mellen a bőrt meg a hust s fölfeszítené a csontot is. Hát nézzen úgy belém, mert elvégre elhiheti, hogy nekem csak fontos tudni, hogy bolond vagyok-e vagy sem. Most különösen. Diszkrét dolog, de hát önnek csak elmondom mégis. Különben most elhagyom, nagyon elfáradtam s aludni szeretnék. Nagyot, hosszut, tudja olyan mély álmot, amikor az ember nem érzi az esztét, meg semmit csak elzsibbad. Ha így sokat beszélek, mindig úgy vagyok. Lássa, ilyenkor volt nekem nagyon drága az édes anyám. Egy nagy kopott divánunk volt a hátulsó szobában, azt nagyon szerettem. Ő leült az egyik végére, én meg végig feküdtem a divánon s az ölébe fektettem a fejem. Az csodálatos volt, meg a hangja, a hogy mondta:—aludj drágám, aludj drágám,—nohát erről ne is beszéljünk, mert felizgat... Hagyjuk, mondom, hagyjuk ezt. Tanár ur, ha faggat, itt hagyom... Hogy igyam sok tejet, meg sétáljak? Ezt teszem folyton s már nem is hiszek a tejből meg a friss levegőben, hanem ha ön mondja, Isten neki...

*

A multkor valami diszkrét dolgot emlegettem s azóta folyton ezen jár az eszem. Félek, hogy azt hiszi, hogy valami disznóságról van szó. Nohát ez nagyon bántana. Én bizom önben, megbecsülöm a tudományát, tetszik nekem önben az egész ember s bosszantana, ha rossz véleménye lenne rólam. Az egész nem olyan fontos, hogy kázust lehetne belőle csinálni, hanem egy olyan embernek, a kinek kevés a barátja, mégis csak kellemetlen. No, ugye hogy igaz?

A mi diszkrét ebben a dologban, az csak annyi, hogy még nem nyilvános, hát nem igen illik fecsegni róla. Találtam egy leányt, a ki nagyon hasonlít az édes anyámhoz. Éppen olyan szabása van az arcának, a szeme is úgy néz; ha megöregszik, szakasztott olyan lesz, mint az én szegény jó öreg angyalkám. Nohát ezt a leányt én elfogom venni. Ha szegény, nem baj, ha gazdag, hát én is az vagyok, végre is ez nem fontos. Elveszem, és ez a fő.

Nyugalmat akarok. Most már túlságosan megviselt ez a sok üldözés. Belefáradna egy igazi bolond is. Hogy én egyszer behajítottam néhány ablakot, ez csak nem elég ok arra, hogy kiüldözzenek az emberek közül. S ezt már megsugom önnek, nem kell továbbadni. Azt hinnék, hogy önzés az egész szerelem, pedig nem igaz. A leánynak, úgy hallom, van egy őrnagy nagybátyja, valami tekintélyes katona, tudja, akinek adnak is valamit a szavára. Ez az ember is kell nekem. Ha ez egyszer bemegy a tiszti kaszinóba, összehívja a tiszteteket s azt mondja nekik, hogy: nézzétek kamerádok, van itt egy szegény fiú, a kivel szemben ti nagyon igazságtalanok vagytok. Halálba kergetitek. Ez a szegény fiú elvette hűgomat s most már azt mondom, hogy vége legyen a komizkodásnak, mert a ki még ezután is üldözi, annak velem gyűlik meg a baja.

Ennyit csak elvárhatok majd tőle, nem? Persze, tudtam, hogy igazat ad. Gondolkozzék mindég józanul az ember. Azért ne értsen félre. A lány szép, okos, jó... Hogy beszéltem e vele? Dehogy, hát hogyan beszéljek, addig csak nem járhatok ki az utcára, a mig rendben nincs ez a dolog.

*

A miket eddig összebeszéltem, most már vegye úgy, mintha nem mondtam volna. Haszontalanság az egész, volt, nincs. Azóta nagyot változott a dolog. Most már bizonyosan tudom, hogy bolond vagyok. Egy barátom azt mondta, hogy beszél az őrnagygyal. Ennek van már vagy két hete, és még sem változott semmi. Ugy látszik, hogy már ő se tud segíteni rajtam. Ostobaság olyan nagyon törődni vele, hiszen az embernek egyszer úgymint meg kell halni, hanem azért mégis bánt, hogy annyira haragszanak reám.

A leányról már ne beszéljünk. Hagyja, annak vége... Ennyit legalább vártam a familiájától. Anélkül nem alkuszom, Azt szeretném, hogy én járjak erre, arra, ahová én akarok, nyugodtan, hogy ne bántson senki, szeressenek. Gondoltam, hogy talán így megérem. No hát ez bolondság, ez semmi, ennek már vége. Majd beszélünk még róla, ha egészen elmúlik. Most még bánt, fáj, ha hozzá érnek. Ha enyém lehetett volna a leány, meg a major! Akkor én ma nem így beszélnék önnek, hanem hagyjuk az egészséget, mert sajog bennem minden, ha ez a megszabadulás az eszembe jut. Majd talán még egyszer beszélünk erről, addig hagyjuk.

*

Tanár ur, én elmenekültem önhöz. Meg akarnak ölni. Ülök az ablakban, arra jönnek sokan, csupa katona, sor sor után, egyik haragosabb, mint a másik, rám néznek s most láttam, egyszerre mind rám fogja a puskát, mind, mind. A tiszt volt az első... Hogy a tisztnek nincs puskája?... Azt ön nem tudja, van, van, mindkét vállán egy-egy. Előbb jobbról vette le, lőtt, aztán balról, azután mind, mind lőttek be az ablakon s kiabáltak; majd megbolondultam, rettenetes volt, ebbe belehalok. Csakhogy elszaladtam, ez segített. Én élni akarok, élni. Tanár ur, ön tisztességes ember, ide jöttem, dugjon el valahova, beszéljen velük, mondja meg nekik, hogy én nem bántok senkit, hagyjanak engem élni. Mondja meg nekik, mondja meg.—Az őrnagy, mit beszél az őrnagyról, abban már nem lehet bízni, ha akart volna valamit tenni, nem jutottam volna ide a rettenetességbe.

A KIRÁLY ÉS A PIPACS

Egyszer, még a messze időben valaha régen volt egy nagy ország. Csupa okos, tudományos ember állott az élén. A király csak úgy ott szolgált mellettük, aláírta az írásokat, meg leragasztotta a sok pecsétes levelet, hanem azonkívül

aztán nem is adtak neki semmi dolgot, mert nagyon furcsa ember volt. Egy kicsit hóbortos, bolond is, vagy mi, mert bár nem volt rá semmi szüksége, minden ott termett előtte, a mit a szeme, szája megkivánt, mégis folyton olyasmin törte a fejét, a mihez az ilyen jobbmodu embernek semmi köze. Ha néha beszabadult abba a szobába, a hol a bölcsek azon tanácskoztak, hogy a hajókon kétszer, vagy háromszor kiáltson-e hurrát a legénység, a mikor a szomszédból a másik király megérkezik, vagy hogy egy vagy két soros gombu frakkban tisztelegjen ő eminenciájának a kadarikai érseknek a deputáció, olyan hiábavalóságokkal állott elő, hogy a népnek nincs kenyere, egymásután hullanak el a falukban a gyermekek, mert a föld még korpát se ad és sírva ödög a főváros felé a sok paraszt. Segíteni kell, még akkor is, ha az utolsó kabátunk adjuk oda.

A bölcsek nagyon megbotránkoztak ezen a kellemetlenkedésen. Az egyik föl is állott s illendő tisztességtudással, amugy tessék-lássék, a mint hogy hát ez kijár az ilyen mindenbe belekotnyeleskedő czimzetes királyoknak, elmondta a maga véleményét.

—Kérem szépen, itt most fontos politikai érdekekről beszélünk...

—Mi az, semmi. Már tanulhattatok volna annyit, hogy az első az ember. Mentsétek meg először az itthont, azután menjetek a szomszédba söpörni. Ez csak világos...

—Ugyan kérem.

Az egyik bölcs odavágott a másiknak a szemével s azután meg az okvetetlenkedő urra és súgva mondta:

—Bolond, ugy-e bolond?

A másik szomoruan felelt.

—Az, tisztára az, most már egészen vége.

Egy lakáj, a ki az ilyen kényes helyzetekben feltalálja magát, karonfogta a királyt s gyöngéden kivezette a teremből. A király csak az ajtóban vette észre, hogy ő voltaképpen nem akar még elmenni, de akkor már későn volt, mert a lakáj ismerte a gyöngé oldalát s a fülébe súgta:

—Jöjjön felség, jöjjön, várja a pipacs.

A királynak kiderült az arcza, fénylett a szeme, amint körülnézett.

—Hol, hol?

—Otthon, csak menjen hozzá, felség.

—Kiengednek a kapun?

—Ki, ki, csak mondja meg a portásnak, hogy én megengedtem, hogy kimenjen...

—Te, te engeded meg, te pimasz!

A lakáj okos ember volt, nem ellenkezett. Azzal vágta el a dolgot, hogy csak tessék menni, fölnyitják a kaput. Ez a fő. Az csak mindegy, hogy kinek az engedelmére. Még együtt mentek át egy udvaron. Ezt az időt fölhasználta a király arra, hogy mondjon egy két szót a lakájnak azokból, a mi éppen az eszében járt.

Mert tudod, fiam, ugy kell annak lenni, hogy mert az ország a népé, hát a nép legyen az uralkodó. Ők milliók s hogy mi lesz a sorsuk, az csak fontosabb, minthogy lehull-e egy-két korona. Én nem sajnálnám az enyémet, hidd el. Utálatos ember az, a ki mindig a maga hasznát nézi. Jó lehet dolgozni, szép lehet, de nem ilyen hiábavaló munkát, hanem okosat, a mibe belefárad, megizzad az ember, hogy estére tudjon beszámolni magának az életének egy napjáról. Hiába volt-e vagy nem. Érted?

A lakáj rábámult és megrázta a fejét, hogy nem érti.

—Nekem megvan a kenyere. Igen, igen. Te nem értesz. Arról van szó, hogy mindenkinek meglegyen a magáé, meg hogy az egyik ne legyen állat, a kivel ugy bánnak a kocsisok, a hogy nekik tetszik, a másik meg az ur, csak ur s egyéb semmi...

A lakáj bambán bámult a királyra s minthogy már elvált az utjuk, befejezte a vitát a maga módja szerint.

—Mindenkinek megvan a hivatala.—Én meg vagyok elégedve, mit törődöm mással.

A pipacs szilaj, vad leány volt. Ez a csufneve volt, valahogy másképpen is

hívták. Künn lakott a város végén egy kis házban, ahonnan nem is volt szabad bejönnie soha, mert mindjárt elfogták és tömlöczbe dobták a zsandárok. Szép tiszta kis szobája volt, tele irással, könyvvel, a melyekhez visszatért, a mikor már elfáradott erdőn-mezőn a kóborlásban. Azt tartották róla, hogy bolond s azért csatangol annyit a fák közt, meg a rögös mezei utakon, ő azonban nem sokat törődött ezzel. Szerette a fáit, a füveit, lobogó magas vetést éppen úgy, mint a kiszáradt, sárgára aszott rétet. Azt mondta, hogy mindenből lehet tanulni valamit, csak nézni kell, hallgatni, figyelni, okoskodni s az ilyen eszelős leány még a mérföldes tarlón sincsen egyedül, mert vele van az Isten.

Mikor a király bekopogott a friss zöldre mázolt salugáterem, eléje szaladt a leány, vonta be maga után a szobába s annyi mondani valója volt, hogy a beszédében ide-oda kapkodott s elállott a lélekzete is, úgy igyekezett megértetni magát ezzel a komor emberrel, a kinek az arczárói leolvasta, hogy nem hoz számára semmi vigasztalást.

—Nézd csak! mondjuk így, hogy én vagyok a nép, én egyedül, vagy nem is másként. Én vagyok a szellem, a melybe beleköltözött minden, a mit erre-arra mindenfelé összeszedett a szegény emberek között. Egy csomó panasz, szemrehányás, keserűség, düh és elmondom elejétől végig. Te pedig ur vagy, olyan nagy ur, a kinek nem parancsol senki. Az se áll a jó lelked utjába, hogy talán nem értené meg az eszed, hát hallgass meg. Nem lassan, hanem egyszerre tönkre megy az országod, mert rájár a csapás, tűz, víz, szárazság, dögvész, minden egyszerre. Az emberek már káromkodva mennek el a templom mellett, mert hiába imádkoznak, nem jön eső s nem születik az elhullott helyébe új barom. Az ég sem kék már arra kifelé, hanem fekete. Eredj haza, csinálj rendet. Segíts népeden, mert ha az elpusztul, elveszett az ország.

A király leült egy ládára, a két összeszorított öklére hajtotta a fejét s úgy érezte, hogy egy csomó tüzes vasmarok nekiment a szívének és tépi, tépi mindenfelől. Rettenetesen fájt benne minden, az agya elkábult, szemei nekimeredtek annak a semminek, a mibe összeszaladt előtte a világ, a toroka kiszáradt, érezte, hogy szomjas és annyira gyöngé, hogy ha csak az Isten keze meg nem fogja, lefordul a szegény leány ládájáról és meghal, az agyagos földre ejtve a koronás fejét. Künn pedig örült tánczba kezdett a ház körül a nyomor és a kétségbeesés. Más nem látta, csak ők ketten, de majd belebolondultak ebbe a látományba. Kisértetnek öltözött minden nyomoruságba fulladt paraszt, férfiak, asszonyok, leányok és összefogózkodva, őrzöngve körültánczolták a házat. Bezörgettek az ablakon, mintha a vihar rázta volna meg a kis üvegtáblákat, döngették a falat s néha úgy megingott az egész kis gyöngé házikó, mintha belekapaszkodott volna a szél s el akarta volna vinni a negyedik határba. A király mellé húzódott a lány is és suttogott a fülébe rettenetes dolgokat.

—Így lesz, mondom neked. Egyszerre csak mind eljönnek, oda be hozzátok. Hidd el. Én mondom, megtanított reá a mező, az erdő, a törvény, a mi ezekbe a könyvekbe meg van írva, az élet, a kenyér törvénye, a mi csak ideig-óráig türi meg az igazságtalanságot. Rendszerbe szedik egyszer ezt a tánczot s azt le nem győzi aztán semmi erő, mert itt aztán vagy az általános, mindenséges elzúllás következik, vagy a diadal. Menj, menj, szaladj haza, csinálj rendet az embereid között.

A szegény király kirohant az éjszakába, be a városba, föl a palotába, egyenesen a bölcssekhez, a kik még mindig tanácskoztak s most már arról, hogy az ágyulövések száma és a színes, zászlós vitorlák között milyen legyen az arány, hogy se sok ne legyen, se kevés.—A király berontott a szobába és nagyot csapott az asztal közepébe.

—Emberek, elpusztítjátok az országomat, egyenesen beleteszitek a sirba. Térjeteek észre. Itt a veszedelem, nem a holdban...

Az urak kelletlenül néztek össze s az egyik fölállott és illendőség- és tisztességtudással szólott:

—De felség, hiszen most a külpolitikáról van szó.

A többi rámondta:

—Persze, persze, nem lehet megbontani a rendet.

A lakáj megint bejött és karonfogta a rendetlenkedő urat.

—De felség, hát modor ez? Pihenje ki magát, jöjjön, jöjjön...

A király ment, mint egy masina, végig a sok udvaron. Nem látott, nem hallott, inkább csak megsejtett egy aranyos czifra padot valamelyik sarokban. Erre leesett s megvigasztalhatatlanul, kimerülten hunyta le a szemét.

A FARKAS

Vendég voltam a falun s végigjártunk már minden uri szomszédot. Elvittek mutogatni erre-arra, messzebb is, mikor egyszerre kifogytak a vendéglátóim minden uri ismerősből. Akkor nagy tanakodás következett, hogy kit lehetne még meglátogatni a környéken. Sokszor hallottam, hogy valami öreg Halmágyiról beszélnek, hogy ahoz még el lehetne menni, de aztán mindig halogatták ezt a látogatást.

—Vén bolond az, mondta a házigazdám—nem érezné jól magát nála.

—Fura ember... Meg aztán hátha kiszabadulnak a farkasai.

—Micsoda farkasokról beszélnek?

—Az a vén eszelős egész csomót tart ketreczben, mint más ember a ludat. Néha éjszakánként, ha csendes idő van, idáig elhallszik az ordítózásuk. Van neki már vagy negyven. Ez a szenvedélye...

—Hát aztán miért?

—Mert bolond.

—S megengedik a hatóságok az ilyen passziót?

—Miért ne. Nem bánt senkit. Még hasznunkra van a bolondsága. Jobb nekünk, ha nála ordít az a sok vadállat, mint ha a környéken csatangol. Aztán, ha jól bezárja őket, kinek mi köze hozzá. Ur az, nem lehet neki olyan könnyen parancsolni.

—Gyerünk el hozzá.

Egy kicsit huzták, halasztották még a látogatást, hanem már nem hagytam nekik nyugtot. Látnom kellett azt a furcsa embert. Egy reggel aztán felkészültünk, revolverekkel dugdostuk tele a zsebeinket, nem tudhatja az ember, hogy mi minden történhetik, előállott a kis kocsi két ürge hegyi lóval s elindultunk Halmágyihoz. Hajnalban már előrelovagolt egy legény, hogy bejelentsen bennünket nála. Így is attól féltek a gazdám, hogy kiizen élénk valami hazugságot s nem fogad el.

—Nem igen szereti az embereket. Kevés szavu, gyűlölködő, zárkózott lélek s lehet, hogy éppen a lajstromon dolgozik.

—Micsoda lajstromon?

—Azt mondják, hogy a vadállatait tartja számban. Összeir róluk, toronyát-boronyát, az isten tudná, hogy mivel van tele egy ilyen bolondnak az esze.

Mikor fölkapaszkodtunk a hegyre, nagy lejtő következett s a hegy alatt, sok fa között a hol már ritkásan, mogyoróbokrokkal, alacsony, félbenmaradt tölgygyel, juharral, cserrel elkezdődött az erdő, ott volt a vén Halmágyi háza. Magas, foszlott vakolatú, falkerítés vette körül az egészet, csak a hegy tetejéről láthattuk a ház tetején a zsindelet, melyet buján nőtt be a moha, azután, amint lennebb ereszkedtünk, elveszett előlünk a ház. Egy csomóban sok fekete fa lengett lomhán jobbra, balra, a mint északról, vagy délről fujt a szél s a nagy csendbe néha egy-egy hosszú vonítás, veszedelmes ismeretlen hang üvöltött bele. Félelmes kezdett lenni a vidék. Hallgatva éreztük mi is, a lovak pedig nyihogva, nagyokat fujva rohantak lefelé az uton s néhány erős ostorcsapással kellett észretéríteni őket, mert a legszivesebben inkább visszafordultak volna. Különösen az egyik remegett s néha magasra fölkapta a fejét, úgy szaglászva, mint a vadászkutya.

A nehéz kapu előtt egy kis öreg ember topogott a hideg őszi sárban. Mikor odakanyaródtunk a kocsival, élénken élénk szaladt s mig kibontott a takarókból, folyton beszélt, megtapogatta a lovakat és segített mindenkinek a leszállásban.

—No Feri, csak hogy egyszer téged is lehet látni. Örvendek uraim, örvendek s a pesti urat is elhoztad, szép, szép, tessék beljebb, előre, előre uraim.

Azután a kocsisnak rendelkezett.

—Te lekerülsz az istállókhöz. Jobbra fordulj be az uton a kerítés mellett; mondd csak, hogy a Farnos tekintetes ur lovai vagytok, aztán kapsz mindent. Én küldtelek, értetted, én küldtelek, azt mondd meg az ispán urnak, aztán nem lesz panaszod. Biztosítalak, biztosítalak. Feri, csak hagyd, a kocsin maradhat minden, nem lopja el senki. Csak előre, előre uraim.

A nagy, nehéz kapu mellett volt a kis ajtó. Azon mentünk be nagy csendesen egy piszkos nagy udvarra, a mit gazzal hordott tele az ősz. Belesüppedtünk a rothadt falevél rétegbe, a miből minden lépésnél sárga, szennyes víz

szivárgott ki. Egyikünk se szólt egy szót se, csak a házigazda tánczolt körülöttünk fürgén, hol az egyik, hol a másik vendégét ragadva karon s folytonosan beszélve hebehurgyán, minden összefüggés nélkül összehadarva mindent, a mi csak a megrongált agyából a nyelvére tolongott. Egy-egy pillanatra megállottunk. Rettenetes nehéz, dögletes levegőt czipelt felénk a szél, mikor egyszer-egyszer meglendült a levegő s távolabb, de már nem messze, egymás szavát tulkiabálva ordított egy csomó vadállat, a ki annál félelmetesebb volt, mert csak a hangját hallottuk. A kis öreg ember mosolyogva nézett ránk.

—Én már meg sem tudnék lenni nélkülük.

Körülnézett, hogy kinek beszéljen s hirtelen karonfogva engem, pár lépéssel előbbre vitt, mintha titkot akarna mondani.

—Nagy tanulmány ez kérem, nagy tanulmány. Hiszen uraságod gondolja már, elvégre literátus ember, a kinek nyitva van a természet. Jöjjön csak, jöjjön...

Egyszerre azonban hátrafordult s engem eleresztve ott kezdett beszélgetést.

—Te Feri, tudja ez az ur az alapelvet.

—Nem.

—Nem?

Arra megint hozzám szaladt s huzott maga után, míg egy csendes sarokba nem értünk. Itt hirtelen elmondott mindent, a mit előbb tudnom kellett, de nagyon izgatott volt, a míg beszélt. Féltem tőle, huzódtam s néztem a szemét, hogy milyen zavaros, üres, fénytelen. Ugy látszik észrevette az idegenkedésemet, mert igyekezett megnyugtatni.

—Csendes öreg ember vagyok, ne tartson semmitől. Szeretem, ha gondolkozó elmével találkozom, azért rohanom meg úgy. Én ugyan tisztában vagyok a magam dolgával, hanem azért mégis szeretek elbeszélgetni egy-egy okos fővel. Ezek a falusiak itt jó emberek, hanem hát mégse tudhatnak mindent. Meg sem értik, ha mond nekik valamit az ember. Mutatják, hogy: igen igen, odahallgatnak, hanem azért látom, hogy csak a repczén jár az eszük, meg az őszí vetésen, az emberi agy belső világa előttük érthetetlen. Ahoz szegények, hanem hát ön, elvégre fővárosi ember—van ott néhány barátom is, nem ismeri őket? Naláczy Pista, Góth Samu... nem? Egyiket se, nohát mindegy, a földolog az alapelv, vagy eszme, vagy tény, de hát az is mindegy, hogy hogyan mondjuk, a honnan kiindulunk. Ugy-e az a földolog?

—Az, az bátyám...

—No lám, hogy mindjárt megérti. Hát itt van egy csomó farkas, de egyik se az, a melyiket én keresem. Tudja melyiket keresem?

—Nem bátyám, nem...

—Furcsa, hát nem preparálták előre arra, hogy bolond vagyok? Itt mind azt mesélik a környéken... Hát azt keresem, a melyik a fiamat elvitte. Egy-két szóval elmondom a történetet, hogy tudjon valami faktumot is. Nem régen házasodtam s aztán gyönyörű fiam született. Szép egy kölyök. Tudja három éves korában már olyan kis Góliát volt, derék ficzkó, mondhatom. Egyszer télen lement a cselédházba. Kis dolmány volt rajta, belül prémmel, meg nadrág, meg csizma s fütyülni tanult a kocsistól. Kijött, bement, lármázott, mi, én meg a feleségem, a ki szegény azóta megbolondult s Szebenben van a tébolydában, a tornáczról néztük, hogy mit csinál. Egy kicsit késői gyerek volt, hát roppant mód rajta csüngtünk. Egyszer jön egy állat, valami nagy kutya, úgy láttam az első perczen s felkapja a gyereket a cselédház elől s eliramodik vele. A gyermek visít, így: Jaj! Jaj! én beszaladok a puskáért, de a mire kijöttem, már vége volt mindennek. Farkas volt, nem kutya. Ide beszemtelenkedett s elvitte a fiam. Ezt keresem, ezt a döögöt, hanem még nem találtam meg.

A szívembe szaladt minden vérem. Egyebet se hallottam, mint a hogy az öreg elmondta, hogy mint visított a fia: Jaj! Jaj! aztán nehéz lett az agyam s míg rámeredtem a kis öreg emberre, úgy éreztem, mintha összezavarodnék bennem minden. Hangosan gondolkoztam, egy párszor kiszaladt a számon a végtelen sajnálkozás: szegény, szegény, de az öreg meg se hallotta, most már egészen az alapeszmével volt elfoglalva.

—Érdekes, ugy-e érdekes, most csak meg kellene találni azt a disznót, a ki elvitte, de nincs köztük, nincs... Jöjjön nézze meg...

Megint fürgén fölugrott s vitt magával a csürig. A nagy kapu előtt egy legény járt le és föl vasvillával, mint valami katona. Az öreg idegesen intett neki, hogy nyissa ki a kaput. A legény leszedte a nagy lakatokat s föltárta a két nagy

kapuszárnyat. A csür nagy szája vasráccsal volt elválasztva a világtól s benn egymást hajszolva tolongott egy egész csomó farkas. Rekedten ordítottak, a mikor rájuk csapott a hideg szél s csak a mikor egy kicsit megszokták már a világosságot, mentek neki a rácsnak, vicsorgatva a fogukat és ordítva veszett módon, hogy megremegett bele az ember. Csak az öreg maradt nyugodt s olyan feszült figyelemmel kísérte minden mozdulatukat, mint a hogy a természettudós figyelni meg a türe szegzett bogarat.

—Arra ott ni sokáig gyanum volt, de aztán rájöttem, hogy mégse ő volt. Sokkal nyugalmasabb természet. Ott balra az a másik, az ott ni, a melyik éppen a falhoz dörzsölődzik, talán inkább lehetett, hanem az sánta. Nem vettem észre pedig, hogy sánta lett volna az a bitang. Pedig semmi baja sincs a lábának, ugy "külsőleg" megvizsgáltattam, szóval nem az volt. Ez itt mintha sunyin nézne rám, a mikor idejövök, hanem ez kicsi, igen kicsi. Amaz nagyobb volt, sokkal nagyobb: különben hiszen mind benne vannak a lajstromban, szépen sorjában. Nincs köztük, nincs mondhatom. De majd megkerül, ha csak addig valahol bele nem döglik az éhségbe. Csupa verem az egész vidék, mind behullanak, aztán hozzák őket és én figyelem. Persze addig semmit se tehetek, a mig biztosat nem tudok. Utálatos volna csak ugy gyanura cselekedni. Majd megjön, akkor aztán még nem tudom mi lesz, hanem rettenetes valami lesz. Nem tehetek róla, de borzasztóan nekimegyek, kitépem a belit a fogammal.

Lihegett, megtörülte az arcát s leült egy pillanatra pihenni...

—A fogammal, igen, igen, hanem hát csak ugy gyanura nem lehet elindulni.

A KÉT FIU

I.

A lakodalmas vonat egy kis késéssel érkezett meg az állomásra. A tisztviselők és a szolgák az állomásfőnök köré gyülekeztek a perronra és vártak. Ugy beszéltek meg, hogy egy kis fogadtatást rendeznek a raktárosnak, a ki ma hozza haza a feleségét. Míg a vonat megérkezett, három négy csoportba összeállva beszélgettek külön-külön a tisztek, altisztek és a munkások, tárgyalták a házasságot, ez volt ma a legaktuálisabb megbeszélni való a pályaudvaron. Néha valaki kivált egyik-másik csoportból s a sinek közé állva, kezével ernyőt tartva a szemei elé, belenézett a két hosszú vonalba addig, a mig összeérnek és ugy szaladnak tovább a hosszú egyenes pályán, de aztán visszament a többihez, még sehol semmi. A főnököt most már az nyugtalanította, hogy többet késik a vonat, mint a mennyit előre jeleztek. Benézett az irodába, de már a küszöbről visszatért, mert a feje felett megszólalt a jelzőharang, jelenteni, hogy a legközelebbi pálya-udvar már kibocsátotta magából a vonatot. A korlát mögé rekesztett olcsópublikum erre czihelődni kezdett, tolongtak az ajtó felé s mintha az egész tömeg ráfeküdt volna, recsegett előttük a korlát.

Végre, jóval négy óra után, a pályaudvar véges-végén megjelent egy kis füstpászma, olyan kicsi, mint a cigaretta füstje. A mint közelebb jött, mindig nőtt, már azt a fekete pontot is meg lehetett látni alatta, a mely innen hallva ugy zakatol, mint egy varrógép a harmadik szobában s mig az ember elszámolna százig, ott dübörgött már a lokomotiv a raktarak előtt, lassu méltósággal közeledve, forró lehelletét kifujva magából mind a két oldalán, mintha fáradt volna. A napos tisztviselő kivált a csoportból s átvette a kalauz jelentését. Mikor a jelentés érdekes kezdett lenni, odaintette a főnököt is, hogy ketten hallgassák.

—Azért késtünk annyit—jelentette a kalauz—mert vészjelzés volt az uton. Egy gyermek kinyitotta az ajtót s lemászott a lépcsőkre, nem lehetett visszavinni a kocsiba, a mig meg nem állottunk. Akkor is ugy ordított, mintha a bőrét nyuzták volna le.

—Ki állította meg a vonatot?

—Az apja, vagy mije, a raktáros ebből az udvarból. A feleségeé a gyerek, hat vagy hét esztendő. A harmadik kocsi lépcsőjéről szedtük le. Ugy fogta a korlátot, mint a majom, minden ujját külön kellett lefeszíteni róla. Csoda, hogy pozdorja nem lett belőle, az Isten őrizte, vagy mi...

Lassan elindult arra felé, a hol a raktáros adogatta le egy hordárnak a holmiját. Egy perczre odalapultak a kocsikhoz, mert sisteregve szaladt el mellettük a gép, visza a kuthoz vizért. Azalatt a két hivatalnok összenézett, a kalauz pedig mellettük állva várta, hogy mit mondanak.

—Irunk jegyzőkönyvet a dologról? kérdezte a napos hivatalnok.

A főnök gondolkozott, s aztán hirtelen kivágta magát.

—Jelentse be a legközelebbi állomáson—mondta a kalauznak s azzal gyorsan a raktárosék kocsijához ment, hogy mint fő-főember a pályaudvarban fogadja az új asszonyt.

—No, megjötték Karacs ur?—kiáltotta már messziről.—Csakhogy itt vannak!

Akkorra leszállott már az asszony is. Elvette a bokrétát, a mit az altisztek adtak neki, szagolgatta a virágokat s nagy zavarban volt, mert a kocsiban erőszakosan sivítani kezdett a fiu és semmivel se lehetett rábirni, hogy leszálljon. A raktáros nagyon restelte a dolgot s mérges pillantásokat vetett a kocsiba, erre még jobban ordított s rugdosni kezdte az anyját a gyermek, a ki erővel akarta kihuzni a kocsiból. A kocsik tengelyét és kerekeit végig kalapálva elindult a vonat mellett egy lakatos a gépházból. A mint a raktárosék kocsijához ért, átlátta a helyzetet, kormos fekete arczát bedugta az ajtón és rákiáltott a gyerekre:

—Takarodsz ki, haszontalan kölyök!

Az asszony is huzni kezdte a gyereket és aggodalmas hangon szólított:

—Jóska gyere, megesz a bácsi:

Jóska erre kijött a kocsiból, de mikor látta, hogy a fekete ember kaczagva megy tovább, dühbe jött és nagyon megharapta az anyja kezét. Az asszony felszisszent és a zsebkezdőjébe takarta a kezét, azonban olyan nagyon fájt a harapás, hogy bármint igyekezett mosolyogni, könnyezni kezdett. A férje odaszólt neki: halgass az Istenért—a többi pedig nem tudta, hogy mihez kezdjen. A pénztáros boszankodva hátat fordított az egésznek és bement az irodájába. A főnök mégis akart valamit mondani, megsajnálta a szegény asszonyt. A gyerekre mutatott, intim igyekezett lenni:

—Ma egy kicsit haragos a kis fiu, ugy látszik.

A raktáros boszankodva felelt:

—Az, az uton is komédiázott, alig birtunk vele.

Látszott az arczán, hogy szeretne végig vágni rajta.

A főnök most már végét akart vetni a faggatásnak. Még egyszer az asszony felé fordult és szívesen kezet szorított vele, vigyázva, hogy be ne vérezze a kezét, mert a kendőn már átszivárgott a vér.

—Kivánom, hogy jól érezze magát nálunk, Karacsné asszony. Az ura jó ember, derék tisztviselő...

Az asszony zavarban volt, alig lehetett hallani, hogy mit felel:

—Igen, jól fogjuk érezni magunkat.

Azzal elindultak a második lépcső felé, a mely fölvezetett a raktáros lakásába. A gyermek az anyja szoknyájába kapaszkodott, az asszonynak valósággal hurczolnia kellett maga után.

Az urak összenéztek s szó nélkül indultak vissza a hivatalos szobákba. Nem akart egyik se addig szólni, mig az altisztek és a szolgák rájuk figyelnek. Benn se beszéltek sokat, csak elkomolyodtak, nyomasztólag hatott valamennyiükre az a család, a melynek már a megérkezése olyan különös, hogy lehetetlen jó végre számítani ilyen kezdettel. Mig az asztalra hajolva dolgoztak, meglátszott rajtuk, hogy egy gondolat jár a fejükben. Néha át is pillantottak egymáshoz s aztán megint lekapták a fejüket a papirra. Akkor oldódott meg a nyelvük, a mikor a főnök kijött a szobájából s a nélkül, hogy megmonda volna, hogy kiről beszél, az kérdezte:

—Hát aztán kapott-e legalább ez a szerencsétlen valami pénzt ezzel az asszonnyal?

Most már mind belemelegedtek a beszédbe s meghányták-vetették a raktáros dolgát.

—Valami keveset, pár ezer forintot.

—S ezért a nyakába vette ezt a kölyköt.

—Mi lesz vele?

—Hiszen ez a bömbölő ficzko nem is gyerek, hanem majom. Nézték az arczát? A homloka hátraesik, ha volna is alatta agy, agyonnyomná.

—De nincs, hiszen hülye.

A gyerek ezalatt fenn elaludt. A raktáros elment a dolgára s az asszony megállott a vetetlen ágy előtt, melyen a paplant maga alá gyűrve, tátott szájjal, valósággal részegmódra, nagyokat szuszogva aludt a fia. A mig nézte, végtelen reménytelenség és szomorúság ömlött el az arcán. Mikor érezte, hogy most már nemsokára sírni fog, elindult a szobákban rakosgatni, hogy egyeben járjon az esze ne a fián, ezen a nagy nyomorúságon, a kit akárhogyan is kéri, nem akar elvenni az Isten.

II.

A raktárosékról aztán nem sokat lehetett hallani. A férfi csendesén mázsált, egész nap fülére huzva mindig a nagy kongó raktárban a gyapot sipkát, mintha nem csak a levegőtől félne, hanem a hangtól is. Idegenkedve nézett mindenkire s meg volt győződve arról, hogy itt tréfát üznek belőle, a mióta bevonult az asszonnal, meg azzal a hülye gyerekekkel, a ki csak úgy az ágról, vagy honnan szakadt reá. Ha mosolyogva ment el mellette egy munkás, gyanakodva nézett utána s úgy fürkészte az embereket, mintha a lelkükbe akarna látni. Ez nyomta is szegény fejét nagyon, olyan volt, mintha mindig fáradt lenne.

Azt is hitte, hogy megvetik. Már bizonyára mindenki tudja, a mit eltitkolni szeretett volna még önmaga előtt is, hogy az asszony fenn Pesten együtt élt egy gazdag urral és az adta neki a háromezer forintot meg a gyereket is. Ő pedig elvette a pénzt, azzal a a gyereket is ide hozta az asszonyt is. Nem igen mert a szeme közzé nézni senkinek. Mintha attól félt volna, hogy rákiált valaki:

—Ugyan, ugyan, ne adja úgy a becsületest, maga komisz ember.

Ilyenformán érezte magát otthon is, a mikor leült a felesége mellé. Igyekezett jó lenni az asszonyhoz, az örökké zugó nagy raktárhoz szokott hangját hozzá szoktatta ahhoz, hogy suttogjon, ha a szűkebb négy fal közé kerül, szeliden, csendesén beszélt vele, mert félt, hogy egyszer a fejéhez vágja azt, hogy nem tisztességes ember az, a ki feleségül veszi a más ember szeretőjét.

A gyermektől pedig félt. Nem tudta, hogy miért, de nagyon tartott tőle. Mig a szerencsétlen bambán bámult reá a szögletből, azt hitte, hogy borzong a háta. Félve pillantott egyszer-egyszer oda, de hirtelen elfordult, mert megijedt attól a csunya, majomforma fejtől, a melyen úgy hátrasimult a homlok, mintha lefésülték volna s alatta a nagy vizes szemek, a melyekkel a szerencsétlen kibámult a világba a nélkül, hogy megértett volna valamit s mintha mindig panaszkodt volna, hogy: lássátok, milyen butának teremtett engem az Isten.

A raktáros csak belső ösztönnek engedett, a mikor elkezdett komolyabban s a mennyire a kis intelligenciája megengedte, mélyebben foglalkozni a gyerekekkel. Érezte, hogy ellenséggel áll szemben, fel akart fegyverkezni ellene, mert csak tudnia kell, hogy mi lakik abban a csunya majomban, a kitől még az édesanyja is idegenkedve elhuzódik, mintha meg akarna tagadni vele minden közösséget.

Egyszer, vagy hat hónap után először, kalácsot hozott neki a városból s melléje huzódott a sarokba. Az asszony nézte, hogy mit csinál s hagyta őket, hogy csak barátkozzanak, ha tudnak. A gyerek azonban nem barátkozott. Gyanakodva nézte ezt a közeledést, elhuzódott, mindig csak félszemmel, alattomosan nézve vissza, hogy nem követik-e ellenségesen, a fogait vicsorgatva fordult vissza, a mikor látta, hogy a raktáros utána ment. Azután is hiába való volt minden. A mint nőtt, az anyjához is mind idegenebb lett s a helyett, hogy a mint remélték, az évekkel megvilágosodott volna egy kissé az agya, mindég zárkózottabb és félszegebb lett. Utóbb már átalakult valami alkalmatlan butorrá a házban, ide-oda taszigálták, de aztán nem sokat törődtek vele.

A raktáros aztán egyszerre az asszony ellen fordult. Beteggé tette az, hogy nem tudott menekülni a vad gyerektől, a ki közéjük állott, az agyában elkísérte a raktárba, ki a sinekre, mindenüvé és akar vele valamit. Hogy mit, azt az Isten tudja. Mig a szegény megkinzott ember szó nélkül bódorgott a munkája után, mindig ezen töprengett, utóbb azonban már megformálta magának azt, a mit mintha a fülébe kiabált volna a gyerek, folyton hallott, zavarosan, érthetetlenül de mindig.

—Én vagyok a mult, a megbüntetés, ráadás a hozományra.

Lassan-lassan rettenetes lett az asszony sorsa. Kiméletlen, durva veszekedéseket kezdett vele az ura, azután meg elkezdte verni. Előbb félve nyult hozzá, megijedt az első ütés után, mert azt hitte, hogy a szeme közé ugrik a gyerek, de a mikor látta, hogy ki sem mozdul a sarokból, csak egy kicsit előrenyújtja a nyakát, hogy jobban lásson, úgy érezte magát, mintha szövetségese volna. Az asszony kimondhatatlan bánattal nézett végig a

gyereken, a ki mindennek az okozója, nem ment bele a verekedésbe, nem ütötte vissza az ütést, szó nélkül tűrt. Még valami elégtételfélét is érzett magában, mikor nagyon megszenvedett, azt hitte, hogy vezekel és ez jól van így.

Egyszerre azonban beköszöntött a raktáros házába a megváltó.

Egy reggel, mikor már hetekig ki sem mozdult a szobájából az asszony, egészséges, hangos sírás hallatszott ki tőlük. Egy idegen asszony ki- és be szaladgált az ajtón s a raktáros, a mint csak tehette, fölugrott az emeletre egy-két perczre. Míg a lépcsőt járta, alig ismertek rá, úgy elváltozott. Előbb aggodalmas volt ugyan, aztán ragyogott az arcza s a ki szembekerült vele, mindenkinek elujságolta a nagy örömét:

—Fiam van, ma reggel jött a világra...

—Hát az anya egészséges-e?—Kérdezték meg az asszonyok.

—Mint a makk, nincsen semmi baj.

—Hála Istennek.

Mutogatni szeretne volna a gyermeket. Lábujjhegyen surrantak be utána az első szobába azok, a kiket csak elfoghatott. Az idegen asszony egy kis vörös gyermeket hozott ki a másik szobából és sorra járt vele, hogy mindenki lássa. Az emberek ráhajoltak, megcsudálták, az asszonyok azonban igazán megváltak hatva, mert inkább az anyára gondoltak, a ki nehéz álomba merülve pihegett benn a másik szobában. A régi gyermeket alig vette észre valaki. Az nem volt kíváncsi semmire; valami czérnakarikákkal babrált a sarokban s föl se nézett, hogy legalább körülnézzen.

A szobában csend volt. Az egyik sarokból egy teknőből forró pára szállott föl, a teherpénztáros cselédje pedig hideg vizet hozott fel vedrekben a kutról. Az idegen asszony munkához látott, a többi pedig jó lélekkel vette körül a teknőt és míg az új gyermek megkapta az első fürdőt, egymást érte a sok megjegyzés, csupa jó tanács.

Azt is találgatták, hogy vajjon kire hasonlít.

—Egészen az anyja.

—Inkább az apjára üt bizony, kék lesz a szeme.

—Milyen okosan néz.

—Már is több esze van, mint annak a suta Jóskának s a mint az asszonyok a sarokba pillantottak, szinte undorodva fordultak el a szerencsétlentől, a ki, a mikor a nevét hallotta, bambán végignézett rajtuk.

A raktáros akkor már nem volt ott.

Leszaladt a pálya-udvarra keresni még valakit, a ki nem tudja az ujságot. Talált is. A főnök épen a hétórai személyvonatot indította tovább, köpenyegébe burkolva sétált a sinek között. Mikor már elindult a vonat, akkor szólította meg a raktáros.

—Főnök ur, nagy ujság, fiam született...

A főnök mosolyogva nézett végig rajta és megrázta a kezét.

—De aztán most már más lesz a világ, ugy-e?

A boldog ember áradozni kezdett:

—Hogyne, hogyne, megbolondul az ember a nagy boldogságban, persze hogy más, újra kezdjük.

III.

Az új gyerek nőtt, fejlődött, szépült. Kedves gyermeke lett a pálya-udvarnak, mindenki formált hozzá valami jogot. Az egyik asszony pályázta valaha, a másik az első falovacskát vásárolta neki kilencz hónapos és két hetes korában, a harmadik az anyja ágya mellett virrasztott át egy-két éjjelt, míg az asszony a nehéz napjait élte. A raktáros boldog mosolyával látta, hogy hogyan kapkodják el egy-egy csókra a kis fiát, lehült, megnyugodott a nagy elégedettségben s a csendes, gond nélkülű emberek komolyságával végezte dolgát. Ő maga is felszaladt egy-egy perczre a fiához a munkából, csak mondott neki valamit, hogy lássa és hallja, a mint csengőn, bátran felel. Néha úgy érezte, hogy ha lehetne, magába lehelné ezt a gyermeket, hogy egészen az övé legyen és féltékenykedett az asszonyra, a ki egész nap otthon van. Ez az érzése azonban szelid volt, az ellágyult jó ember ingerkedése inkább, sokszor, ha erről beszélt, könnybe lábbadt a szeme és ölelni szeretne volna az egész világot.

Megosztottak a gyereken békességgel s egyik sem irigykedett nagyon, ha a másoknak véletlenül több jutott belőle.

Csak azon lázadtak föl, ha részt kért belőle magának a régi gyerek is. Pedig ez is megesett. Egy reggel a bölcső mellett találták a fiút. Szintelen szemeivel rábámult a gyermek mosolygós arczára, éppen a mikor ébredt. Mikor az anyja bejött, szó nélkül tovább állott, visszahúzódott a vaczkába és onnan bámulta végig, hogy mi történik azután, hogy a gyermek tele szájjal szopik, kapkod a kezecskéivel a levegőben és kiabál. Bamba mosolygásra huzódott az arcza, tetszett neki ez a csepp ember. Azután megint sokáig nem törődött vele, de reggel, a mikor az anyjuk nem volt a szobában és sírni kezdett a gyerek, kivette a bölcsőből s karjára vette s magával vitte a sarokba. A gyerek először nagyon megijedt, de azután kibékült s kiszabadítva kezecskéit a békából, végigsimogatta a szegény eszelős gyermek arczát.

Mikor az asszony kijött, halálra rémült. Elkapta a fiutól a gyermeket s rettenetesen szitkozódni kezdett:

—Te majom, hogy mersz hozzányulni, te bestia!

A hülye dühbe jött. Szűk kis agyában megforgatta az egész dolgot s úgy találta, hogy nem tett semmi rosszat. Rárontott az asszonyra, hogy rugja, harapja, de éppen akkor nyitott be a raktáros. Ez aztán kegyetlenül végzett vele, a mikor megtudta, hogy miről van szó. Nagyon megverte a szerencsétlent. A nagy ordításra összeszaladtak a szomszédok és igazat adtak neki, a mikor megtudták, hogy miről van szó.

—Nyuzza le a bőrét a czudarnak.—Kivette a bölcsőből...

A teherpénztárosné kedvet érzett magában arra, hogy ő is adjon neki néhány pofont s mintha a csecsemő lett volna a szobában az egyetlen élő ember, a ki tiltakozik a verés ellen. Sírni kezdett. Mikor vége lett a szörnyűködésnek, a szerencsétlen föltápáskodott a földről, lebotorkált a pálya-udvarra. Átcsatangolt a sineken s elindult a töltés másik oldalán. Csak késő este került haza. Nem tudta megmondani, hogy merre járt, de nem is sokat kérdezősködtek utána.

Attól kezdve, hogy most már rendesen kijutott neki a verés, még konokabb lett. Napokig nem lehetett szavát venni, csak bámult maga elé, sunyi módon fürkészte azt, a mi körülötte történik s leste különösen a gyermeket. A hogy a kis fiu kinőtt a pólyából, a mint járni és beszélni kezdett, annak ő volt a leghivebb tanuja. Kíváncsi volt erre a kicsi emberre, hogy vajjon mi lesz belőle.

A gyermek is huzódott hozzá, különösen a mikor észrevette, hogy ennek a nagy kamasznak belekapaszkodhatik a hajába, a fülébe a nélkül, hogy kiáltana s ütheti, megrughatja, mindent eltűr. A nagy erős fiu a gyermek rabszolgája lett, vitte a hátán, előtte csuszkált a porban s lassan-lassan olyan pajtáság fejlődött közöttük, a mit nem lehetett már kiverni belőlük. Ha az egyik nem volt ott a játékban, kétségbeesve kereste a másik. A nagy fiu egyszer kemény öklével bedöngötte a szomszéd szoba ajtaját, mert elakarták zárni előle a gyermeket, a kicsi pedig betege volt annak, hogy elakarták választani a barátjától. Megszökött vele, mindenütt a nyomába járt, mint a kis csikó s ha valahol megpillantotta az ember a nagy eszelős ficzkót, a mint bizonytalan nehéz lépéseivel barangolt a mezőkön, bizonyosan vele volt a kis barátja is és tipegett utána fáradhatatlanul, nehogy elmaradjon.

A raktárost elkedvtelenítette ez a nagy barátság, félt tőle. Azon gondolkozott, hogy hogyan szabadulhatna meg a nagy fiutól, a ki mindinkább a nyakára nőtt már s olyan erős kezd lenni már is, hogy nem tanácsos kikötni vele, különösen ha dühben van. Rendre levelezte az intézeteket, a hol talán bevennék nevelőbe, de mindenünnen elutasították. Ez a gond valósággal megtörte. A kis fiu vézna, gyöngye gyermek maradt, az a ficzko pedig olyan, mint egy bika. Elél száz esztendő, a helyett, hogy akár holnap elvonná az Isten.

A pálya-udvaron pedig sokat beszéltek a dologról. Senkinek se tetszett az, hogy olyan nagy barátságban van a kis fiu a bátyjával, aggodalmaskodtak s az egyik asszony ki is mondta nyíltan, hogy fél a szerencsétlenségtől.

—Nem lesz jó vége az egésznek. Annak a vadállatnak annyi esze sincsen mint egy tyuknak. Kárát vallják még annak, hogy így szabadjára eresztik őket.

Mindenki elhitte, hogy baj lesz a dologból. A raktárost is figyelmeztették s ezzel a szegény embernek még nehezebb lett a feje. Töprengve végezte a dolgát, babonás félelem szállotta meg, olyan, mintha egy nagyobb hatalommal állanna szemben. Mikor a nagy fiu elibe került, ideges reszketés fogta el. Egyszerre ránehezedett minden, a mit átélt, a mióta feleséges ember s érezte, hogy gyöngül a karja, ha megakarja rohanni ezt az ellenséget s elzsibbad az akarata. A fiu szemében is felfedezett valami ijesztőt s elfordult, ha az

ránézett, vagy lesütötte a szemét, mintha szégyenlené magát. Most már a tébolydákhoz folyamodott. Igért sok pénzt, a mennyit meg se tudott volna fizetni, csak vigyék el előle ezt a rémet, de mindenütt azt mondták, hogy a fiu nem bolond.

Az asszony részese volt mindenben, lesoványodott, a nagy gondban betegeskedni kezdett és sokat panaszkodott mindenkinek, a kit csak előtalált!

—Ez lesz a halálom, ez a bárgyu...

Egy reggel aztán vége lett mindennek.

A nagy fiu lihegve és rettenetes halványan jött haza s keresni kezdte a kicsit. Nem szólott semmit, csak nem értette meg, hogy hova tűnt el a barátja. Az anyja nyomon követte, leste minden mozdulatát, nem tudta, hogy mit keres. Félt megkérdezni, várt, hogy szólaljon meg magától. Mikor azonban látta, hogy nem beszél, már nem bírta tovább, most már bizonyos volt előtte, hogy miért jött haza a fiu.

—Hiszen veled ment el!—kiáltott rá magánkívül.

—Igen, nem—gagyogott a fiu—de most nincs sehol.

Az asszony arca elfehéredett, mint a tej és hátraesett a széken. A fiu ettől még jobban megijedt, meg fölhányta az ágyakat s benézett még a szekrények alá is a barátja után, igyekezett elmondani a dolgot úgy, a mint volt.

—Mentünk... mentünk a vason, a melyiken a kocsik járnak. A kezemet fogta, énekelt, aztán egyszerre nem tudom hova lett. Talán a kocsik vitték el, sok jött, nagyon sok, elől az, a melyik füstöl. Nem láttuk, egyszerre ott volt mind, én is elestem, megütöttem a fejem. Mikor elmentek a kocsik, sehol se volt.

Bambán rámeredt az anyjára és még egyszer megkérdezte:

—Nem jött haza?

RAFFAY TISZTELENDŐ UR

A mult szombaton, a mikor a hittan órára csődült össze a parókiára a fiu- meg a leányiskola, különösen kegyetlen kedvében volt a tisztelendő. Sorra kérdezte a katekizmust s könyv nélkül mondatta fel a szentek csodatételeiről szóló történeteket, a melyek mind igen szépen meg vannak írva a vallásos elmékedésekről szóló könyv utolsó harmincznyolcz oldalán, a függelékben. A ki valamire nem tudott megfelelni, annak belekapaszkodott a hajába s rázta a sivalkodó kis kölyköt, még csak bele nem fáradt a keze.

—Gombozni, istentelenkedni a templom udvarán, azt tudsz, de tanulni nem. Majd megtanítalak.

Akkor már tanította is. A szomszédok elszörnyülködve sugdostak, hogy ezt már még se lehet türni s meg kell jelenteni a tanfelügyelőnek.

Ezt különben folyton tervezték, de soha se lett belőle semmi.

—Kiss Ferencz, mit tudsz szent Antalról? Mondd szóról-szóra.

Mikor a gyerek hallgatott, közelebb ment hozzá. A fiu is hátrált egy lépéssel s maga elé emelte mind a két kezét, mig jajgatva siránkozott.

—Tudtam, tudtam, de elfelejtettem... Csak egy kicsit gondolkozom...

A hátráló s már a falhoz lapult gyermeket látva, rettenetes dühbe jött a tisztelendő. Sűrűn csapdosott a pálczájával a fejére és a vállára s mig egyet-egyet ütött reá, az arczába kiabálva kérdezte tőle:

—Tudtad, elfelejtetted, tudtad...

Aztán kiverte az egész gyereksereget, közójük suhintva a pálczával, a mig menekültek előle s mikor már egy se volt a szobában, fáradtan esett le a díványra. Nagy durva teste lihegett s egy kék kendővel törülte magáról az izzadságot. Tompa kábultságba esett a nagy csöndben. Feje a mellére hanyatlott s bután bámult a padló deszkájában egy szöveget. Mikor már sokáig nézte, táncolni kezdett vele az egész ház, megindult alatta a divány s forgott körben, mindig körben sebesen, sebesen. Csak akkor állott meg, ha behunyta a szemét. Így egyszerre nyugalom lett körülötte.

Arra rezzent föl, hogy künn gyermekek kiabáltak az ablaka alatt. Félre huzta a függönyt és kinézett.

Az utcza tulsó oldalán egy kis fiu játszott egy leánykával. Simogatta a haját és

ölelte s valami olyast beszéltek, hogy: te leszel a mama, én az apa, aztán megyünk, megyünk kézenfogva a gyermekkel...

A pap egy darabig hallgatta s érezte, hogy az agyába tódul a vér. Az volt az első gondolata, hogy jó messze lemegy a kertjében, megkeríti őket, rájuk ront és üti, üti, hanem aztán még se ment odáig. Csak fölrántotta az ablakot és kikiabált, hogy a két gyerek egyszerre elrebbent, maguk után hagyva a porban a babát, egy cifrára mázolt, szegényes kis rongyos jószágot, a miben igazán nem volt semmi szép se, csak a neve, hogy ő a gyerek. Két ártatlan cseppség szeretetében odaelőlegezett jövőendő.

Mikor a tisztelendő visszafordult, Mari asszony már fölterítette az asztalt. Egy gyűrött, foszlott szélű asztalkendő terti az asztal sarkára, rátett egy tányért, egy poharat s indult kifelé, hogy behozza az ételt. Akkor azonban a tisztelendő hirtelen megingott, újra azt érezte, hogy forog körülötte minden. Nekiesett a falnak s megkapaszkodott egy székben. A vén asszony hozzászaladt s támogatta a diványig, a mire úgy végig esett mint egy oszlop.

—Mi baj az istenért, már megint...

—Igen, szédülök.

—Csak maradjon egy kicsit magára, feküdjék nyugodtan. Hunyja be a szemét, ha úgy jobb, úgy...

Szürke kendőt kötött a fejére s elszaladt. A pap utána meresztette a szemeit s a mikor már elment, akkor is mindig az ajtót nézte fáradt bámulással. A pillait már nem bírta nyitva tartani, mint valami elromlott redőny, barna, ránczos szemhéja mindegyre lehullott s szemmel láthatólag erőtlenedett el az egész ember. Mintha valami láthatatlan rémség kerülgette volna s azt vigyázná, úgy hallgatott, visszafojtva a lélegzetét is s csak néha hörögve, ha már nagyon kiigyekezett belőle az erő.

Mikor az orvos jött, fáradtan, lustán panaszkodott.

—Megint kerülget. Itt van mellettem, csak a kezem kell kinyújtani s megfoghatnám, hogyha teste volna. Iszonyu, borzasztó nyavalya, még senkise látta s mégis úgy szorítja a torkom, de úgy...

—Megint bosszankodott tán a gyermekekkel?

—Igen, megint... Aljasok, hitványak... Most is itt kettő, egy fiu meg egy leány...

—Hagyja... Lássá, ez a baj. Minek izgatja magát. Nem kell úgy rájuk erőszakolni a hittant. Hagyjon nekik békét. Adjon be neki annyit a vallásból, a mennyi nem rontja meg a gyomrukat, de beléjük öklözni, bottal... Minek?

A pap csak nézett. Belsejében forrott a méreg s nem volt ereje ahhoz, hogy kitörjön. Az a csendes öreg ember, a ki mellette ült a divány szélén, dühbe hozta. Nem tudta, hogy mi baja van, de érezte, hogy az orvos képtelen felfogni a baját. Csendes lett és igyekezett megmagyarázni, hogy mit érez.

—Nem az a baj. A vallás, meg a könyv, meg a csodák, az mind semmi. Ha már jönnek, az is dühbe hoz, magamon kívül vagyok, nem bírok magammal, perczről-perczre érzem, hogy mint hatalmasodik el bennem a vadállat. A sok kölyök mind olyan egészséges és szép... Doktor, maga is olyan papforma ember félig, magával lehet komolyan beszélni, esküt tett maga is arra, hogy nem jár el a szája, ha valamit kikottyant az ember maga előtt egy-egy bolond pillanatban, hát higgye el, hogy csak félig vagyok ember, a testem az, meg a reverendám, meg a formám, hanem a másik felem, a kutya...

—Ugyan, ugyan...

—Lássá, erről kellene maguknak írni egy könyvet, erről a félig emberről, a kinek, mikor a szemét behunyja, vége van nem jön utána senki. Arról, hogy embertelen dolog engem körül venni gyermekekkel a mi mind a másé, hogy... mondja is meg az iskolában, hogy ide többet ne küldjenek egyet se, mert kitekerem a nyakát...

Kimerült, csendesebb lett s aztán már csak sugva mondta el azt, a mit behunyt szemmel maga előtt látott.

—Ha nekem csak egy volna... Egy leány, a kinek vennék szép kis fehér ruhát, a haját befonnák világoskék pántlikába, azután jönne a püspök, megbámulná, férjhez menne és folytatódna az Isten mun-munkája... Vagy egy kölyök, egészséges, verekedő ficzkó, a ki okos, a ki szép...

Ugy nézett maga elé, mintha ott látná valahol a ködben a fiut is, a leányt is.

A SPECZIÁLISTA

Tekintetes rendőrkapitány ur, tudom én, hogy mi az elővizsgálat, a min át kell esni az embernek, míg eljutna az ügyészséghez, a hol jobban bánnak a rabokkal. Nem adhat föl nekem olyan kérdést, a mire szép csendesen meg ne felelnék, csak ne nézzen rám olyan szigoruan, mert igazán nem szükséges. Lenn is megszorongatták a torkom, a mig idehoztak, pedig a kis ujjam se nyujtottam ki ahoz, hogy védelmezzem magam. Intelligens emberrel nem kellene olyan keményen bánni. Minek az?

Hát hogy hogyan történt az egész? Nagyon egyszeruen. Most világosan áll előttem mindennek a menete. El se hiszem, hogy másként történhetett volna.

Beteg voltam. Már régen az vagyok. A mellemben szurásaim vannak. Nézze, most is micsoda bunda van rajtam, pedig mások már tavaszra öltöznek. Most már birom valahogyan magam, hanem a tél elején szörnyen összehentem. Éjjeli munkám is akadt hivatalon kívül, nem sokat törődtem azzal, hogy megárhathat. Szerettem volna valami szép ajándékravalót összespórolni, hogy ne legyen száraz karácsonya az asszonynak, szegénynek. Akkor aztán egyszer csak azon vettem észre magam, hogy mind az emberek feltűnően érdeklődnek az egészségem iránt. Csupa részvét mindenik, hogy ugy nézek ki mint a halál, meg lefityegnek a füleim, szörnyen uri bőrben vagyok, meg több efféle s egyszer aztán egy orvos pajtásom, a ki el-eljárt hozzám, meg a feleségemet is kezelte ugy kisebb bajokban, hurutban, hideglelésben, igazán beteg sohase volt szegény,—hát az orvos pajtásom azt mondta szerencsétlenségre akkor, a mikor az asszony is hallotta, hogy:—pajtás, szedd össze magad s még ma indulj el Meránba. Ott négy-öt hét alatt megint ember lesz belőled, de ha tovább is itthon maradsz, nem állok jót semmiért. Ugy elpatkolsz, hogy olyant még sohase láttál. Olyan vagy már is, mint egy gebe.

Gondolt az ördög Meránra. Nem szegény hivatalnok embernek való az. Hanem az asszony nem hagyott békét. Belémcsimpajkodott, Meránnal keltünk, Meránnal feküdtünk, azzal boszantott egész nap, hogy csak menjek, menjek. Pénzt is adott. A fehérmemüs szekrényben csupa frissen mosott, szép fehér ruha közé eldugdosott szép lassan, én nem tudom mikor, nyolczvan forintot. Ebből a sarokból előkerült egy ötös, a másikból egy tizes, aztán ezüst forintosok, a markomba nyomta mind, csak menjek.

Nagyon nehéz volt elmenni. Az asszony akkor már nagyon közel volt ahhoz a stádiumhoz, a mikor még a himfarkas se hagyja egyedül a párját. Biztatott, hogy ne féljek, ő se fél. Át kell esni ezen is, ha asszony lesz a lányból; az anyjának is volt gyermeke, de mennyi, a nénjének is, meg a szomszédasszonynak is, ennek is, annak is, sehol se történt semmi baj, meg a te egészséged, a tied drágám!—már mint az enyém... ugy mondta, hogy még most is hallom. Kiéreztem a szavából, hogy neki drágább az én beteg hörgő mellem, mint akár magamnak is, és elmentem.

De nem, kifelejttem a legfontosabbat. Mielőtt elmentem volna, gondolom egy-két nappal, de hát az mindegy... Nem mindegy? Hát szerda volt, azt tudom, most már csak annak járjanak utána, hogy mikor utaztam el, mert erre nem emlékszem biztosan. Szerdán délelőtt elmentem Hallerhoz. Gondoltam, erre az emberre bizhatom rá legnyugodtabban az asszonyt. Speczialista, hires doktor s egyszer, a mikor dolga volt nálunk a telekkönyvnél, szivességet tettem neki. Nem volt nagy dolog, leirtam neki egy csomó C. lapot. Nem fizetett érte semmit, hanem azt mondta:

—Kedves barátom, ha egyszer szüksége lesz reám, hát csak szóljon. Feleséges embernél könnyen megeshetik, hogy egy és másért doktort hívnak a házhoz. Hát ha olyan baj volna, a mihez egy ilyen magamformájú ember kell, csak szóljon. Ott leszek.

Erre gondoltam s elmentem hozzá szerdán délelőtt. Sok beteg volt nála, későn került rám a sor. A mikor bementem mindjárt megismert. Azt mondta:—kedves barátom, no mivel szolgálhatok? Sok a dolgom, de nem baj, megteszek, a mit tehetek.

Nagyon szépen megkértem, hogy váltsa be az ígérését. Azt is mondtam neki, hogy nem kívánom ingyen.

—Doktor ur—igy mondtam—szegény hivatalnok ember vagyok, hanem azért nem szorultam rá arra, hogy ingyenben kérjek valamit. Itt a közelben van egy rácz bérlő, a kinek nagyon sok dolga van nálunk a hivatalban s mindig velem tárgyal, mert azt mondja, hogy mással nem tudja ugy megértetni magát. Ez az ember minden ujesztendőben küld nekem ötven forintot. Az idei ötven pengőt a doktor urnak szántam. Tudom, hogy nem sok pénz, hanem egy ilyen magamforma ember nem képes többre. Arra kérem, hogy a mikor ideküldenek majd tőlem, hogy baj van, legyen szives azonnal az asszony mellé menni és segíteni rajta. Megteszi?

—Hogyne kedves barátom...

—Mondja becsületszavára.

—Nevetséges. Persze, becsületszavamra, barátom, nyugodtan elmehet... Ha én egyszer megígérem, mérget vehet reá...

Elutaztam Meránba. Nem igen nyugodtan, mert az egész uton az asszony járt az eszemben, meg ott is. A mikor a fenyők alatt zörögtem a csontjaimat, akkor is folyton haza gondoltam s éjjel néha arra ébredtem, hogy sikoltást hallok:—Ferencz! segíts! Regelenként azonban rendesen, pontosan, mint az óra, beállított a levélhordó s jöttek a drága, édes levelek, hogy készül a kicsi kelengye, a fejkötő már nincs divatban, de annál több lesz a meleg rékli, meg az ingecske, meg a mama is megjött már, hozott egy csomó vásznat, szabnak, varrnak egész nap s rólam is diskurálnak, hogy: a Franczi eddig bizonyosan nagyon összeszedte magát, kalandokkal gyanúsítottak, a mi nekem nagyon jól esett, humort olvastam ki belőle.—No—gondoltam—ha ily jó kedvük van, akkor nincs semmi baj. Egyszer aztán dűrván, rettenetesen pofoncsaptak. Engedje meg, hogy erről ne sokat beszéljek, jött egy telegramm az anyósomtól, hogy ha még életben akarom találni a feleségemet, hát csak jöjjenek a leggyorsabb vonattal. Ötször voltak Hallernél, mindig megígérte, hogy azonnal ott lesz és egyszer se ment el. Utoljára az anyósom ment el hozzá, de nem bocsátották be, valami elegáns beteg volt benn. Akkor más doktor után szaladtak, de már késő volt minden. Mikorra én hazaértem, tudja az Isten, hogy hogyan jutottam el Meránból idáig—már meg volt halva.

...Kapitány ur! Soha szebb halottat. Gyöngéd, rózsás pirosas volt az arcza, aludt, tisztára aludt... Rám nem lehetett panasza senkinek. Nyugodt gyászos ember voltam, az anyósom, mintha meg is neheztelt volna egy kicsit rám, olyan jól viseltem magam. Hanem akkor már jól tudtam, hogy mit teszek azután. Ha arról van szó, hogy előre megfontoltam-e a szándékomat vagy sem, hát ne tessék tovább firtatni. Megvallom én magam is, hogy igenis, még a vonaton elhatároztam a dolgot. Azt mondtam magamban,—olyan józan voltam, mint most—azt mondtam:—Ha még él az asszony, pofoncsapom azt az embert, aztán felrugom a piac közepén s elkiabálom, hogy nézzétek: ez az a bitang, a ki nekem szavát adta, hogy a feleségem mellett lesz, ha ágyba esik s nem ment el, pedig ötször hívták. Ha meghalt az asszony, hát akkor más történik, más, előre tudtam a kocsiban.

A temetésről szépen hazamentünk. Az anyósom elkezdett keservesen sírni s azt mondta, hogy sírjak én is, mert az jól esik. Én azonban csak körülnézegettem. Gyermekeim nem volt, azt magával vitte szegény lelkem a földbe, semmi se volt; nem is bucsuztam a lakásomtól, mintha nem is lett volna már az enyém az a két szoba meg a konyha, a hol a cseléd iszonyuan ordított, emlékszem azt hajtogatta: szegény jó asszonyom! szegény drága teremtés! Isten nyugosztalja...—boszantott, utáltam. Mikor az anyósom elfordult, az éjjeli szekrényből kivettem a revolverem, zsebrevágtam és elmentem az uri kaszinóba.

Tudtam hogy Haller esténként odajár. A szolgának adtam egy forintot s azt mondtam, hogy küldje ki a doktor urat.

—Kit jelentsek be?—kérdezte.

—Senkit. Mondja, hogy egy ur várja az előszobában. Röviden végez, csak éppen kérdezni akar valamit.

Mikor Haller kijött, agyonlőttem, aminthogy az csak természetes is. Hogy most mi lesz? Bánom is én, csak a mig itt vagyok, kérem bánjanak velem emberségesebben. Intelligens ember csak számíthat egy kis udvariasságra.

A FLÓRIÁN FILOZÓFIÁJA

I.

Az apám temetéséről jöttünk haza. Szép, nagy gyászos ünnepség volt. A katonakórházból indultunk ki, lenn az udvaron a banda játszott s a mikor abbahagyta és megindult a sok tiszt meg legény, egy fekete posztóval bevont dobot vertek. A nagy üveges kocsi előtt a fekete lovak nyugtalanul rágták a zablát, fenn prédikált az esperes, a környékről mind összegyűltek a népek, fekete volt velük az utcza is, mint a milyen fekete lepel lengett alá a szomszéd házról, a hol a tiszti kaszinó gyászolt s mindenütt ott sürgött-forgott egy kis sötét ember, a ki folyton rendelkezett haragosan hol az egyik, hol a másik kocsist tanítva emberségre, mert a ficzkók megunták a hosszú prédikációt s összeállottak beszélgetni a gyalogjáró mellett. Aztán megint recsegett a

trombita, a kapu alól kiindult a banda, utána a katonák, a publikum, az üveges kocsi, azután mink szegény gyermekek levett kalappal és a sok kocsi, míg körülzaladgálta az egészét a kis köpczösfekete ember...

Emosódik az emlékezetemben minden, csak némely jelentéktelen dolgok kerülnek vissza az eszembe. A kis fekete embert például folyton látom, azért beszélek róla annyit, meg aztán különösen az egyik ló maradt meg az emlékemben. Ez valami temetkezési remonda lehetett, mindig trappra fogta a lépést s annyira nem viselte komolyan magát, hogy egy fordulónál nekivadulva ágaskodni kezdett s vitte magával a másik három lovat is, a mint neki indult vágatva a hegynek. Aztán egyszerre odaugrott a kis fekete ember, belekapaszkodott a vágató paripa orrába és káromkodott:

—Te komisz, te disznó...

A temető kapujáig hurczolta magával a ló a kis tömzsit, ott már belefáradt s letette. A kis öreg pedig, a ki—hiszen ezt már körülbelül tudjuk—a temetésrendező volt, egyenesen odament a kocsihoz, a miben az anyám ült s valami hizelgőt mondott neki, ilyenformát:

—A kapitány ur majdnem, hogy vágatva ment a másvilágra, hanem nekem sikerült észretériteni a lovat, kezét csókolom.

...És mentünk... Szomoruan, bandukolva, míg odaértünk, a hol vége van mindennek. Ott nagyot lóttek egymásután hármat a katonák, aztán imádkoztunk s elindultunk haza. Anyám mellé a kis öcsémet s egy rokon asszonyt pakkoltam be, én pedig megindultam magamban, egy ösvényen a kocsiuttól messze.

Itt találkoztam Flóriánnal.

Ő is fenn volt a temetésen, hanem hamarabb feljött s ebből az alkalomból kifolyólag, hogy ne mult légyen el hiába az idő, meglátogatta a maga halottait. Lenn a völgyben álldogált egy sir mellett s szivarozva bámulta a vidéket. A mikor látta, hogy jövök, élém került. Minden különösebb meghatottság nélkül nyujtotta a kezét s a másik karjával egy nagy kört írva bele a levegőbe, a miben benne foglaltatott az egész temető, azt jegyezte meg, hogy:

—Mind idekerülünk, mind, mind...

—A bizony, mind...

Akkor már mentünk lefelé. Flórián a teljesen közönyös ember nyugalmával járt mellettem. Egyszerre azonban hirtelen észébe jutott valami s gyorsan felém fordult.

—Egy kis számla is maradt a kapitány ur után. Czukor, kávé, szappany, bor... ki fogja azt most már rendbehozni?

—Én.

—Hát majd átírjuk, szólok az öcsémnek is.—Lennről még egyszer visszanézett a csendes világra. Már homályos szürke volt az egész tájék, ráereszkedni kezdett az este. Messze hátul a szilfák között, a hol a zsidó temető hozzáér a mi földünkhöz, köd gomolygott s egészen távol, a hova már ugyancsak mereszse az ember a szemét, hogy belásson, egyetlenegy csillag ragyogott az égen, valami halvány reménység a halottas csendben. A temető kapujára nagy tábla volt fölsegezve s vigasztalónak az volt ráírva, hogy föltámadunk.

A kis örmény egy darabig a csillagot bámulta s mikor visszafordult, megkopogtatta botjával a táblát.

—Nem igaz... persze, hogy nem igaz. A mi ide be van raktározva, az jól el van téve. Kezeskedem róla. Nem segít itt már semmi. Nekem fölírhat ide, amit akar.

Akkor már künn voltunk az utcán s mentünk hazafelé.

Egy utcában laktunk. Tőlünk számítva, a harmadik házban volt a Flóriánék boltja, az övé meg az öcscséé, szép nagy kereskedés, heringes hordókkal az ajtó előtt. Nagy, sötét és dohos üreg volt a bolt, a közepén mindig égett egy gázláng, hogy valami kis világosság legyen benne. Aztán azért volt olyan jó bolt, mert minden, de minden akadt benne, a főrevaló keszkenőtől a mustármagig, meg kis percentre dolgoztak a testvérek, nem nyuzták le a bőrét a vevőnek.

Mikor az ablakaink alatt elmentünk, láttam, hogy benn világosság van a szobákban és a sok rokon és ismerős mind nálunk gyűlt össze a temetés után. Hívtam Flóriánt is, hogy jöjjön be, ő azonban nem akart.

—Fölösleges az, kár, hogy mások is ott ógyelegnek, a hol semmi dolguk.

—Dehogy, örül annak az ember, ha körülveszik ilyenkor...

—Én nem... Különben is még el kell, hogy könyveljem a kapitány urat.

—A számlát? Olyan sürgős?

—Nem, az izét... a halottkönyvet. Tán nem is tudja, hogy mi az? Én azt vezetem pontosan, benne van minden jó emberem. Tiszta dolog, valahová csak föl kell jegyezni, hogy mit nyer, meg mit veszít az ember a családban, meg a rokonságban, meg azok között, a kiket ismer. Jó kis jegyzék, pontos, nézze meg...

Nekem sem tetszett otthon a sok gyászos ember, elmentem vele a boltba.

II.

Az üzlet háta mögött két kis udvari szoba volt a lakás. Az egyikben Tódor lakott, a fiatalabb, a másikban pedig az én emberem, az öreg Flórián. Innen nyíltak kifelé az ajtók, egyik a konyhába, másik az udvarra s a kettő között volt a pokróczczal leterített ágy, meg egy nyitott szekrény, a miben sok ruha lógott. Alul néhány könyv is volt. Lezárt, az esztendő végével szépen elraktározott nagy bőrös könyvek, egyikre az volt írva: *Főkönyv*, a másokra: *Pénztári napló*, meg *Árukönyv*, aztán egy másik, a mire ez a szó volt írva: *Hitelügyletek*. Ezek közül szedte elő Flórián azt a könyvet, a miben éppen el akarta könyvelni az apámat.

—Mig elvégzem, lesz szives helyet foglalni—mondta s bemártotta a tintába a tollat és elkezdte kitölteni a rubrikákat egy üres lapon, a minek a tetejébe édes apám neve volt fölírva. A mikor rendbe jött a dologgal, a füle mellé szurta fel a pennát s a könyvet egy kicsit továbbtaszítva, hogy nyugodalmasan száradjon rajta a friss írás, beszélni kezdett. Nem úgy, mintha helyén lett volna az esze, nem is kívánom senkitől, hogy okos embernek tartsa Flóriánt, hanem mint egy bolond, a kiben minden bolondsága mellett megmaradt még egy kis, még itt-ott derengő józanság a körüllevő emberi haszontalanságokkal szemben, mint a milyen például a halál is, meg a születés s egyéb fázisai az életnek.

—Beirtam a kapitány urat. Tizenegy esztendőt vesztettem rajta, de azt hiszem, hogy azt az egy pár évet majd behozom Sturmon.

—Ki az?

—Itt a szomszéd boltos. Sokat ígér. Csupa egészség. Ámbár ez a számítás már kezd megingani egy kicsit, mert hát a kapitány ur is sokat ígért még csak ezelőtt két hónappal is. Mindegy, ebben az emberben megbízom. Nem igen volt még beteg...

—Hogy sokat él, azt gondolja?...

—Nem sokat. Mindössze hatvan évet szántam neki. Más ugyan elszámította volna magát, ha ezt a nagy egészséget látja, hanem én már kitapasztaltam mindent. Jön egy betegség, aztán vége. Az ember csak ember. Hanem azért bizom benne.

Halgattunk és én azon gondolkodtam, hogy kivel van dolgom. Micsoda ember ez a Flórián? Ő mosolyogva pislogott reám s a mikor már megszáradt előtte az írás, a térdeire fektette a könyvet s magyarázni kezdte, hogy mi van benne...

—Tiszta dolog az egész, tessék idenézni: ... honvédszázados, született ebben és ebben az esztendőben. Baja: májbetegség. Állása hozzám: rendes vevő és jó ismerős. Remélhető életkor! hatvan év.—Igy van ez mindenképpen, a ki benne van a könyvben. Amolyan határidőüzlet forma az egész. Legföllebb csak az lehet benne feltűnő, hogy nem pénzbe megy. De hát csak a pénz az érték? Kérem, hát csak az a kopogó ezüst vagy arany ér nekem valamit? Én úgy vagyok vele, hogy nem sokat adok reá. Törődjék vele Tódor. Neki sohase volt felesége, gyermeke, végezze az üzlet dolgát, úgy sincs egyéb baja, hanem én már körültekintek erre is, arra is, hogy miben lehet valamit csinálni. Így például, ez sem haszontalanság.

—Nem, teljességgel nem...

—Ugy vagyok vele, hogy számot vetek előbb mindennel s aztán megállapítom, hogy kire meddig számíthatok azok közül, a kik körülöttem élnek. Ezt csak fontos tudni. Aztán bevezetem a könyvbe, nézze: Kelemen János városi tanácsnok, koma—a szegény kis fiamat tartotta a keresztviz alá, hetven év. Ez itt ki van huzva. Időközben elköltözött Bécsbe, most már semmi közöm hozzá, ez a másik pedig tömlöczbe került csalásért, hát ezzel se törődöm.

—Aztán mi haszon van ebből a könyvből?

—Sok, nagy haszon, engem nem érnek meglepetések. Nálam kiegyenlíti egymást a sok eshetőség. Ha az egyik becsap s nem tartja be a határidőt, itt marad helyette a másik. Abban tovább remélhetek. Ha a végén majd összeadom az eredményeket, higgye meg, jól jövök ki az üzlet mellett. Olyanforma ez, mint az olyan üzletember dolga, a kinek boltja van Budapesten, Kolozsvárt, Debreczenben, Nagyváradon, Kecskeméten, Szófiában, Belgrádban, s ha négy helyen pang az üzlet, a másik négy helyen virul. Nem mond csődöt olyan könnyen, mint a másik, a kinek egy raktárba van befektetve mindene.

Az üveges ajtón, a mi a másik szobától választott el bennünket, meglibbent a fehér függöny s a nyíláson Tódor kukkantott be. Mikor látta, hogy odapillantok, a homloka középre támasztotta a mutató ujját s Flórián felé integetett.

—Nincs rendben az esze, tessék elhinni, hogy nincs rendben.

Visszaintettem neki, hogy csak menjen onnan s néztem az öreg Flóriánt, a ki keresgélt a könyvben s némely tételnél nagyon elgondolkozott. Vártam még tőle valamit, hogy világos legyen az egész állapot. Addig már nem megyek haza... Egyszerre csak talált valami érdekes megjegyzést a könyvben, mert földerült az arcza.

—Azon gondolkoztam, a mivel tisztába kell jönni az embernek, hogy micsoda komplikációknak vagyok kitéve, még azokon felül, a melyeket már kitapasztaltam. Most rájöttem... Nagyon kellemetlen meglepetéseket hoznak nekem a járványos bajok. A múlt kolera alkalmával igen nagy veszteségeket állottam ki. Meg az öngyilkosságok. Néha szezonja van ennek is. Erre csak nem lehet számítani. Daliás szép urak sétálnak az utcán, a szájukban szivar, mosolyognak s aztán puff, puff, itt is, ott is... Az ilyesmi teljesen készületlenül talál.

Betette a könyvet s csendesen ráütött az öklével, mintha ez azt jelentené, hogy: no, mára rendben van.

Már majdnem eltette, a mikor megint eszébe jutott valami. Rátámaszkodott a vállamra s vizes lett a szeme, a mig beszélt.

—Az aztán a legnagyobb baj, hogyha későn kezdi el az ember. Akkor már bajos behozni némely nagy veszteséget. Például hát itt van az én dolgom. A mikor a feleségem meghalt, még nem vezettem könyvet. Aztán jött a difteritisz s elvitte a gyerekeket is. Micsoda fiu volt, bizonyosan diplomás ember lett volna belőle. Beleszólt, a mikor a nagy emberek beszéltek, politizált, a tanárok mindig izentek, hogy ne hagyjam annyit tanulni, vigyem a mezőre... Hát aztán vittem a mezőre, vissza sem hoztam... Ezt nem lehet behozni. Adok még magamnak vagy harmincz esztendő, hanem ez is kevés. Nem, nem, teljességgel nem lehet behozni.

A LOVAK

I.

Gyereséknél közönséges vasárnap délelőtt volt. Nem vártak senkit. Csendes, hangtalan volt az udvar, egy-egy ember mozgott rajta néha, mikor a ház előtti gyepágyakat öntözni kezdte a kertész s az istállókból elővezettek egy-egy lovat a kuthoz. Hátulról, a szérüs kertből tompa puffogás hallatszott elő s ott, a honnan a hang jött, aranyos könnyű polyva felleg libegett a levegőben. Egy-két részes csépell, olyan szegény emberek, a kik nem várhatják be a nagy masinát. Mikor lenn az utca végén harmadszor is harangoztak a templomban, a tágas veranda lépcsőin lefelé elindult a nagyságos asszony a maga rendes vasárnapi utjára. Kicsi, félénk, amolyan gyermekforma jószág volt a nagyságos asszony, a széltől is féltette az ember, nehogy valami erősebb rohanás ketté törje derékban s aztán elvigye, hogy ne maradjon belőle semmi. Vele mentek a cselédek is és a mig végimentek az udvaron, a konyhaajtóból szájátva bámult utánuk a fehérkötényes, fehérsapkás szakács, a ki éppen valami cifra madárról kopasztotta le a sok fényes, aranyos tollat. Közben megint visítani kezdett a kut csövében a szivattyú, vedrekkel rakták körül az istállófiuk a kerekre szabott pázsitot a kut körül s az istálló tornyában, a minek olyan szép bádofedele volt, mint a templomnak, megszólalt egy kis csengettyű, olyanforma, mint a mi a nagy harang mellett van az unitáriusoknál.

Lassu sorjában kifelé lépdeltek az ajtókon a lovak. Csupa gyönyörű nagy állat, típus mindenik a maga formájában. Kicsi fejű, nyulánk, hosszú testű, agár formájú paripák jöttek előbb, aztán alacsonyabb, tömzsi kanczák, kicsi fejjel,

temperamentumos, ideges állatok, nyerítve, ficzánkolva, aztán magas, nagyon finom testű lovak, a melyeknek járás közben reszketett a lábuk s füleik, megijedtek még arra is, ha jobban összeharapták a zablát, aztán olyan erőszakos dögök, a melyeket két ficzko vezetett végig az uton, belekapaszkodva a szíjjakba. Ezek voltak a legszebbek. Némelyik két lábra állott, ha csak hozzáért valamelyik legény, félre ugrott, hogy földre rántotta volna a lovászokat, ha inkább nem engednek, arra ment a merre ő akart s nem oda, a hova vezették, ha megrántották szájában a zablát, fölugrott és nyihogott, igazi vadak. Leghátul pedig egy kis fehér lovacska vezetett elő egy gyerek s hosszú sorban, egyesével a széles kerti uton megindult a sok ló meg a sok cseléd a kut felé.

Mikor már már kigabalyodott a csaváros csoportok közül az egész, kijött Gyéres is a házból. Utána ballagott egy hosszú fiatal ember is, a kis urfi tanítója s belesüppedt egy nagy puha székbe a verenda korlátja mellett. Amolyan szegény diák forma fiú volt, a ki minden iránt érdeklődik, ha muszáj, de legjobban szereti a csendet. Gyéres kihajolt a korláton s tágra nyitott szemekkel, mint valami gondos kasznár, vizsgálni kezdte a lovakat. Nem szólt egy szót se, pedig lett volna mondani valója. Ez meglátszott az arcán, meg mozdulatain, a mint néha félrekapta a fejét s a tanítóra pillantott. Ilyenkor azonban elkedvetlenedett, kapkodta a nézését ide-oda, nyugtalankodott s az olyan embernek a kellemetlensége látszott meg rajta, a ki valami fontos mondandójához publikumot keres és senki sincs körülötte, a ki megértse. Egyszer hosszasan nézett a tanítóra s erre az fölugrott a székről.

—Parancsol nagyságos ur.

—Nem, nem, semmi. Maga nem érti. Ha maga konyítana a lóhoz, urrá tenném. Próbálja meg, tanuljon bele...

—Bajos az, nagyságos ur...

—Bajos, persze, hogy az... Hirtelen a kut felé meredt a szeme és rettenetesen kiáltott.

—Tódor! Te bitang! Jobbra, jobbra!—Megint a diván felé fordult s most már dühös volt nagyon.—A Czézár majd agyonrugta Menelaust. Rongy paraszt, úgy czibálja a ló, a hogy akarja.—Megint kifelé nézett s újra rákiabált a legényre.—Marha! Bolondulj meg! Tovább, ha mondom!—S egyszerre a nélkül hogy valami átmenetet talált volna a dühből idáig, lelkesedni kezdett.

—Most nézze, most. A feketét... Ni, hogy vezeti a lovaszt. Több esze van, mint annak a baromnak, azt mondhatom. Megállott s úgy bámulta a lovat, a mely akkorra már szétugrott a többi közt s két lábra ágaskodva nyerített föl a tornácra. A formáit nézze, a csipőjét, meg a lábát, hát a hogy ideszól, nem ész az, nem?...

A diák visszaüppedt a székbe s azt mondta, hogy: de igen, igen, szép, gyönyörű állat.

—Bolond maga! Ha embert akarok látni ezen a vidéken, akkor a lovat nézem. Az individuum, karakter, tiszta egész. Csupa nemesség. Az akar, az parancsol, az hasonlít hozzám, a ki ur vagyok. Csak nem akarja melléjük állítani ezeket ni. Csupa hülye, én mondom magának. Maga se jobb náluk. Az ember csak ember, de a ló... maga ezt nem érti. Nekem itt köröskörül van egy csomó földem. Csak egyszer láttam volna, hogy a paraszt felesel velem, ha én azt mondom, hogy így legyen, vagy úgy, megbecsülném az embert. A ló folyton opponál. Vérbelit kell venni belőle, a milyen ez vagy az s aztán látom, hogy mi az akarat. Ha ráülök, földhöz akar csapni, azt mondja, nem vagy olyan ur, hogy meg nyergelj, ha beleütöm a sarkantyut, fölugrik az égis. Látja, olyan bolondok maguk mind, hogy a lóról úgy beszélnek: állat, négy lábú, esze sincs. Én tudom, hogy magukat sarkantyuzom, ütöm, rugom, a mikor nekem tetszik s egyszer se nyerítettek ellenem, hát maguk-e az emberek, vagy a ló?

Valósággal önkivületben kitérta a karjait, mintha magához akarta volna ölelni az istállókat is.

—Drágáim...

II.

Lenn az utca végén újra harangozni kezdtek. Vége volt a templomnak s nagyon halk, a levegőn átszüremlő hangokban valami olyast lehetett hallani a templomi énekből, hogy: téged Isten dicsérünk... Ketten, hárman, szépen egymás mellett fölfelé jöttek az emberek, aztán meg a lányok, asszonyok, tiszta, szép ünneplőben s a sok hívő ember mögött még lenn a meredékes utca végén látszott a kicsi nagyságos asszony a cselédekkel, a mint hazafelé

típeg. A nélkül, hogy a vonásaiba beleláthatott volna az ember, meglátszott az arcán a hívóknél templomozás után elkövetkező meghatottság, a mint jött szép csendesen és nézte maga előtt az utat alázatosan, az Isten szolgálóleányához illendőségesképpen. A cselédek is ilyenformán igyekeztek utána.

Benn az udvarban ezalatt végeztek a csépléssel a részesek. A polyvafelleg lassan-lassan alábbszállott, míg bele nem kapaszkodott egy szélpászma s el nem hordta az egészet s az emberek bejöttek az udvarba, hogy osztozzanak. Mikor a nagyságos ur elé járultak a kérelemmel, az nagyon dühbe jött.

—Vasárnap? Hogy én majd odaállok nektek vékát méregetni?... Pusztuljatok mindjárt...

Egy öreg paraszt előczihelődött a többi közül, hogy majd megfelel, de a mikor már beszélnie kellett volna, még mindig csak a kalapját forgatta a kezei között nagy zavarban s motyogott, hogy ugy, meg ugy, vasárnap is enni kell, meg az urnak könnyű, annak nincsen különbség a pénzében meg az idejében... Hátul elvezették már a lovakat. A sor eleje már eltűnt az istálló fekete szájában, a mikor egy magas, karcsú fekete paripa az utolsók közül kirántotta a kötőfék szárát a lovász kezéből s visszanyargalt a tornác felé. Rohantában harsányan röhögött. A parasztok a tornác falához lapultak előle s az öreg keresztet vetett magára.

—Vége, vége... agyontapos...

Az ur fenn az erkélyen egyszerre elfeledkezett róluk s mosolyogva, ragyogó arcczal csak a lovat nézte. Az állat nyihogva kapálta a földet s nagyokat fujt a porba. Mintha csak jó reggelt akart volna mondani. Mikor a kocsisok utána futottak, ezeknek is az arczába fujta orrából a forró gőzt s a nélkül, hogy megfogták volna a fék szárát, elindult előttük az istálló felé. Gyéres erősen megfogta a tanító kabátját s előbb a még mindig a tornác alatt szorongó parasztokra mutatott, azután meg a ló után mosolygott.

—Nohát, lássa. Hogy elrémült ez a sok bamba. Utálatos... Hát emberek ezek?... Mikor lenn megint szervezkedni kezdtek a parasztok, hogy elől kezdjék az ügyüket s az öreg újra hebegni kezdett, rettenetes dühbe jött...

—Most már elég. Kihozom a botot s szétverek köztetek. Mars! Ki innen!

A parasztok lassan húzódtak a kapu felé. Mikor már jó messze voltak, megállottak egy perczre, mint a kivert állatok és összeröföntek.

—Mebánja még... Nem lesz ez mindig így.

—Többet ér neki egy lova, mint mi mind...

Fenn a tornáczon pedig újra lelkesedni kezdett Gyéres. Karonfogta a tanítót és húzta maga után.

—Jöjjön, jöjjön.—Mig átmentek az udvaron, éppen befordult a kapun a nagyságos asszony. A tanító köszönt s oda akart menni, de Gyéres nem engedte. Oda se nézett az asszony felé, hanem nekipirulva, lázasan ment a maga után utján, maga után vonszolva a fekete kabátos, hosszú fiút. Az istálló ajtóban megállott, nagyot kiáltott:

—Czézár! Menelaus!

Mikor a lovak nyerítve feleltek, a fiuhoz fordult.

—Hallja! Hallja!—Egyik lovától a másikhoz szaladgált, simogatta őket, némelyikkel beszélgetni kezdett.—Hogy vagy? Jó volt a zab, a széna?—Nézzé, a szeme beszél, hát nézzé! Itt ez a csillogó pont az öröm, itt a másiknál a sötétes folt, ez a kis elhomályosodás éppen a pillák alatt, az a bánat.—Valami baja van. No mi az, mért sirsz? Hallja, a másik hogy kaczag. Mennyire szeretnek.—Egy nagyszügyü pejnek átölelte a nyakát. Az erős, nagy állat fölkapta a levegőbe és lóbáznai kezdte. Gyéres kaczagott.—Igy, így mulassunk.—Egyszerre eleresztette a ló nyakát s leesett a friss alomba a jászol mellé. A ló félreugrott, a tanító meg a kocsisok megijedtek, de a gazda befeküdt még mélyebben a szalmába, behunyta a szemeit is s boldogan elnyult a ló előtt, a mely most már idegesen szaglászni kezdte, mintha idegen volna.

—Ne rugjál agyon öreg, ne rugjál...

A tanító kiabálni kezdett.

—Jöjjön nagyságos ur, jöjjön.

—Maga nem érti, nem érti...

A tanító már kezdte érteni. Megijedt tőle. Azt gondolta, hogy most visszaviszi ezt az embert a házba, azután fut, amerre lát. Nem marad egy fedél alatt az

ilyen bolonddal. Rémülten cibálta föl a szalmáról az istállógőzbe belebódult embert s úgy lökdöste maga előtt, mint a gyermeket.

Az udvaron megint ott lézengett néhány paraszt. A részesek jöttek vissza, még egyszer megbeszélni az osztozkodás dolgát. Azt mondták, hogy nekik a malomba kell menni. Ha most elindul az ember, akkor se érkezik vissza holnap reggelig a liszttel. Nagyon megbámulták a nagyságos urat s abból, ahogy a fekete kabátos hosszú ember elbánt vele, látták, hogy megint csak nem beszélhetik meg az osztozkodás dolgát.

—Pedig semmi se volna az egész. Két zsák neki, egy zsák nekünk, megint kettő neki, aztán egy nekünk.—A hogy a kezeit a levegőben lóbálta, mintha a zsákokat czipelné, hamar eligazította az osztozást, hanem hát a valóságban nem megy az olyan könnyen. Most már elkeseredve, csendes dühvel mentek el.

—A szegény ember kutya neki. Majd egyszer csak megjárja.

—Segítnek abban a lovak is.

III.

Azután egy darabig beteg volt Gyéres. Valami értelmetlen betegsége akadt. Az orvosok se igen tudtak kiokosodni belőle. Egy csomó jeges-zacsót raktak a fejére, szörpös, émelygős orvosságokkal teli kanalakat erőltették be az összeszorított fogai közé, de a mellett napról-napra semmi újat se tudtak mondani a nagyságos asszonynak, ha az ura állapotáról kérdezősködött. Már az Istennel is kezdtek előhozakodni, a mikor pedig a doktor, akárhogyan is szájára veszi az Isten nevét, akkor baj van.

Azután azonban mégis csak segített az Isten. A beteg lassan-lassan föl is kelt az ágyból. Rátámaszkodott a nyurga diákra s a mikor sütött a nap, már ki is sétáltak. Azért még nagyon gyöngé volt. Egy darabig tartotta magát, aztán egyszerre összeesett benne az erő, nyögött, sírt és sóhajtozott a lovai után, meleg délelőttökön kiült a tornácra és végig nézte az itatást. Ilyenkor különösen fészkelődött a helyén és sokszor elfulladt a hangja, míg rá akart kiabálni egy-egy kocsisra, a ki úgy vezette ki a lovat, mintha tehenet huzna maga után. A doktorokkal pedig veszekedett, hogy lóra akar ülni, hajtani akar, az istállóba akar. Egyszer aztán nagysokára megengedték neki, hogy lovagoljon. A nagyságos asszony kis fehér kanczáját nyergelték meg neki. A mikor elővezették a lovat, siránkozni és nyöszörögni kezdett a nagyságos ur, mint egy gyermek.

—Miért nem ültetnek bárányra, vagy valami juhászcutyára? Ezt a kis rongyot hozzák ide. Letörik a dereka...

Kétfelől tartották, amíg elhelyezkedett a nyeregben. Amikor elindult már mosolygott. Kezdte jól érezni magát a nyeregben. Egyszerre csak megindult lassan trappba, aztán ki a kapun s a tornácra már csak annyit láttak, hogy galoppba iramodott a megrémült kis fehér lovacska s eltűnt az utca végén.

A nagyságos asszony nagyon megijedt. Lihegve szaladt le az istállóba s rákiáltott az első lovászra, a ki a jászol mellett ácsorgott.

—Vincze! Lóra hamar. Nyargalj a nagyságos ur után, tudod milyen gyöngé.

A nagyságos ur pedig már jött vissza. Reszketett alatta a ló, a zabláról tenyérszi czaatokban szakadt le a tajték, a lovasnak pedig a boldogságba belebágyadt a szeme, ragyogott az arcza. Egyenesen belovagolt az istállóba s parancsolni kezdett.

—Elő a kocsit, az enyimet. Kettőt elől, hármat a rud mellé... Vadakat... ló legyen, nem számár... Czézár, Menelaus, Didó, a rud mellé... Hozd le az ostromat... Repülni akarok...

Amikor látta, hogy nem sietnek s a sok kocsis összebámul, a zekéje zsebéből előrántotta a revolvért.

—Agyonlőlek kutya, ha gondolkozol mikor én beszélek.—Már lőtt is. A golyó elsivított az egyik lovász füle mellett s tompa koppanással lehullott a falról.

Erre szétszaladt mindenki, csak az asszony maradt ott. Kérlelni kezdte a nekibolondult embert.

—Ne még. Két-három hét mulva...

Gyéres rá se nézett. Türelmetlenül tappogott az agyagos padlón s nézte, hogyan vezetik elő a lovakat. Egy inas lehozta az ostort. A kezébe vette, nézte, hogyan hajlik, aztán kiment az istálló elé, egyet-kettőt kongatott vele a levegőben, de türelmetlenül, inkább csak azért, hogy teljék az idő. Azalatt azt

nézte, hogy hogyan fognak be. Előhúztak egy két kerekű kis kocsit, a mi egyéb sem volt, mint kerék, meg egy ülés s eléje sorakoztatták a lovakat, csupa pihent állatot, mindeniket egy-egy lovász tartotta féken. Az asszony körülszaladgált s a mikor látta, hogy csakugyan nem tréfa a dolog, segítségért kiabált.

—Doktor! Doktor!

Nem jött senki s már elkészült a fogat. A lovak nyihogva ágaskodtak, még egy pár szijat kellett becsatolni, de Gyéres már felugrott az ülésbe. Pillanat alatt rendbeszedte kezében a gyeplőszárazakat, egy szempillanatra felállott, kieresztette az ostort, vadat, hangosat kiáltott, a miben azonban benne volt minden szenvedélye, a mit az előtte toporzékoló állatok iránt érzett, lovások szétugráltak előle s a két nagy kerék őrült iramodásban kikanyarodott az udvarról. A kicsi asszony szájátva bámult utána s a mikor a porát se látta, egyszerre, mintha csak most ébredt volna fel a kábultságából, térdre esett az istálló előtt s imádkozni kezdett.—Miatyánk, ki vagy a mennyekben...—Nem tudta tovább mondani, megkapta hirtelen a sejtés s jajgatva szaladni kezdett. A kapunál már elhagyta az ereje és csak nyögött.

—Sohase jön vissza... vége, vége...

Gyéres pedig rohant. Egyszer megakarta törülni a homlokát s ezzel leverte a fejről a kalapot. Betegsége alatt megnőtt a haja s most lobogott utána a levegőben. Lábat nekifeszítette a kocsi deszkájának s erősen tartotta a gyeplőt. A mikor a keze fáradni kezdett, engedett. A falu végén bekanyarodott a tarlóba. A mint ott rohant végig, egy-egy rögön magasra ugrott vele a kocsi. Még mindég nem rohantak elég vadul a lovak. Most már a gyeplővel nem is sokat törődött, csak az ostorral cserdített be egyszer-egyszer az állatok közé s hátravetette magát a keskeny párnára, hogy csak úgy uszott előre s a lovakat nézte, hogy hogyan vágattak a földekbe, a messzibe, a semmibe s egy-egy pillanatra behunyta a szemét, mint a gyermek a mikor hintázik.

Messzire egy vesszőkerítést pillantott meg. Most már akadályt akart, valamit, a mit keresztül törjön. Arra fordította a lovakat s önkívületben látta, hogy most már mindjárt ott vannak, nekimennek. Ujra fölállott várta, a mig odaérnek, hogy keresztülgázolnak majd ezen a semmin, valami rongy parasztnak az összelopkodott korlátján... egy pillanatig azt is látta, hogyan buknak egymásra a kocsi előtt a lovak s aztán ő is beesett közójük.

Már nem tudta megkülönböztetni a sok közül, hogy melyik ló az, a melyiknek a kemény czombjára ejtette le a fejét... Még érezte, hogy a mellébe, meg az oldalába rug valamelyik állat a sok közül, de a mire körül akart nézni, az agyát tompította el egy patkó, a mi belemélyedt a fejébe. Még nyögött, a mikor kiszaladt segítségnek a paraszt.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK THURY ZOLTÁN ÖSSZES MŰVEI (1. KÖTET) ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice

indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3

below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of

life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility:
www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.